

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Petra Strašek

Romi in zaposlovanje v dolenjski regiji

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Petra Strašek

Mentorica: izr. prof. dr. Aleksandra Kanjuo Mrčela

Romi in zaposlovanje v dolenjski regiji

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

ZAHVALA

Zahvaljujem se svoji mentorici dr. Aleksandri Kanjuo-Mrčela za pomoč in vodenje pri izdelavi diplomske naloge.

Hvala domačim za vso podporo.

Romi in zaposlovanje v dolenski regiji

Diplomsko delo obravnava položaj Romov na trgu delovne sile v dolenski regiji. Romi so na trgu delovne sile v slabem položaju, kar je predvsem posledica njihove nizke izobrazbene strukture, slabih razmer v katerih živijo in tudi posledica predsodkov in diskriminacije. V Sloveniji je položaj Romov različen od regije do regije, z največ težavami se srečujejo ravno Romi v dolenski regiji. V zadnjem desetletju je opazen napredek na področju manjšinskega varstva in boju proti diskriminaciji, vendar se položaj Romov izboljšuje zelo počasi. Romske ženske so še posebej ranljiva skupina in njihov položaj v družbi in na področju zaposlovanja je še bolj težaven, saj se poleg ovir, s katerimi se srečujejo vsi Romi, srečujejo še s podrejenim položajem v družini in romski skupnosti. V zadnjem delu diplomske naloge so opisani nekateri projekti s področja izboljševanja položaja Romov na področju zaposlovanja, katerih cilj je boljši položaj Romov na trgu delovne sile.

Ključne besede: Romi, stereotipi, diskriminacija, brezposelnost, romske ženske.

The Romanies and Employment in the Dolenjska Region

The Thesis deals with the position of Romany in the field of labour resources in the Dolenjska region. The Romanies find themselves in less favourable position which is mainly the result of their low educational structure, bad life conditions as well as the consequence of prejudices and discrimination. In Slovenia the status of Romany people differs from region to region, but with most troubles they have been confronted precisely in the Dolenjska region. In the last decade there was a noticeable progress in the field of minority protection and fight against discrimination, however the Romany status improves very slowly. The Romany women are especially vulnerable group and their position in the society and in the field of employment is even worse, as besides the common obstacles that all Romanies are faced to; they have been confronted with their subordinate status within their families and Romany community. In the last part of the Thesis some projects have been described; dealing with the improvement of Romany status in the field of employment with the purpose to improve the position of Romanies in the labour market.

Keywords: Romanies, stereotypes, discrimination, unemployment, Romany women.

KAZALO:

KAZALO TABEL	7
KAZALO SLIK	7
1 UVOD	9
1.1 HIPOTEZE IN UPORABLJENA METODOLOGIJA	10
2 PREDSDOKI, STEREOTIPI IN DISKRIMINACIJA	11
2.1 Predsodki	11
2.2 Stereotipi	13
2.2.1 Stereotipi o Romih	14
2.3 Socialna izključenost Romov	15
2.4 Etničnost	16
2.5 Rasna diskriminacija	17
2.6 Posledice negativne diskriminacije	20
2.7 Rasna diskriminacija na trgu delovne sile	21
2.8 Določbe o nediskriminaciji v Republiki Sloveniji	21
2.9 Mednarodne določbe o nediskriminaciji	23
2.10 Politike za preprečevanje in odpravljanje etnične diskriminacije	26
3 ROMI V EVROPI	29
3.1 Izvor in pomen poimenovanja Rom	29
3.2 Položaj Romov v Evropi	30
3.2.1 Socialni položaj Romov v Evropi	31
3.2.2 Zaposlovanje Romov v Evropi	32
3.2.3 Pomembnejši mednarodni dokumenti s področja izobraževanja in zaposlovanja	33
4 ROMI V SLOVENIJI	36
4.1 Zgodovina Romov v Sloveniji	36
4.2 Demografske značilnosti Romov v Sloveniji	37
4.2.1 Starostna struktura Romov	38
4.3 Izobrazba	39
4.4 Zaposlenost	42
4.5 Bivanjske razmere	45

4.6	Organiziranje Romov v Sloveniji	45
4.7	Informativna in kulturna dejavnost Romov	46
4.8	Ustavnopravni položaj Romov v Sloveniji	48
4.8.1	Mednarodna določila	50
5	POLOŽAJ ROMOV V DOLENJSKI REGIJI	52
5.1	Demografske značilnosti Romov v dolenski regiji	53
5.1.1	Starostna struktura Romov v dolenski regiji	53
5.2	Izobrazba	54
5.2.1	Bralne in pisne sposobnosti Romov	57
5.3	Bivanjske razmere	58
5.4	Zaposlenost in poklicni interesi Romov v dolenski regiji	58
5.4.1	Poklici in dejavnost Romov na Dolenjskem v preteklosti	58
5.4.2	Zaposlenost Romov na Dolenjskem	59
5.4.3	Dosedanje delovne izkušnje Romov	61
5.4.4	Javna dela	64
5.5	Zadovoljstvo s svojim položajem	65
5.6	Stališča delodajalcev do zaposlovanja Romov	68
6	ROMSKE ŽENSKE	72
6.1	Položaj romskih žensk v Evropi	72
6.2	Romske ženske v Sloveniji	72
6.3	Socialni položaj romskih žensk	73
6.4	Zaposlovanje Romkinj	75
6.5	Razlike v spolu pri zaposlenosti Romov	75
6.6	Projekt Romske ženske to zmoremo v Sloveniji	77
7	MOŽNOSTI RAZREŠEVANJA TEŽKEGA SOCIALNEGA POLOŽAJA ROMOV	78
7.1	Programi države za izboljšanje položaja življenjskih pogojev Romov	78
7.1.1	Programi, namenjeni urejanju bivanjskih razmer Romov	80
7.1.2	Programi, namenjeni izobraževanju in zaposlovanju Romov	81
7.2	Nekateri mednarodni in regionalni projekti Evropske unije	83
8	ZAKLJUČEK	86
9	LITERATURA	88

KAZALO TABEL:

Tabela 4.1: Število Romov v popisih prebivalstva	37
Tabela 4.2: Starostna struktura Romov	38
Tabela 5.1: Število Romov po regijah.....	53
Tabela 5.2: Brezposelni Romi v dolnjski regiji.....	60
Tabela 5.3: Razlogi za nezadovoljstvo s svojim položajem.....	66
Tabela 5.4: Poklici, ki bi jih intervjuvanci radi opravljali	66

KAZALO SLIK:

Slika 4.1: Število narodnostno opredeljenih Romov na 1000 prebivalcev	37
Slika 4.2: Starostna struktura Romov	39
Slika 4.3: Prebivalstvo po izobrazbi in spolu, Romi, popis 2002	41
Slika 4.4: Romi, delež brezposelnih v aktivnem prebivalstvu	43
Slika 4.5: Prebivalstvo po narodni pripadnosti in ekonomski aktivnosti.....	43
Slika 5.1: Starostna struktura Romov po regijah.....	54
Slika 5.2: Dosežena izobrazba Romov po regijah.....	55
Slika 5.3: Izobrazba intervjuvancev	56
Slika 5.4: Dosežena stopnja izobrazbe anketirancev	56
Slika 5.5: Intervjuvanci po položaju	60
Slika 5.6: Zaposlenost anketirancev	61
Slika 5.7: Prejšnja in zdajšnja zaposlitev intervjuvancev	62
Slika 5.8: Skupna delovna doba v okviru redne službe.....	62
Slika 5.9: Področja dodatnih virov zaslužka	63
Slika 5.10: Delovne izkušnje v okviru javnega dela	65
Slika 5.11: Pripravljenost za šolanje za zeleni poklic	67
Slika 5.12: Iskanje zaposlitve	67
Slika 5.13: Poznavanje romske problematike	68
Slika 5.14: Pristojni za reševanje romske problematike	69
Slika 5.15: Zadovoljstvo z delom Romov	70
Slika 5.16: Primerjava odsotnosti z dela	70
Slika 5.17: Pripravljenost za zaposlovanje.....	71

Slika 5.18: Večja pripravljenost za zaposlovanje Romov ob pomoči države	71
Slika 6.1: Romkinje, stare 15 let ali več, po številu živorojenih otrok	74
Slika 6.2: Romkinje, stare 15 let ali več, po številu živorojenih otrok po regijah	74
Slika 6.3: Prejšnja in zdajšnja zaposlitev intervjuvancev – ženske.....	76
Slika 6.4: Prejšnja in zdajšnja zaposlitev intervjuvancev – moški.....	76

1 UVOD

Za temo diplomske naloge sem si izbrala problematiko zaposlovanja Romov in se osredotočila na področje dolenjske regije, za katero je značilna še posebej nizka udeležba Romov na trgu dela. Na nezaposlenost Romov na Dolenjskem imajo velik vpliv njihova izrazito nizka izobrazbena struktura, slabe socialne in bivanjske razmere, težave na področju zdravstvenega varstva ter nizka stopnja vključenosti v družbeno in politično življenje ter na koncu tudi predsodki, stereotipi in diskriminacija, s katero se srečujejo.

Skozi zgodovino so bili Romi žrtve raznih oblik diskriminacije. V zadnjih desetletjih lahko v Evropi opazimo velik napredek na področju manjšinskega varstva, ki se uresničuje preko raznih strategij za izboljšanje življenjskih pogojev Romov. Republika Slovenija je ratificirala številne pomembne mednarodne konvencije in dokumente na področjih enakosti, nediskriminacije in reševanja romske problematike. Vendar je kljub vsemu trudu napredek zelo počasen. Predsodki in stereotipi o Romih so globoko zakoreninjani v skupnosti in življenjski pogoji Romov ostajajo med najslabšimi.

Med osnovne pogoje za izboljšanje položaja Romov in njihovo večjo družbeno vključenost spada področje zaposlovanja. V Sloveniji je zaposlenih le malo pripadnikov romske skupnosti, slika je še bolj črna, če gledamo samo področje jugovzhodne Slovenije. Romi so tako pretežno odvisni od socialne pomoči države, nekaj pa se jih tudi ukvarja z raznimi deli v okviru sive ekonomije. Brezposelnost negativno vpliva na splošen položaj cele družine, pomeni nizke prihodke, revščino, kar ima za posledico slabe bivanjske razmere, nizko izobraženost, socialno izključenost, kar ponovno vodi do slabega položaja na trgu delovne sile.

Še posebej težaven pa je položaj romskih žensk. Večinoma so nizko izobražene, nezaposlene, odvisne od socialne pomoči ter omejene s pravili romske kulture. Poleg diskriminacije, ki so je deležne s strani večinskega prebivalstva, se soočajo še s podrejenostjo v običajno zaprti, tradicionalni in patriarhalni družini. Romske ženske so na področju zaposlovanja še na slabšem položaju kot romski moški. Stopnja nezaposlenosti je večja, tiste pa, ki so zaposlene, se pogosto srečujejo s slabimi delovnimi pogoji, slabim plačilom ter različnimi načini nadlegovanja na delovnem mestu.

Najprej bom v diplomski nalogi razložila nekaj osnovnih pojmov, kot so predsodki, stereotipi, socialna izključenost, diskriminacija ter opisala določbe o nediskriminaciji in politike za preprečevanje in odpravo etnične diskriminacije. Nato bom orisala položaj Romov v Evropi, njihovo zgodovino, izvor in pomen poimenovanja tega potujočega ljudstva, njihov socialni položaj in zaposlovanje. V tem sklopu bom predstavila še pomembnejše mednarodne dokumente na področju rasne diskriminacije ter dokumente s področja izobraževanja in zaposlovanja Romov. Nadaljevala bom z opisom Romov v Sloveniji, njihove zgodovine, demografskih značilnosti, izobrazbe, zaposlovanja, bivanjskih razmer, njihove organiziranosti, kulturne in informativne dejavnosti, njihovega ustavno pravnega položaja ter možnosti, programov in projektov za izboljšanje položaja življenjskih pogojev Romov. V nadaljevanju se bom osredotočila na opis položaja Romov v dolnjski regiji. Romi v dolnjski regiji se v primerjavi z ostalimi skupinami Romov v Sloveniji soočajo še s posebno težkimi življenjskimi razmerami. V naslednjem poglavju bom orisala položaj romskih žensk, s posebnim poudarkom na njihovem položaju na trgu delovne sile. V zadnjem poglavju pa bom predstavila možnosti za razreševanje težkega položaja Romov ter opisala nekaj programov za pomoč Romom, ki se izvajajo, ali so se izvajali v preteklosti.

1.1 HIPOTEZE IN UPORABLJENA METODOLOGIJA

Prvo vprašanje, na katerega bom skušala odgovoriti, je, ali je izobrazba Romov bistveni dejavnik njihove nezaposlenosti. Postavila sem prvo hipotezo: *Izobrazbena struktura Romov vpliva na njihovo zaposlovanje.*

Druga hipoteza: *Romi se na trgu delovne sile soočajo s predsodki in stereotipi.*

Tretja hipoteza: *Romi ne kažejo interesa za iskanje zaposlitve.*

Četrta hipoteza: *Romske ženske so v slabšem položaju na trgu delovne sile kot romski moški.*

V procesu verifikacije hipotez sem uporabila metodo analize vsebin primarnih in sekundarnih virov ter analizirala in primerjala rezultate različnih že narejenih raziskav in tako poskušala potrditi ali zavreči svoje hipoteze.

2 PREDSDOKI, STEREOTIPI IN DISKRIMINACIJA

Člani romske skupnosti se že od časa naselitve v Evropi srečujejo z zavračanjem in odklanjanjem. Predsodki, nestrpnost in diskriminacija so temeljna ovira za vključevanje Romov v družbo, katere del je tudi področje zaposlovanja. (Klopčič 2004b, 30)

2.1 Predsodki

Predsodki so stališča, ki niso upravičena, argumentirana, spremljajo jih močna čustva in se težko spreminjajo. Segajo v vsa področja družbenega življenja in se najpogosteje izražajo v nespoštljivem, ponižujočem, prezirljivem odnosu do drugih in drugačnih, med drugim tudi do pripadnikov etničnih manjšin. V vsakdanjem življenju se zdijo neškodljivi, vendar se lahko kaj hitro spremenijo v diskriminacijo, preganjanje drugačnih. (Rot v Ule 2004, 165-166)

Allport (v Ule 2004, 173) je etnični predsodek definiral kot »antipatijo, ki sloni na napačnih in togih posplošitvah. Ta je lahko izražena ali zgolj občutena antipatija, lahko je usmerjena proti neki skupini kot celoti ali proti človeku, ki je član takšne skupine«. Primeri negativnih etničnih predsodkov so antisemitizem, rasizem, predsodki do drugih narodov in do narodnostnih manjšin. (Ule 2004, 173)

Največ predsodkov že od nekdaj povzročajo razlike v spolu in spolnih usmeritvah, etnični, rasni pripadnosti ter razlike v statusu v družbi.

Predsodke, ki se pojavljajo v vedenju človeka in skupin, Allport (v Ule 2004, 181) deli na pet stopenj:

- Opravljanje (ogovarjanje) kaže na nesimpatičnost med skupinami. To se na družbeno sprejemljiv način izraža s šalami.
- Izogibanje se kaže z ohranjanjem socialne distance med pripadniki različnih skupin. Lahko se pojavi tako na nivoju posameznikov, kot tudi na družbenem nivoju, kjer se na tej stopnji opazi pravila oziroma ovire, ki otežujejo komunikacijo med skupinami.
- Diskriminacija se izraža v neenakem dostopu diskriminiranih skupin do splošnih dobrin, na primer šolanja, zaposlovanja, bivanja, oziroma s kratenjem osnovnih državljskih pravic, ki jih ima večinsko prebivalstvo.

- Nasilje pa kaže že na tisto stopnjo izražanja predsodkov, ko so predstavniki manjšin fizično ogroženi oziroma jim je onemogočeno normalno življenje, na primer prepoved vstopa v javne institucije ter fizični napadi.
- Genocid je fizično preganjanje, iztrebljanje skupin, manjšin oziroma narodov.

Prvi dve obliki sta precej razširjeni v vseh skupnostih in se kažeta v ogovarjanju drugih in v socialni distanci do drugih skupin. Ostale tri oblike pa so družbeno organizirani pojavi. (Ule 2004, 181)

H. Blumer (v Ule 2004, 172) je definiriral štiri osnovne tipe sodb, ki so značilne za negativne predsodke v večinskih skupinah:

- Občutek superiornosti večinske skupine je predstava o tem, da ima večinska skupina več pravic kot druge skupine.
- Občutek, da so druge skupine že po naravi manjvredne od večinske skupine.
- Prepričanje, da ima večinska skupina »naravno« pravico do moči, statusa in privilegijev.
- Strah, da manjšina ogroža moč, privilegije ter status večinske skupine.

Na predsodkih se gradi identiteta posameznika in skupin ljudi, predsodki usmerjajo delovanje ljudi, tako tistih, ki imajo predsodke, kot tudi tistih, ki so žrtve predsodkov. (Ule 2004, 165) Ko tisti, ki so žrtve predsodkov, prevzamejo te predsodke kot del njihove samopodobe, govorimo o t.i. »samouresničujočih se napovedih«. Tisti, proti katerim so predsodki usmerjeni, sami s svojimi dejanji opravičujejo predsodke. Tako tisti, ki ima predsodke, dobi potrditev za te ravno od žrtve predsodkov. (Ule 2004, 166)

Če se spodbuja javno razpravo o predsodkih, jih vsi bolj jasno vidimo. Predsodki tako postanejo predmet odkritih razprav. To, da se o predsodkih ne razpravlja in ne govori, pa jim le povečuje moč in vpliv. Tako lahko postanejo opravičilo za vsakdanjo diskriminacijo. Postanejo del našega jezika, predstav in želja. (Ule 2004, 166) Z javno obravnavo predsodkov le-ti še niso odpravljeni. Za odpravo predsodkov je potrebno več kot samo kritična obravnava le-teh, vendar je s kritično obravnavo že storjen prvi korak k zmanjšanju moči predsodkov. (Ule 2004, 166)

Ozaveščanje o univerzalnosti človekovih pravic, nediskriminaciji ter odpravi predsodkov morajo spremljati ukrepi na področju izobraževanja in zaposlovanja, katerih cilj je odpravljanje vzrokov za slab položaj članov romske skupnosti. (Klopčič 2007, 54)

Za odpravo predsodkov do Romov bo pri nas potrebno še veliko storiti, tako znotraj romske skupnosti, kot tudi v miselnosti večinskega prebivalstva. Za to pa je potrebno sodelovanje vseh, države, civilne družbe, pripadnikov večine in pripadnikov manjšine. (Klopčič 2007, 55)

2.2 Stereotipi

Ena od ovir pri zaposlovanju Romov so tudi stereotipi, ki jim jih pripisuje večinsko prebivalstvo.

Stereotipi so ohlapne in splošne sodbe, ki niso realne. So izkrivljene predstave in spodbujajo družbene predsodke. Stereotipiziranje je proces opisovanja ljudi na osnovi njihove skupinske pripadnosti in ne na osnovi njihovih osebnih značilnosti. (Ule 2004, 159-160) Etnični stereotipi so poenostavljene in neutemeljene sodbe o narodih oziroma nacionalnih skupinah in njihovih pripadnikih. Nastanejo s posploševanjem lastnosti na celo etnijo oz. etnično skupino. (Ule 2004, 161) Če takoj, ko vidimo človeka, za katerega sklepamo, da pripada romski skupnosti, pripišemo nekaj lastnosti, ki naj bi bile tipične za Rome, ga stereotipiziramo. Tako delodajalci glede na stereotipe, ki jih imajo do Romov, sklepajo, da bo Rom slab delavec, saj naj bi bili Romi leni, počasni, konfliktni osebe in tako dalje. In čeprav bo Rom sicer primeren za tisto delovno mesto, bo delodajalec, ki ravna na osnovi stereotipov, raje vzel koga drugega.

Pojem stereotipa je v sociologijo uvedel W. Lippman s svojo knjigo Javno mnenje, ki je izšla leta 1922. Stereotipe je opisal kot selektivne, samoizpolnjujoče in etnocentrične sodbe, ki nastanejo na podlagi omejenih informacij in imajo za posledico zoženo, nepopolno, pristransko, delno in neustrezno predstavo sveta okoli nas. Njihova naloga je, da poudarijo tipične lastnosti drugih. (Ule 2005, 159-160)

To, da imaš stereotip, da so Romi nedelavni, še ne pomeni, da misliš, da so vsi Romi nedelavni. Vendar verjameš, da so Romi v večji meri nedelavni, kot pripadniki drugih skupin. In čeprav imaš stereotip o nekem posamezniku, to še ne pomeni, da ne boš upošteval njegovih osebnih lastnosti, na primer, da je ta posameznik (Rom) delaven.

Pri stereotipiziranju se pojavita dve tipični in pomembni napaki:

- Pri stereotipiziranju ocenjujemo ljudi na podlagi njihove skupinske pripadnosti. Poudarimo pretirane razlike med skupinami in pretiravamo pri podobnosti članov, ki pripadajo isti skupini.
- Vsi smo nagnjeni k temu, da razmišljamo, da je skupina, kateri sami pripadamo, boljša kot so ostale skupine. (Ule 2005, 159, 160)

2.2.1 Stereotipi o Romih

Prevladujoči stereotipi o Romih so: da povzročajo kriminal, da so umazani, da kradejo, nočejo delati, smrdijo in so nasilni. (Rošer in Rajh 2005, 44)

Stereotipe o Romih lahko v grobem razdelimo v tri skupine:

- Prvi sklop stereotipov je tisti, ki pravi, da so Romi grožnja družbenemu redu. Najpogosteje se jih vse označi, da kradejo in se ukvarjajo z nelegalnimi posli in da jim je to že prirojeno.
- Stereotipno gledanje in obravnavanje je tudi, da ogrožajo naše družbeno ekonomske interese in so grožnja ekonomskemu redu. Posplošuje se, da so Romi nedelavni in leni, ter da lepo živijo na račun socialnih pomoči.
- Tretja skupina stereotipov pa je, da Romi kvarijo kulturni red večinskega prebivalstva, saj imajo drugačno kulturo, mentaliteto, vrednote, obnašanje in navade. Rome se pogosto označi za neprilagodljive, da se ne obnašajo kot ostali, da se ne morejo privaditi na določeno delo, itd. Romi naj bi imeli tudi preveč otrok in s tem naj bi ogrozili večinsko prebivalstvo. V to skupino spadajo tudi tisti stereotipi, ki se nanašajo na higienske in prehranjevalne navade Romov. Stereotipi o tem pravijo, da se Romi le poredko umivajo, da smrdijo, da jejo »crkovino« in so zato prenašalci raznih bolezni in se jih velja ogibati. (Erjavec in drugi 2000, 20-23)

Rezultati raziskav v Sloveniji, Avstriji in na Hrvaškem kažejo na močno socialno distanco do pripadnikov romske skupnosti. Podatki iz raziskave o predsodkih na Hrvaškem kažejo, da se 67 % vprašanih strinja s trditvijo, da so Romi umazani, 65% vprašanih se strinja, da so Romi prevaranti in 61% vprašanih se strinja z ugotovitvijo, da so Romi neodgovorni. Po podatkih

raziskave javnega mnenja v Avstriji iz leta 1991, 49% vprašanih ne želi imeti Roma za soseda, po raziskavi slovenskega javnega mnenja 1991-1998 to število v Sloveniji dosega 59,7% (Klopčič 2004b, 30-31), po raziskavi slovenskega javnega mnenja 1999-2004 pa 48 % anketiranih. (Toš in ostali 2004, 122-363)

2.3 Socialna izključenost Romov

Za Rome v Sloveniji je značilna izrazita socialna izključenost, ki se kaže v njihovem manjšem dostopu do možnosti, ki jih ima večina. (Zavratnik Zimic 2000, 833)

Socialna izključenost je stanje omejenega dostopa do virov, kar je pogosto posledica pripadnosti določeni skupini (glede na spol, starost, versko pripadnost, raso, spolno usmerjenost,...). Je posledica nepopolnega zagotavljanja socialnih pravic državljanov in državljanek in nepopolnega sodelovanja v sistemih, ki zagotavljajo vključenost državljanek in državljanov v družbo. (Urh in Žnidarec Demšar 2005, 48)

Koncept družbene izključenosti se je uveljavil v Zahodni Evropi kot odziv na pojav novih družbenih problemov v sedemdesetih, zlasti dolgotrajne brezposelnosti in nove revščine. Ta koncept identificira skupine, ki zahtevajo pozornost oziroma pomoč in kot se zdi, nudi ustrezno analitično orodje za oceno politik. (Rodgers v Zavratnik Zimic 2000, 833)

Družbena izključenost je večdimenzionalni koncept, katerega glavna tema je fragmentiranost družbe. Bhala in Lapeyre (v Zavratnik Zimic 2000, 834) sta definirala družbeno izključenost z naslednjimi dimenzijami:

- Ekonomski vidik se nanaša na vprašanje dohodka in omejenega dostopa do dobrin in zaposlitve. Poudarja se izključenost s trga dela in prerazporeditve virov.
- Z družbenim vidikom je pozornost namenjena relacijskim vprašanjem. Dotika se problemov pomanjkanja participacije določenih družbenih skupin v procesu odločanja ter procesu marginalizacije deprivilegiranih skupin.
- Politični vidik se nanaša na enakost človekovih in političnih pravic. Problematizira tudi vlogo države, ki pri vprašanjih enakosti ni nevtralna in je lahko pomemben »izključevalec«, ki nekatere družbene skupine vključuje, druge pa izključuje.

Pripadnost romski skupnosti se pogosto kaže kot bistven razlog socialne izključenosti. Če tej lastnosti dodamo še ostale osebne značilnosti (spol, starost,...) je stanje socialne izključenosti še bolj izrazito. Pripadnost neki skupini v družbi ustvarja stanje binarnosti, ki razvršča ljudi. Večje kot so razlike med skupinama, bolj je ena skupina izključena. Identiteta skupine je vedno definirana v odnosu do tistih, ki ji ne pripadajo. (Urh in Žnidarec Demšar 2005, 49)

Socialno vključevanje in zmanjševanje družbenih neenakosti se začne v skupnosti. Neenakost na mikroravni je mogoče zmanjševati preko socialnih in lokalnih politik. Na ta način se lahko omogoči posameznikom vzpon po družbeni lestvici z enakimi pogoji, pri tem pa z vključujočimi politikami krepimo tiste, ki imajo manj možnosti in so zaradi neenakosti izključeni. O socialnem vključevanju pa ni mogoče govoriti, če posamezniki nimajo dostopa do najosnovnejših sredstev in so izključeni iz procesov, ki omogočajo družbeno sodelovanje. V obdobju tranzicije se je družbena neenakost na lokalni ravni povečala. Vlaganje v odnose na nivoju lokalnih skupnosti bi bilo velikega pomena za krepitev skupnosti, saj se tam odvija vsakdanje življenje prebivalcev. (Urh in Žnidarec Demšar 2005, 48-49)

2.4 Etničnost

Etničnost je družbena identiteta, temelj katere je (samo)percepcija neke skupine v nasprotju z drugimi skupinami. Kaže se v načinih vključujočega in izključujočega govora tistih, ki pripadajo neki etnični skupini o tistih, ki le-tej ne pripadajo. Tako se ustvarjajo ločnice med skupinami, običajno med večino in manjšino, če govorimo o Romih v Sloveniji, med Slovenci in Romi, med Romi in Neromi. (Urh in Žnidarec Demšar 2005, 37)

Etničnost se izraža ob stiku dveh skupin, ki se med seboj dojemata različno. Elementi etničnosti, lastnosti, po katerih se skupine razlikujejo, so: kulturna različnost, verska pripadnost, nacionalna pripadnost, spol, starost, spolna usmerjenost, poklicna pripadnost. Prevladujoč element etničnosti pri Romih pa je kulturna različnost. Pripadniki večine največkrat izpostavljajo naslednje lastnosti Romov: drugačen način življenja, kraje, streljanje, povzročanje kaznivih dejanj, velike socialne podpore, nezavedanje dolžnosti... Vse te značilnosti so predstavljene kot tuje, nenormalne za pripadnike večinske skupine. Vendar so pripadniki večine tisti, ki dojemajo Rome kot drugačne, sami Romi se ne dojemajo bistveno drugačne od večinskega prebivalstva glede na kulturne kriterije. Torej je večina tista, ki

določa meje etničnosti in pri tem etnična manjšina ostaja v podrejenem položaju. Etničnost je torej eden izmed dejavnikov hierarhizacije družbe. (Urh in Žnidarec Demšar 2005, 38)

2.5 Rasna diskriminacija

Razlike med rasnimi in etničnimi skupinami se pojavljajo v veliko državah zahodnega sveta. Te razlike so del političnega in družbenega življenja. Lahko jih opazimo v doseženi izobrazbi, v osebnih dohodkih, dostopu do ustreznih stanovanj, v možnostih pridobitve kredita, razlike obstajajo tudi pri deležu priprihtih in obsojenih oseb. Te razlike lahko razložimo na več načinov, ena izmed teh razlag pa je, da je v družbi prisotna etnična diskriminacija, ki se pojavlja na številnih področjih družbenega življenja. (Brezigar 2004, 169)

Bistvena ovira, ki povzroča neenakost Romov na trgu delovne sile je rasna nestrpnost, nesprejemanje Romov s strani ostalega prebivalstva.

Enakopravna obravnava je temeljna človekova pravica. Človekove pravice lahko splošno definiramo kot tiste, ki pripadajo človeku že po njegovi naravi, človek naj bi jih pridobil že s tem, ko se rodi. Te pravice niso prostorsko, časovno ali družbeno pogojene in tem lastnostim rečemo univerzalnost. Ena izmed najpomembnejših človekovih pravic je pravica do enake obravnave. Če bi obstajalo enako obravnavanje vseh ljudi, ne bi bilo diskriminacije. (Devetak 2006, 6)

V 1. členu deklaracije o človekovih pravicah, ki jo je sprejela Generalna skupščina Organizacije združenih narodov leta 1948, piše, da se vsi ljudje rodijo svobodni in imajo enako dostojanstvo in enake pravice. Vsi imamo enake pravice, torej smo enakopravni. Enakopravnost pa ne pomeni, da smo identični. Ljudje smo različni po svojih lastnostih, bistvo človeške družbe in njenega obstoja je različnost. Razlike med posamezniki pa ne smejo privedi do večvrednosti neke skupine ali posameznika zaradi rase, barve kože, spola, spolne usmerjenosti, jezika, invalidnosti, vere, političnega prepričanja, narodnega ali družbenega izvora, ali zaradi drugih osebnih okoliščin. Če pride do različne obravnave na podlagi omenjenih lastnosti, je to diskriminacija. (Devetak 2006, 7)

Rasna diskriminacija pomeni »kakršnokoli razlikovanje, izključevanje, omejevanje ali dajanje prednosti na temelju rase, barve kože, porekla, narodnega ali etničnega izvora, ki ima namen

ali dejanski učinek onemogočiti kogar koli ali ga prikrajšati za enakopravno priznavanje, uživanje ali uresničevanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin na političnem, gospodarskem, socialnem, kulturnem in vsakem drugem področju javnega življenja«. (Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije, 1. čl.)

Rasna diskriminacija spada med kršitve temeljnih človekovih pravic. Rasna diskriminacija se pojavlja na več področjih: v zdravstvu, izobraževanju, pri stanovanjski problematiki, zaposlovanju itd. Država mora preprečevati rasno diskriminacijo in jo tudi kaznovati. (Mirovni inštitut 2003, 3-4)

Še posebej problematičen je institucionalni rasizem, ko so nosilci javnih pooblastil sami nosilci ali podporniki rasističnih gibanj in spodbujajo nestrpnost do Romov. (Klopčič 2007, 55) Poročilo Open Society Institute (Zavoda za odprto družbo) o spremljanju pridruženja EU »Zaščita Manjšin« iz leta 2001 navaja primer institucionalnega rasizma, ko je aprila 2001 namestnik ministra za evropske integracije na Slovaškem izjavil, da morajo Romi »vedeti, kaj je dobro zanje – in to je, da spremenijo svoj način življenja«. Vodja ene stranke na Slovaškem je romsko skupnost označil kot »časovno bombo, ki bo povzročila težave, če ne bo pod nadzorom«, ker »imamo veliko maso Romov, ki ne želijo drugega, kakor ležati v postelji in živeti od socialne podpore«. (Klopčič 2004b, 30)

Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja govori o neposredni in posredni diskriminaciji. Neposredna diskriminacija je »če je oseba zaradi te osebne okoliščine bila, je, ali bi lahko bila v enakih ali podobnih situacijah obravnavana manj ugodno kot druga oseba.« (Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja, 4. čl.) Posredna diskriminacija se dogaja, »kadar je oseba z določeno osebno okoliščino bila, je, ali bi bila zaradi navidezno nevtralnega predpisa, merila ali prakse v enakih ali podobnih situacijah in pogojih v manj ugodnem položaju kot druge osebe, razen če te določbe, merila ali ravnanja objektivno upravičuje zakoniti cilj in če so sredstva za doseganje tega cilja ustrezna in potrebna.« (Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja, 4. čl.)

Primer neposredne diskriminacije je, če na primer zavod za zaposlovanje zavrača kandidate za delo, ki so člani romske skupnosti, ali pa če urad za stanovanjsko politiko Romom dodeljuje slabše stanovanjske prostore kot ostalim. (Mirovni inštitut 2003, 4)

Med prepovedane oblike, poleg neposredne in posredne diskriminacije, spadata še nadlegovanje in viktimizacija. Nadlegovanje je nezaželeno ravnanje, ki temelji na katerikoli osebni okoliščini, ki ustvarja zastrašujoče, sovražno, ponižujoče, sramotilno ali žaljivo okolje za osebo in s tem žali njeno dostojanstvo. Primeri takega ravnanja so: širjenje neresničnih govoric z namenom očrnitve sodelavca, žaljivke o sodelavcih, opazke na račun etnične ali verske pripadnosti sodelavca, fizično nasilje ali grožnja z nasiljem...) Viktimizacija je izpostavljenost diskriminirane osebe negativnim posledicam zaradi njenega ukrepanja. Primer viktimizacije je neugodno ravnanje s sodelavcem, ker se je pritožil zaradi diskriminacije. (Devetak 2006, 12)

Diskriminatorno ravnanje lahko razdelimo v več kategorij. V prvi kategorijo spadajo primeri, v katerih je diskriminatorno ravnanje zelo očitno. V to kategorijo bi spadali naslednji primeri: če natakar reče, da v lokalu ne strežejo Romom, če Rom ne dobi službe zaradi svoje rasne pripadnosti, če ne dobi zdravniške pomoči, ker je Rom. (Mirovni inštitut 2003, 6) V teh primerih govorimo o namerni, eksplicitni diskriminaciji. (Brezigar 2005, 175)

Namerna diskriminacija je pri nas prepovedana. Predsodki, ki jih imamo do Romov, pa lahko privedejo do druge kategorije diskriminatornega ravnanja, do prikrite diskriminacije. V tem primeru pripadniki določene skupine niso diskriminirani, vendar se privilegira ostale, pripadnike večinske etnične skupine. Subtilna diskriminacija je tudi prisotna na trgu delovne sile. Za pripadnike določene etnične skupnosti se sklepa, da so primerni za določene, »manjvredne« poklice in manj primerni za boljša delovna mesta. (Brewer in Brown v Brezigar 2005, 175) Neredko se zgodi, da je Rom povabljen na razgovor in ko pride na razgovor in delodajalec vidi, da je Rom, reče, da je prosto delovno mesto že zasedeno. (Mirovni inštitut 2003, 6)

Strukturno diskriminacijo najdemo v organizacijah. Delovanje organizacij je ogledalo prepričanj in predsodkov ljudi, ki v tej organizaciji delajo. Organizacije delujejo na podlagi napisanih in tudi nenapisanih pravil, ki se lahko sicer zdijo rasno nevtralna, vendar imajo lahko za posledico neenako obravnavo pripadnikov različnih etničnih skupin. To vrsto diskriminacije je še posebej težko odkriti in določiti njeno razsežnost. (Brezigar 2005, 176)

2.6 Posledice negativne diskriminacije

Objekt diskriminacije nosi težko psihološko breme. Pri žrtvah diskriminacije se neredko pojavi občutek manjvrednosti v primerjavi z večinsko skupino. (Ule 2004, 184) Ljudje, ki so prepričani, da v nečem ne morejo uspeti, pogosto obupajo. Ker ocenijo, da imajo malo možnosti za uspeh, nimajo razloga za trud. Žrtve diskriminacije pogosto razvijejo samoponižujoče vzorce obnašanja. Začnejo se obnašati, kakor jih označujejo predsodki, in tako dajejo drugim opravičilo za diskriminacijo do njih. Predsodki delujejo kot neke vrste pričakovanje. (Ule 2004, 185)

Če se neka oseba do druge vede agresivno in dominantno, ker ima predsodek, da je večvredna od druge osebe, se lahko zgodi, da se bo druga oseba začela vesti v skladu s pripisano manjvrednostjo. Tako bo dala prvi osebi potrditev njenih predsodkov. Ta učinek se izrazi hitreje, če je med osebama razlika v družbeni moči in družbenem položaju. (Ule 2004, 185)

Če takšne razmere obstajajo dalj časa, skozi več generacij, lahko žrtve predsodkov razvijejo identifikacijo s svojo vlogo in začnejo o sebi misliti ponižujoče. Skrajni primer identifikacije s predsodki je identifikacija z agresorjem. Žrtve predsodkov se v tem primeru identificirajo z agresorjem, poskušajo prevzeti njihovo identiteto in se obenem obnašajo agresivno do pripadnikov skupine, kateri pripadajo. (Ule 2004 185-186)

Diskriminacija omejuje svobodo ljudi, razvijanje njihovih spodobnosti ter uresničevanje njihovih načrtov. Spodbuja občutke ponižanosti, prizadetosti in nemoči in to učinkuje negativno na osebo, ki je žrtev diskriminacije, kot tudi na celotno družbo. Diskriminacija povzroča:

- Socialne neenakosti, ki lahko vodijo do politične nestabilnosti, kar lahko vodi v nemire, upore in celo vojne.
- Neprijetne občutke diskriminiranih posameznikov in skupin, ki negativno vplivajo na produktivnost, ki ima negativne učinke na ekonomskem področju.
- Slabše zdravstveno stanje diskriminiranih oseb, saj negativni občutki prispevajo k obolevnosti za kroničnimi boleznimi, psihološkim obolenjem, depresivnosti in celo samomorilnosti. S tem se povečujejo stroški zdravstvenih storitev.

- Nove oblike diskriminacije. Nekatere »sprejemljive« oblike diskriminacije so podlaga za nove oblike.

Zgornji primeri dokazujejo, da je diskriminacija predraga, da bi bila dopustna v družbi. (Cigler in Bukovec 2007, 55)

2.7 Rasna diskriminacija na trgu delovne sile

O prikrajšanem položaju etničnih manjšin na trgu delovne sile obstaja veliko opazanj. Etničnim manjšinam pogosteje preti nezaposlenost, člani etničnih manjšin pogosteje dobivajo nižje plače in zaposlitve z nižjim statusom. (Haralambos in Holborn 1999, 723)

Najbolj jasna razlaga za prikrajšanost pripadnikov etničnih manjšin pri zaposlovanju je, da je to posledica predsodkov delodajalcev. Delodajalci diskriminirajo pripadnike etničnih manjšin tako, da jih ne želijo zaposliti, jim omogočijo le službe na nižjih položajih ali pa jim onemogočijo napredovanje na delovnem mestu. (Haralambos in Holborn 1999, 723)

Nekateri sociologi pojasnjujejo težave etničnih manjšin na trgu delovne sile s pojmom »razredno dno«. Menijo, da etnične manjšine sestavljajo razredno dno. Razredno dno so ljudje na dnu stratifikacijskega sistema in za njih je značilna revščina, nezaposlenost, odvisnost od podpor. (Haralambos in Holborn 1999, 723)

Giddens (v Haralambos in Holborn 1999, 725) sklepa, da razredno dno sestavljajo tisti, ki imajo prikrajšan položaj na trgu delovne sile. Manjka jim veščin in kvalifikacij, so žrtve predsodkov in diskriminacij. Ena od skupin, ki se najpogosteje najdejo v tem razredu, so etnične manjšine.

Dominantna skupina pogosto opravičuje izkoriščanje manjšin z delitvijo dela. Pripadniki manjšinske etnične skupnosti pogosto opravljajo slabo plačana dela. (Eriksen v Urh in Žnidarec Demšar 2005, 41)

2.8 Določbe o nediskriminaciji v Republiki Sloveniji

V ustavi RS je načelo enakosti in prepovedi diskriminacije obravnavano kot eno izmed najpomembnejših določb o človekovih pravicah. 14. Člen Ustave določa: »V Sloveniji so

vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj ali katerokoli drugo osebno okoliščino. Vsi so pred zakonom enaki.« (Ustava Republike Slovenije, 14. čl.) Določila o prepovedi diskriminacije so tudi v drugih členih ustave. Ustava RS določa zaščito proti vsem oblikam neenakosti in razlikovanja, in tako na široko definira temeljno načelo kot tudi pravila enakosti pred zakonom, enakosti in prepovedi diskriminacije, prepovedi zagovarjanja diskriminacije in spodbujanja k rasnim in drugim podobnim oblikam sovraštva ter zagotavlja posebne pravice določenim posameznikom in skupinam, da bi dejansko dosegli enakost. (Devetak 2006, 9-10)

Temeljni zakon na področju boja proti diskriminaciji je Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja. Zakon v 2. členu določa enako obravnavanje ne glede na spol, narodnost, raso ali etnično poreklo, vero ali prepričanje, invalidnost, starost, spolno usmerjenost ali drugo osebno okoliščino pri uveljavljanju njegovih pravic in obveznosti ter pri uresničevanju njegovih temeljnih svoboščin na kateremkoli področju družbenega življenja, zlasti pa na področju zaposlovanja, delovnih razmerij, vključevanja v sindikate in interesna združenja, vzgoje in izobraževanja, socialne varnosti, dostopa do dobrin in storitev ter oskrbe z njimi. (Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja, 2. čl.)

Prepoved diskriminacije pa najdemo tudi v nekaterih drugih zakonih:

- Kazenski zakonik RS določa, da je kršitev enakopravnosti kaznivo dejanje.
- Zakon o delovnih razmerjih RS določa prepoved diskriminacije na področju zaposlovanja.
- Zakon o medijih določa prepoved spodbujanja k neenakopravnosti in nestrpnosti.
- Zakon o varstvu osebnih podatkov določa, da mora biti varstvo osebnih podatkov zagotovljeno posameznikom ne glede na osebne okoliščine, med drugim tudi ne glede na raso, barvo ter etnično pripadnost.

Določbe o enakosti in nediskriminaciji so navedene tudi v drugih zakonih, ki se nanašajo na področje kulture in izobraževanja. (Klopčič 2007, 110-112)

2.9 Mednarodne določbe o nediskriminaciji

V zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja je v Evropi prišlo do večjega premika na področju varstva manjšin, spoštovanja posebnih identitet ter različnosti kultur. Oblikovali so se evropski pravni standardi manjšinskega varstva, oblikovala se je evropska antidiskriminacijska zakonodaja, kar ponuja nove možnosti tudi za pravno varstvo romske skupnosti. (Klopčič 2005, 123)

Za položaj Romov so pomembni mednarodnopravni dokumenti Organizacije Združenih narodov, Sveta Evrope, Organizacije za evropsko varnost in sodelovanje in Srednjeevropske pobude, ki se nanašajo na varstvo manjšin. Še posebej so pomembne določbe o pozitivnih ukrepih. Le-ti naj bi pripomogli k boljšemu položaju manjšin, ohranjanju in razvoju njihove etnične identitete, kulture in jezika ter k večji strpnosti. (Klopčič 2004a, 2)

S podpisom Ustanovne listine Združenih narodov (UL ZN) so se države podpisnice zavezale k spoštovanju človekovih pravic. V listini med drugim piše, da je cilj Združenih narodov uresničevanje mednarodnega sodelovanja s poudarkom na razvoju in spodbujanju spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin za vse ljudi, ne glede na raso, spol, jezik ali vero. (Devetak 2006, 21)

Temeljni dokument na področju varstva človekovih pravic v svetovnem merilu je Splošna deklaracija o človekovih pravicah iz leta 1948. Deklaracija določa listo temeljnih pravic, do katerih so upravičeni vsi ljudje, ne glede na raso, barvo kože, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, narodno ali socialno pripadnost, premoženje, rojstvo ali kako drugo okoliščino. (Devetak 2006, 21)

Deklaracija je bila spodbuda za nastanek drugih dokumentov na področju nediskriminacije, med njimi so najpomembnejši:

- Konvencija združenih narodov o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije.
- Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah s fakultativnima protokoloma.
- Mednarodna konvencija o zatiranju in kaznovanju zločina apartheida.
- Konvencija UNESCO proti diskriminaciji v izobraževanju.

- Konvencija Mednarodne organizacije dela št. 111 o prepovedi diskriminacije pri zaposlovanju in poklicih. (Devetak 2006, 21- 22)

Svet Evrope je regionalna mednarodna organizacija, ki deluje na področjih oblikovanja in uveljavljanja standardov za varstvo človekovih pravic. Temeljni dokument Sveta Evrope je Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Z njo so se države članice zavezale, da mora biti pravica do uživanja svoboščin, zapisanih v konvenciji, zagotovljena vsem ljudem brez razlikovanja glede na spol, raso, barvo kože, jezik, vero, politično ali drugačno prepričanje, narodnostni ali socialni izvor, pripadnost narodni manjšini, lastnino, rojstvo ali kakšne druge okoliščine. (Devetak 2006, 25)

Evropska unija je s podpisom Amsterdamske pogodbe zagotovila podlago za boj proti diskriminaciji na podlagi narodnosti, spola, rase, vere, invalidnosti, starosti ali spolne usmerjenosti. (Devetak 2006, 27)

Svet EU je na podlagi Amsterdamske pogodbe v letu 2000 sprejel paket zakonodaje z namenom preprečevanja diskriminacije in uveljavljanja novih standardov spoštovanja človekovih pravic na področju celotne EU. (Devetak 2006, 27)

Najpomembnejši direktivi EU na področju boja proti diskriminaciji sta: Direktiva o izvajanju načela enakega obravnavanja oseb ne glede na raso ali narodnost (2000/43/EC) in Direktiva EU o splošnih okvirih enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu (2000/78/EC). Cilj direktiv je oblikovanje minimalnih standardov za preprečevanje diskriminacije na celotnem prostoru EU. Direktivi omogočata državam članicam samostojno oblikovanje antidiskriminacijske zakonodaje ob upoštevanju minimalnih standardov. (Devetak 2006, 29)

Direktivi ne veljata le za državljane članic EU, temveč za vse, ki prebivajo in delajo v EU. (Devetak 2006, 29)

Skupne točke obeh direktiv so, da prepovedujejo diskriminacijo, ki temelji na rasnem ali etničnem izvoru, veri, prepričanju, invalidnosti, starosti ali spolni usmerjenosti posameznika, na naslednjih področjih:

- Dostop do zaposlitve, samozaposlitve in možnosti za napredovanje.

- Dostop do poklicnega usmerjanja, izobraževanja na vseh ravneh kot tudi dostop do delovne prakse.
- Zaposlitev, delovni pogoji, odpuščanje in plačilo.
- Članstvo v sindikatih in poklicnih združenjih in koristi, ki iz tega izhajajo. (Devetak 2006, 29-30)

Direktiva o rasni enakosti vsebuje določbe o prepovedi diskriminacije še na naslednjih področjih:

- Področje socialne zaščite, vključno s socialno varnostjo in zdravstvenim varstvom.
- Področje socialnih ugodnosti.
- Področje izobraževanja.
- Področje dostopa do dobrin in storitev, ki so na voljo javnosti. (Devetak 2006, 30)

Direktiva od držav članic zahteva oblikovanje neodvisnih organov za pomoč posameznikom, ki so bili soočeni z diskriminacijo na podlagi rase ali etničnega izvora. Ti organi morajo imeti pristojnost neodvisnega izvajanja raziskav na področju diskriminacije ter svobodo pri objavi poročil ter morajo zagotavljati pomoč žrtvam diskriminacije. (Devetak 2006, 32)

Svet EU je novembra leta 2000 sprejel Akcijski program Evropske unije za boj proti diskriminaciji (2001–2006), katerega namen je bil promoviranje ukrepov za boj proti neposredni in posredni diskriminaciji, ki temelji na rasi, etnični pripadnosti, verskem ali drugem prepričanju, invalidnosti, starostnem ali spolnem razlikovanju.

Poglavitni cilji tega programa so:

- Izboljšanje razumevanja in poznavanja bistva diskriminacije.
- Podpiranje aktivnosti za učinkovito preprečevanje diskriminacije, še posebej povezovanje in izmenjavo informacij ter izkušenj na ravni EU.
- S pomočjo organiziranih akcij v javnosti dvigati zavest in širiti tiste vrednote ter navade, ki preprečujejo diskriminacijo. (Devetak 2006, 33)

Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) je mednarodna organizacija za varnost. Njena najpomembnejša področja so: nadzor oborožitve, preventivna diplomacija, ukrepi za graditev zaupanja in varnosti, človekove pravice, demokratizacija, nadzor volitev ter

ekonomska in okoljska varnost. (Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) Med njenimi dokumenti so Romi prvič izrecno omenjeni v Sklepnem dokumentu listine Konference o varnosti in sodelovanju v Evropi (KEVS). (Klopčič 2004a, 2)

Posebej so Romi omenjeni tudi v 7. členu Instrumenta Srednjeevropske pobude za varstvo manjšinskih pravic. (Klopčič 2004a, 2)

2.10 Politike za preprečevanje in odpravljanje etnične diskriminacije

Politik za preprečevanje in odpravljanje etnične diskriminacije je več vrst. Lahko jih razdelimo v tri skupine: politike enakih možnosti, politike pozitivne diskriminacije in politike upravljanja z različnostjo. (Brezigar 2007, 232)

Prva skupina temelji na načelu enakosti in nediskriminacije in skuša zagotoviti vsakemu posamezniku pravičen dostop do zaposlitve, izobraževanja in usposabljanja ter napredovanja. Njihov cilj je, da ima vsakdo priložnost pokazati svoje sposobnosti in jih izkoristiti za zaslužek. Politike enakih možnosti želijo zagotoviti posameznikom enake možnosti pri določeni odločitvi, ne glede na njihov začetni položaj, ki je lahko bolj ali manj ugoden. (Brezigar 2007, 234)

Politike pozitivne diskriminacije neenako in prednostno obravnavajo posameznike, ki pripadajo etničnim skupinam, ki so v šibkejšem družbenem položaju. Priznavajo etnično raznolikost in skušajo oblikovati posebne prilagojene politike za pripadnike določenih etničnih manjšin. Pripadniki imajo večje možnosti za pridobitev znanja in samozavesti, ki jih potrebujejo za enake možnosti na trgu delovne sile. Pozitivna diskriminacija skuša izravnati začetni položaj pripadnikov etničnih manjšin s pripadniki drugih skupin. Ko je začetni položaj pripadnikov vseh skupin enak, pa lahko delujejo politike enakih možnosti. (Brezigar 2007, 236-237)

Pozitivna diskriminacija je v najširšem pomenu opredeljena kot zbir ukrepov, ki jih država sprejme za ogrožene in občutljive skupine, ki so bile in so še vedno podvržene negativni diskriminaciji in so zato v neenakem položaju v primerjavi z ostalimi. Pridobljene pravice za te skupine sočasne in so namenjene izključno doseganju enakega osnovnega izhodišča in s tem odpravljanju posledic negativne diskriminacije, preprečevanju in odpravljanju strukturne

diskriminacije ter uveljavljanju bolj sorazmerne zastopanosti in s tem zmanjševanju družbene izključenosti diskriminiranih družbenih skupin na vseh področjih družbenega življenja. (Cigler in Bukovec 2007, 56)

Ukrepi pozitivne diskriminacije se uvajajo na področju izobraževanja, zaposlovanja ter v zadevah javnega pomena, ne pa tudi na področju socialne politike. (Cigler in Bukovec 2007, 56)

Bistvo politik upravljanja z različnostjo je spodbujanje organizacij, da priznajo razlike med različnimi etničnimi skupinami. (Liff v Brezigar 2007, 241) Te politike priznavajo obstoj različnih družbenih skupin in razlike med njimi so temelj za različno obravnavanje. Primer politike upravljanja z različnostjo je načrtovanje različnih karier za posameznike, ki pripadajo različnim etničnim skupinam. Etnična raznolikost bi na primer pripomogla k izboljšanju del, ki se ukvarjajo s tujci ali del, pri katerih imajo veliko stika z osebami, ki so enakega etničnega porekla, kot je zaposleni. (Brezigar 2007, 241) Politike upravljanja z različnostjo imajo svoj pristop do preprečevanja in odpravljanja etnične diskriminacije. Skušajo prilagoditi delovno okolje in delovne pogoje tako, da bo zaposleni zadovoljen in da bo kar se da izkoristil svoje zmožnosti. (Patterson v Brezigar 2007, 243)

Politike za povečanje zaposlovanja Romov se pri nas v praksi pogosto kažejo kot sistem kontrole. Spodbujanje zaposlovanja vzdržuje obstoječe družbene strukture in ščiti interes države, ne pa tistih, komur so spodbude namenjene. (Urh in Žnidarec Demšar 2005, 41)

Aktivna politika zaposlovanja želi prisiliti ljudi brez ustreznih vzpodbud (dovolj visok dohodek), da poiščejo delo in sprejmejo nizko plačo. Eriksen (v Urh in Žnidarec Demšar 2005, 41) opozori na sovpadanje med etničnostjo in družbenim razredom. Na primeru Romov v Sloveniji se kaže, da je že samo pripadnost romski skupnosti pogost dejavnik pripadnosti nižjemu družbenemu razredu. (Urh in Žnidarec Demšar 2005, 41)

Programi zaposlovanja, ki jih oblikuje vlada z namenom izboljšanja položaja Romov v Sloveniji, pogosto kmalu zamrejo ali pa se sploh ne uveljavijo. Tisti programi, s katerimi so se Romi identificirali, bili sami pobudniki ali pa so aktivno sodelovali pri izvajanju, so bili učinkovitejši. Aktivno sodelovanje in upoštevanje dejanskih potreb manjšinskih skupnosti je

zato ena od osnovnih strategij za preprečevanje družbene izključenosti etničnih skupin. (Urh in Žnidarec Demšar 2005, 42)

3 ROMI V EVROPI

3.1 Izvor in pomen poimenovanja Rom

Kakšno je bilo ime Romov, ko se je začelo preseljevanje iz Indije, ni znano. S časom se je ime ljudstva pozabilo, pisni viri o tem pa ne obstajajo. (Štrukelj 2004, 17)

Tem nomadskim ljudstvom so domačini dali različna imena, ki so bila običajno odraz njihovega načina življenja ali njihovega izgleda. V Evropi najdemo naslednja poimenovanja:

- Poimenovanje Cigan se v Evropi uporablja že več stoletij. V 19. stoletju je to ime dobilo negativen prizvok, pred tem pa to ime ni bilo slabšalno. Pravi izvor te besede ni znan, romologi imajo za to več razlag.
- Lom in Dom sta imeni za Rome v Armeniji, Perziji in Siriji. Beseda »doma« pomeni v starem indijskem jeziku ljudi, ki se ukvarjajo s petjem in z glasbo.
- Sinde ali Sinte sta poimenovanji Romov v Nemčiji. Poimenovanje pomeni »naš človek«. Tudi za izvor te besede obstajajo različne razlage.
- Ime Karači pripada Ciganom iz Irana. Izhaja iz besede »kalo«, ki v romščini in indijskem jeziku pomeni črn. Španci uporabljajo različico Cales in Finci Tatar ali Mustalainen (musta-črn).
- Znano ime za Roma je tudi ime Egipčan. Sprva je namreč v Evropi prevladovalo mnenje, da Romi prihajajo iz Egipta. Grki jim pravijo Ejiftos ali Giftoi, Albanci Jevg ali Evgit, Romuni Jiftu, Španci Egyptanos, Angleži Gypses, Nizozemci Egityers. Tudi madžarsko ime Faroo nemzetseg (faraonovo ljudstvo) kaže na prepričanje ljudi o njihovem izvoru. (Štrukelj 2004, 17)
- Rom je ime za evropskega Cigana in pomeni v romščini človek, njegova množinska različica je Roma. Romi s tem izrazom poimenujejo človeka svojega rodu. Poimenovanje Rom označuje pripadnost romskemu rodu, izraz pa se uporablja tudi za poročenega moža. Romni je ime za cigansko žensko in tudi za poročeno ženo. (Štrukelj 2004, 16) Leta 1979 so na svetovnem kongresu Romov sprejeli splošno poimenovanje Rom. (Obreza 2003, 45) Kasneje so to ime sprejeli organi OZN, Evropska skupnost, posamezne evropske države in vsi, ki se uradno in strokovno ukvarjajo z romsko problematiko.

3.2 Položaj Romov v Evropi

Romi živijo v Evropi že več stoletij, vendar šele zdaj postopoma spoznavamo njihovo kulturo, jezik in običaje. V preteklosti so bili Romi nomadi, potujoče ljudstvo. Njihov simbol je kolo, ki je tudi sestavni del zastave romskega naroda. Zastava je modre in zelene barve in sredi zastave je rdeče kolo. Modra barva simbolizira duhovne vrednote, zelena pa zemljo, rast. Kolo v sredini je simbol gibanja in napredka. (Romani nationalism, flag and anthem)

Uradni podatki o številu Romov, pridobljeni s popisi prebivalstva, se razlikujejo od podatkov socialnih služb, romskih in nevladnih organizacij. Ocena za skupno število Romov v Evropi je od 10 do 15 milijonov. (Klopčič 2004b, 8)

Države z največjim številom Romov v Evropi so po ocenah mednarodnih organizacij: Bolgarija (700.000 do 800.000), Češka (250.000 do 300.000), Francija (280.000 do 340.000), Madžarska (550.000 do 600.000), Makedonija (220.000 do 260.000), Romunija (1.800.000 do 2.500.000), Rusija (220.000 do 400.000), Srbija in Črna gora (400.000 do 450.000), Slovaška (480.000 do 520.000), Španija (650.000 do 800.000). (Klopčič 2004b, 9)

V zadnjem desetletju so se v Evropi oblikovali novi standardi manjšinskega varstva in leta 1995 je bil sprejet prvi mednarodno obvezujoč instrument na področju varstva manjšin - Okvirna konvencija Sveta Evrope za varstvo narodnih manjšin. Ta konvencija pomeni združitev različnih pristopov ter določa minimum manjšinskih pravic. Do sedaj je to konvencijo ratificiralo že 35 držav, po sprejetju pa so mednarodne organizacije pričele izvajati nadzor nad izvajanjem na konkretnih področjih. (Klopčič 2004b, 9)

V postopkih približevanja novih članic Evropski uniji je mednarodna skupnost posebno pozornost namenila položaju Romov v državah kandidatkah. Kandidatke so pripravile posebne programe za integracijo romske skupnosti in o izvajanju redno poročale mednarodnim ustanovam. Programi namenjajo posebno pozornost izobraževanju in zaposlovanju, ki sta pogoja za izboljšanje življenjskih pogojev ter zmanjšanje revščine in socialne izključenosti Romov. (Klopčič 2004b, 9)

V Evropski uniji se prednostno podpira programe in projekte za izboljšanja položaja romske skupnosti, ki:

- Uvajajo različne oblike boja proti diskriminaciji.
- Spodbujajo sodelovanje vseh zainteresiranih akterjev pri oblikovanju skupnih prioritet.
- Podpirajo ustvarjanje mrež in povezav tudi prek državnih meja.
- Spodbujajo informiranje o primerih dobrih praks.
- Upoštevajo mednarodne povezovalne dejavnike. (Klopčič 2004b, 9)

3.2.1 Socialni položaj Romov v Evropi

Socialni položaj Romov v Evropi se bistveno razlikuje od položaja večinskega prebivalstva.

Na področju izobraževanja je pogosta segregacija, romski otroci so v večjem številu prisotni v posebnih šolah ali pa njihovo izobraževanje poteka v ločenih oddelkih. Podatki iz leta 2002/03 na Slovaškem pravijo, da je bila več kot polovica romskih otrok v posebnih šolah. Po podatkih češke vlade je v posebne šole na Češkem vključenih približno 75% romskih otrok. V letu 2003 v Nemčiji polovica romskih otrok ni obiskovala pouka, 80% romskih otrok, ki pa so pouk obiskovali, je bilo vključenih v posebne šole. V Španiji je veliko šol, v katerih je večina učencev romskega porekla. V posebne šole ali oddelke je vključen tudi velik delež romskih otrok na Madžarskem, na Danskem, v Bolgariji, na Poljskem in tudi v Sloveniji. V Veliki Britaniji pa romski otroci sicer niso v ločenih oddelkih, vendar je njihov uspeh bistveno nižji od uspeha ostalih otrok. (European Commission 2004, 17-21)

Romi v Evropski uniji živijo večinoma v podstandardnih bivanjskih razmerah, katerih značilnosti so:

- Nedorečenost lastništva zemlje, na kateri živijo.
- Neprimerna kanalizacija ali odsotnost le-te, neustrezen odvoz odpadkov, neustrezno urejeno ogrevanje, neurejen ali slabo urejen javni prevoz.
- Izključenost ali velika oddaljenost od ostalih naselij in javnih storitev, šol, pošt, zdravstvenih ustanov in ostalih storitev, ki so bistvene za kvalitetne življenjske pogoje.
- Razširjene bolezni ali grožnja epidemij.
- Izpostavljenost nasilnim policijskim napadom ali drugim napadom.
- Segregacija od drugih skupnosti v vedno več državah. (European Commission 2004, 27)

Na področju zdravja Romov je zelo malo podatkov, le-ti pa kažejo, da so med Romi v izoliranih naseljih bolj razširjene bolezni, kot je na primer tuberkuloza. Podatki v Španiji kažejo, da je več romskih otrok okuženih s Hepatitisom A ter na večjo okuženost nosečih romskih žensk s Hepatitisom B ter večjo razširjenost tuberkuloze in astme med romskim prebivalstvom. Na Češkem je pričakovana življenjska doba za Rome za 20 let nižja od povprečja. (European Commission 2004, 27-28)

V nekaterih državah imajo Romi neenak dostop do socialnih pomoči. V Franciji imajo Romi za dodeljevanje socialnih pomoči posebne pisarne, pogosto ne dobijo pomoči, ker se sklepa, da delajo nelegalno ali pa, da ne prijavijo svojih dohodkov. Do določenih pomoči niso upravičeni tisti Romi, ki nimajo stalnega prebivališča. Tudi v številnih drugih evropskih državah se Romi soočajo s težavami na več področjih, ker nimajo stalnega prebivališča. Ponekod do socialnih transferjev niso upravičeni tudi zaradi nepriznavanja tradicionalnih romskih porok. (European Commission 2004, 30-31)

Velik problem med romskim prebivalstvom je pomanjkanje osebnih dokumentov, kot so rojstni listi, osebne izkaznice, dovoljenja za bivanje, dokumenti, ki jim omogočajo dostop do zdravstvenih in socialnih storitev, potni listi. V nekaterih članicah Evropske unije Romi niso mogli pridobiti državljanstva, ponekod je to razlog za težave pri pridobitvi socialnih transferjev. (European Commission 2004, 31-33)

3.2.2 Zaposlovanje Romov v Evropi

Na področju diskriminacije žensk pri zaposlovanju se pogosto uporablja termin »stekleni strop«, ki ponazarja oviro pri napredovanju žensk na vodstvene in vodilne položaje. Na področju zaposlovanja Romov bi lahko uporabili termin »stekleni zaboj«. Romi v postkomunistični srednji in vzhodni Evropi, ki so zaposleni, delajo običajno na delavnih mestih, ki so izolirana od drugih. Romi so zaposleni le na redkih področjih, še posebej pa je očitno, da Romi niso prisotni na vodilnih položajih. (European Roma Rights Centre 2007, 9)

»Stekleni zaboj« izključuje Rome iz področja zaposlovanja, onemogoča jim dostop do pomembnih segmentov trga dela, blokira dostop do dobro plačanih del, jih izolira na

delovnem mestu in jih obda z delovnimi mesti, kjer so ločeni od drugih in se ukvarjajo izključno z romsko problematiko. (European Roma Rights Centre 2007, 11)

Na področju zaposlenosti je velik razkorak med nezaposlenostjo Romov in povprečjem nezaposlenosti celotnega prebivalstva. Romi se osemkrat bolj verjetno soočajo z dolgotrajno brezposelnostjo kot vsi prebivalci v povprečju. (European Roma Rights Centre 2007, 15)

Nesorazmerno veliko Romov je izgubilo zaposlitev v času menjave gospodarskega režima od sredine osemdesetih do sredine devetdesetih. Romi so bili med prvimi, ki so v tem času ostali brez zaposlitve. Čeprav so se nekateri sektorji, v katerih so bili zaposleni Romi, razširili (npr. gradbeništvo), so mnoge romske delavce nadomestili s cenejšo imigrantsko delovno silo iz sosednjih držav. (European Roma Rights Centre 2007, 16)

Na področju zaposlovanja se Romi soočajo z mnogimi ovirami, otežen jim je dostop do zaposlitve, pogosto se soočajo z diskriminacijo in posledica tega je visoka nezaposlenost romskega prebivalstva. Obstajajo primeri, ko delodajalci v oglasu za delo napišejo, da Romi niso zaželeni. Pogosto se dogaja tudi, da imajo osebe, ki delo posredujejo, podatke o etnični pripadnosti iskalcev zaposlitve in v to imajo vpogled tudi delodajalci. (European Commission 2004, 22)

Na Slovaškem je bilo v letu 2003 nezaposlenih 85% Romov v starosti, ko so sposobni za delo. Ocene zaposlenosti v Španiji pravijo, da polovica romskih moških nima stalne ali legalne zaposlitve. Na Češkem je nezaposlenih od 50 do 80% Romov, 61% vprašanih Romov je potrdilo, da so se že srečali z diskriminacijo na trgu dela. V 40% romskih družin je vsaj eden od staršev nezaposlen, v tretjini družin je eden od staršev prejemnik invalidske pokojnine. (European Commission 2004, 23-24)

3.2.3 Pomembnejši mednarodni dokumenti s področja izobraževanja in zaposlovanja

Akcijski načrt OVSE za izboljšanje položaja Romov in Sintov je bil sprejet novembra 2003. Vse države članice zavezuje k čimprejšnjim ukrepom za izboljševanja položaja Romov. V okviru tega načrta lahko države zaprosijo tudi za svetovanje, kako zmanjšati napetosti med

romskim in večinskim prebivalstvom, za sodelovanje pri pripravi programov ter za financiranje projektov za povečanje možnosti za zaposlitev. (Klopčič 2004b, 10)

Glede razreševanja brezposelnosti in ekonomskih problemov Akcijski načrt OVSE med drugim predlaga, naj države spodbujajo povečanje zaposlovanja kvalificiranih Romov v javnem sektorju z naslednjimi priporočili:

- Države naj razvijajo programe za usposabljanje in pripravo na zaposlitev manj zastopanih skupin, kot so Romi, v javni upravi in na drugih področjih, ter razvijajo tako politiko usposabljanja za zaposlovanje, ki bo zagotavljala njihovo zaposlovanje kot javnih uslužbencev po dokončanem usposabljanju oz. izobraževanju.
- Države naj razvijajo politiko in programe poklicnega usposabljanja za povečanje možnosti zaposlovanja zlasti mladih in žensk.
- Prilagodijo naj socialno politiko, ki bo motivirala Rome za iskanje zaposlitve. (Klopčič 2004b, 10-11)

Priporočilo Parlamentarne Skupščine Sveta Evrope »Romi v Evropi« pravi, da Romi veliko prispevajo h kulturni raznovrstnosti. Priporočilo opisuje, da Romi živijo v zelo slabem položaju, do česar je privedlo rasno in družbeno sovraštvo do romske skupnosti. Po letu 2000 so v Svetu Evrope sprejeli dve pomembni priporočili Odbora Ministrov: Priporočilo na področju izobraževanja in na področju zaposlovanja ter Resolucijo Parlamentarne Skupščine Sveta Evrope št. 1557 iz leta 2002 o pravnem položaju Romov v Evropi. (Klopčič 2004b, 10-11)

V Priporočilu R (2000) 4 Odbora ministrov državam članicam o izobraževanju romskih/ciganskih otrok v Evropi iz leta 2000 piše, da bi moralo biti izobraževanje poglobljen cilj izboljšanja položaja Romov. Za izobraževanje Romov bi moralo biti zagotovljeno dovolj sredstev, programi pa bi morali biti fleksibilni. Več pozornosti bi bilo potrebno nameniti boljši komunikaciji z romskimi starši. (Klopčič 2004b, 11)

V Priporočilu Odbora Ministrov Sveta Evrope ((Rec (2001/17)) za izboljšanje ekonomskega položaja in možnosti za zaposlovanje Romov/Ciganov in nomadov v Evropi iz decembra 2001, so zapisani bistveni napotki državam za povečanje možnosti za zaposlovanje Romov kot posebno ranljive skupine. Priporočilo pravi, da morajo strategije razvoja, ki določajo področja delovanja, vsebovati jasne in točno določene cilje in pravila, ki se nanašajo na

romske skupnosti. Vlade bi morale spodbujati promocijo programov enakih možnosti zaposlovanja Romov in s tem propagirati nediskriminacijo na tem področju. Spodbujati bi bilo potrebno zaposlovanje Romov na vseh področjih javnega življenja. Potrebno bi bilo razviti posebne strategije za izboljšanje možnosti izobraževanja in zaposlovanja Romov. (Klopčič 2004b, 11)

Na slabe razmere, v katerih živijo Romi, opozarja Resolucija Parlamentarne Skupščine Sveta Evrope št. 1557 iz leta 2002 o pravnem položaju Romov v Evropi. Od držav zahteva, da sprejmejo konkretne ukrepe za spoštovanje in uveljavljanje pravic Romov. V resoluciji piše, naj se države članice še posebej zavzemajo za spodbujanje enakih možnosti Romov na trgu dela, zagotavljanju enakih možnosti Romov na področju izobraževanja, razvoju pozitivnih ukrepov za zaposlovanje Romov v javnih službah, ki so pomembne za romsko skupnost (šole, centri za socialno delo, zdravstveni domovi, upravne enote) ter poziva k odpravi vseh praks, s katerimi se ločuje romske otroke v posebne razrede ali šole. (Klopčič 2004b, 11-12)

4 ROMI V SLOVENIJI

Romi se pri nas tako kot drugje Evropi soočajo s problemi, kot so slab socialno-ekonomski položaj, nizka izobrazbena raven, brezposelnost, odvisnost od socialnih transferjev ter predsodki, nestrpnost in diskriminacija s strani večinskega prebivalstva.

Položaj romske skupnosti se po regijah v Sloveniji močno razlikuje. Med Romi na Dolenjskem, Posavju in Beli krajini je očitna nizka izobrazba pripadnikov romske skupnosti. V Prekmurju število Romov upokojujencev kaže na uspešnejše vključevanje Romov na trg delovne sile, kar kaže na večje vključevanje prekmurskih Romov v sfero zaposlovanja. (Klopčič 2004b, 44)

4.1 Zgodovina Romov v Sloveniji

Pisni viri kažejo na to, da so bili Romi na slovenskem ozemlju navzoči že v 14. stoletju. (Brizani 2000, 6) Takrat so jih poimenovali Cigani. Oznaka Rom se uporablja od 1. romskega kongresa leta 1971 v Londonu. (Obreza 2003, 45) Več omemb Romov v pisnih virih pa je od 17. stoletja dalje. To stoletje je tudi znano kot čas najhujšega preganjanja Romov. Viri kažejo tudi na sovražnost do Romov pri nas. (Štrukelj 2004, 17-26)

Tako kot v drugih državah, so se tudi Romi v Sloveniji morali v preteklosti soočiti s predsodki in zavračanjem. Oblasti so zahtevale spremljanje podatkov o naselitvi in gibanju Romov po posameznih občinah. Namen teh seznamov je bil izgon, pregon ali nasilno naseljevanje pripadnikov romske skupnosti na določenem ozemlju. (Klopčič 2006, 39)

Romi so prišli na slovensko ozemlje iz treh strani: severovzhoda, jugovzhoda in severa. Po krajih, kjer so se Romi naselili, jih delimo na prekmurske, dolenjske in gorenjske Rome. (Štrukelj 2004, 26) Naseljevali so se v manjših skupinah v okviru rodovnih skupnosti. (Brizani 2000, 6) Ustalili so se na obrobjih naselij, nekateri pa so ohranili nomadski način življenja. V zgodovinskih virih so zapisani tudi poskusi oblasti, da bi preprečili stalno preseljevanje Romov, jih ustalili in bi tako imeli nad njimi in njihovimi dejavnostmi več kontrole. (Klopčič 2007, 38)

4.2 Demografske značilnosti Romov v Sloveniji

V Sloveniji živi po neuradnih podatkih med 7.000 in 10.000 tisoč Romov. (Smerdu in Giodani 2003, 1) Ob zadnjem popisu prebivalstva se je za Rome opredelilo 3.246 oseb, kar je za dobrih 30 odstotkov več kot leta 1991. Demografski popisi prebivalstva po drugi svetovni vojni kažejo na postopno povečanje števila oseb, ki so se opredelile za Rome.

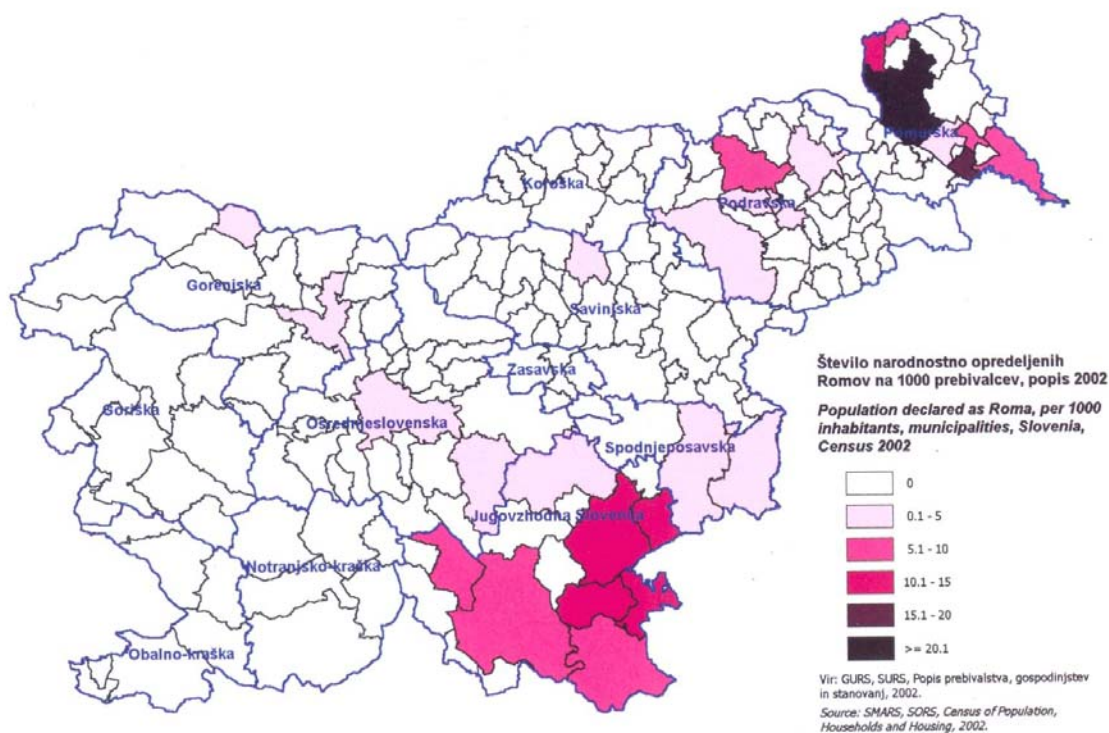
Tabela 4.1: Število Romov v popisih prebivalstva

Leto popisa	1953	1961	1971	1981	1991	2002
Število Romov	1663	158	951	1393	2259	3246

Vir: Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v RS v letu 2002.

Tradicionalno so Romi v Sloveniji naseljeni na območju Prekmurja, Dolenjske in Bele krajine ter v Posavju in na Kočevskem. (Babič Ivaniš in ostali 2006, 202)

Slika 4.1: Število narodnostno opredeljenih Romov na 1000 prebivalcev

Vir: Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v RS v letu 2002 v Lokar in drugi (2003, 9).

4.2.1 Starostna struktura Romov

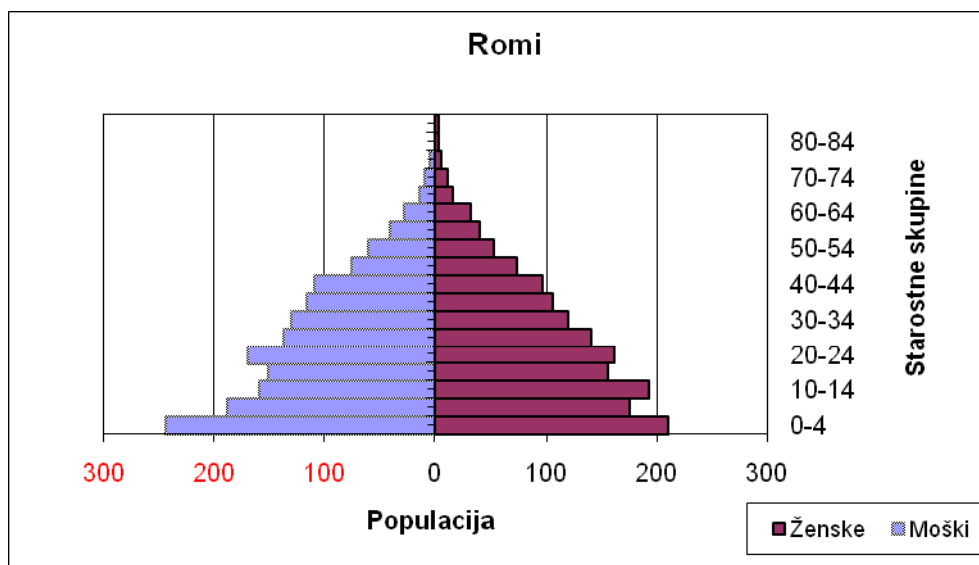
Starostna struktura Romov je drugačna od starostne strukture celotnega prebivalstva Slovenije, saj so Romi predvsem mlada in vitalna skupina. Tako kažejo tudi podatki iz popisa prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v RS v letu 2002 (glej: Tabela 4.2, Slika 4.2).

Tabela 4.2: Starostna struktura Romov

Starostna skupina	Moški	Ženske	Skupaj
0-4	244	210	454
5-9	188	176	364
10-14	160	193	353
15-19	151	156	307
20-24	170	162	332
25-29	137	141	278
30-34	130	120	250
35-39	117	106	223
40-44	110	97	207
45-49	76	73	149
50-54	61	52	113
55-59	41	41	82
60-64	28	33	61
65-69	15	16	31
70-74	10	12	22
75 +	7	13	20
Skupaj	1645	1601	3246

Vir: Šircelj (2003, 144-145).

Slika 4.2: Starostna struktura Romov

Vir: Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v RS v letu 2002 v Klopčič (2004b, 21).

4.3 Izobrazba

Nizek socialno-ekonomski položaj Romov je zelo povezan z njihovo nizko stopnjo izobrazbe. Zaradi nizke izobrazbe in slabe poklicne usposobljenosti večine pripadnikov romske skupnosti imajo le-ti možnosti le za slabo plačana dela. Tako je motivacija za iskanje zaposlitve nizka in posledica je velika nezaposlenost Romov in njihova odvisnost od socialne pomoči. To omejuje pripadnike romske skupnosti pri vključevanju v družbo in dvigu življenjskega standarda. (Klopčič 2004b, 31)

Tudi v Sloveniji podatki kažejo na velik osip romskih otrok v šoli, predvsem v višjih razredih osnovne šole in na slabšo učno uspešnost romskih otrok. (Klopčič 2004a, 8)

Za tako slabo učno uspešnost romskih otrok je več razlogov:

- Učenčevo domače okolje pomembno vpliva na njegovo učno uspešnost. Za romske učence domače okolje večinoma predstavlja velik primanjkljaj.
- Delovni pogoji za domače učenje. Večina romskih otrok nima primernih pogojev za učenje doma in to ne stimulira učencev za domače učno delo.

- Kulturni standard doma ima velik vpliv na otrokov vsestranski, še posebej pa intelektualni razvoj. Le-ta je pri romskih družinah precej nizek. Razen radia in televizije drugih kulturnih dobrin praktično nimajo.
- Nizka izobrazbena struktura staršev romskih otrok. Večina staršev romskih otrok ni končala osnovne šole, pomanjkanje izobrazbe se kaže zlasti pri materah.
- Poklicna struktura staršev je v tesno povezana s izobrazbeno strukturo. Večina romskih staršev je nekvalificiranih delavcev.
- Zaposlenost staršev. Večina staršev romskih otrok je nezaposlenih. (Tancer 2003, 69)

Učna neuspešnost romskih učencev je močno povezana z njihovim pomanjkljivim znanjem slovenskega jezika. Le-to je močan hendikep in je pogosto tudi kriterij za njihovo vključevanje v osnovno šolo s prilagojenim programom. (Tancer 2003, 71)

Na uspešnost izobraževanja Romov močno vplivajo predsodki in stereotipi, ki jim jih pripisuje večinsko prebivalstvo. Ponekod na lokalni ravni ima večinsko prebivalstvo še vedno zahteve po ločevanju pouka za romske in neromske otroke. (Klopčič 2007, 57)

V vseh evropskih državah se Romi v procesu izobraževanja še vedno srečujejo s segregacijo in izključevanjem. Za večino romskih otrok je šola prvi stik s širšim okoljem in le-ta jih zaznamuje za celo življenje. (Klopčič 2007, 56)

Eno od ključnih skupnih evropskih vprašanj izobraževanja Romov je zahteva po desegregaciji pouka in odpravi predsodkov. Za uspešnejšo integracijo romskih otrok bi bilo potrebno v procesu izobraževanja zagotoviti razne oblike dopolnilne učne pomoči ter spodbujanje sodelovanja staršev. (Klopčič 2007, 57)

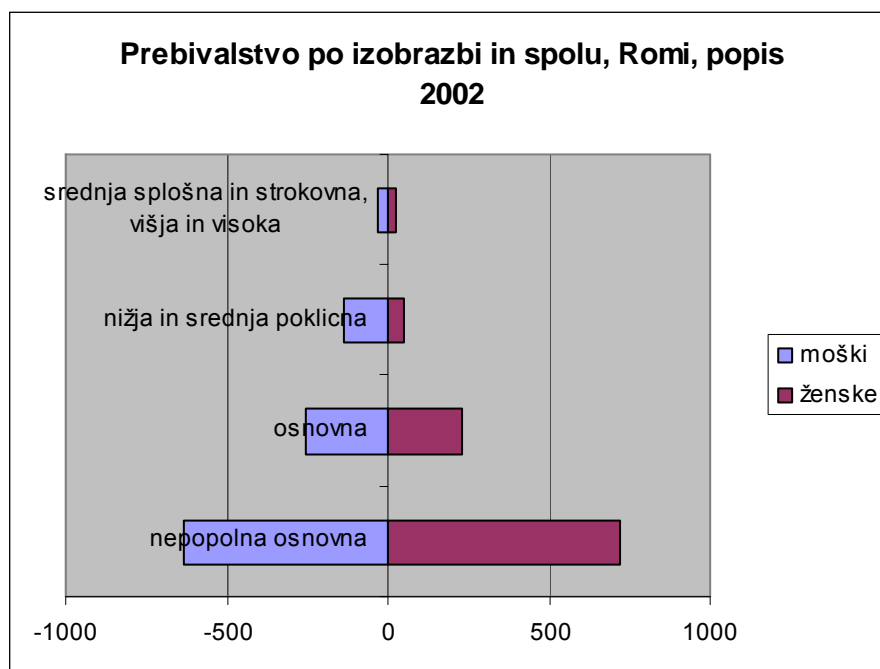
Segregacija Romov v izobraževanju ima v različnih državah različne oblike. Ponekod starši Neromov raje pošiljajo svoje otroke v bolj oddaljene šole, kot da bi morali njihovi otroci hoditi v šolo skupaj z Romi. Pogosto so romski otroci v šolah v ločenih oddelkih, pogost pojav pa je tudi nesorazmerno večji delež napoteni romskih otrok v šole za otroke s posebnimi potrebami. (Klopčič 2007, 68)

Modelu segregiranega šolanja, ki temelji na etnični pripadnosti, nasprotujeta tako stroka, kot tudi zakon. Slovenski sistem omogoča le delno notranjo diferenciacijo (nivojski pouk) v višjih razredih pri določenih predmetih glede na znanje učencev. (Urh in Žnidarec Demšar 2005, 39)

Tudi pri nas podatki kažejo na velik osip Romov v šoli, še posebej v višjih razredih osnovne šole. Njihova šolska uspešnost je slaba, na kar pa vplivajo razmere, v katerih živijo: revščina, slabe bivalne in socialne razmere ter nespodbujanje izobraževanja v romski skupnosti. Pomemben razlog za slabo uspešnost je tudi slabo znanje slovenskega jezika ter razlike med romsko in večinsko kulturo. (Klopčič 2007, 103)

Podatki iz Popisa prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v RS v letu 2002 kažejo na nizko izobrazbeno strukturo romske populacije pri nas. Od 2.075 Romov, ki so odgovorili na to vprašanje, jih je 1.352 z nedokončano osnovno šolo, kar je 65% vseh Romov, ki so odgovorili na to vprašanje. Le malo jih zaključi srednjo šolo in še manj nadaljnje izobraževanje.

Slika 4.3: Prebivalstvo po izobrazbi in spolu, Romi, popis 2002

Vir: Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v RS v letu 2002 v Klopčič (2004b, 23).

Predšolski romski otroci so vključeni v 40 vrtcev po Sloveniji, največ na Dolenjskem, v Posavju, Beli krajini, Štajerskem in v Prekmurju. V programe so vključeni na različne načine,

največ jih je v običajnih skupinah in manj jih je v romskih oddelkih, v katerih so samo romski otroci in v romskih vrtcih. Osnovno šolo je v šolskem letu 2003/04 obiskovalo 1.469, leta 2004/05 1.547 in leta 2005/06 1.614 romskih otrok. (Urad Vlade RS za narodnosti)

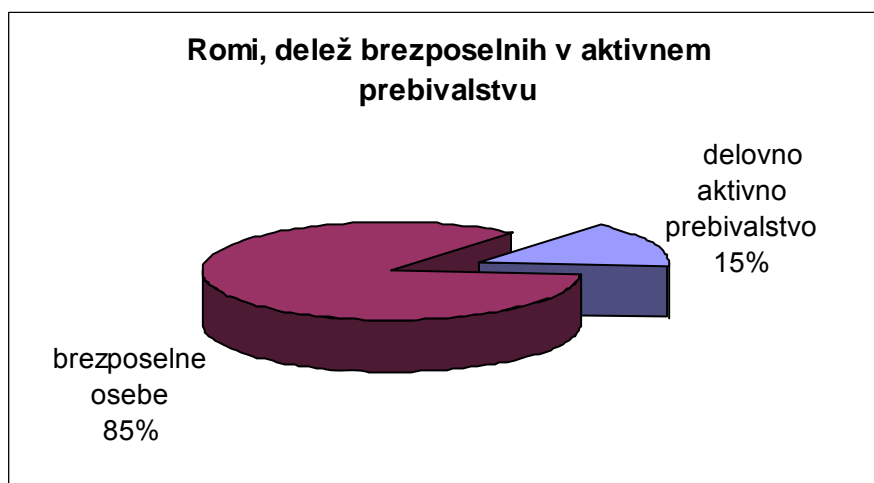
4.4 Zaposlenost

V sedanjih zaostrenih pogojih gospodarjenja je možnosti za zaposlovanje Romov malo. Nizka zaposlenost Romov pa je predvsem posledica za njih značilne nizke izobrazbene strukture ter visoke stopnje fluktuacije. (Horvat 2003, 62) Razlogi za njihovo brezposelnost so še: direktna ter indirektna diskriminacija, predsodki, pomanjkanje medkulturnega dialoga ter pomanjkanje motivacije za izobraževanje in iskanje zaposlitve članov romske skupnosti. (Babič Ivaniš in ostali 2006, 239)

Med osnovne pogoje za izboljšanje položaja Romov in njihovo večjo družbeno vključenost spada področje zaposlovanja. Trenutne razmere na trgu delovne sile, z visoko stopnjo brezposelnosti in strukturno ter regionalno brezposelnostjo, Romom še posebej niso naklonjene. Zaposlenih Romov je približno 2 %, nezaposlenih pa je približno 98 %. Večina je odvisnih od socialne pomoči države, del pa se jih ukvarja s sivo ekonomijo (zbiranje odpadnih surovin, nabiranje gozdnih sadežev, ...). Na njihovo zaposlovanje destimulativno deluje tudi socialna pomoč, za prejemanje katere so določeni pogoji, ki jih prejemniki morajo izpolnjevati, da to pomoč dobijo ali obdržijo (redno javljanje na zavodu za zaposlovanje, aktivno iskanje zaposlitve, redno pošiljanje otrok v šolo, namenska poraba otroških dodatkov). (Urad Vlade RS za narodnosti)

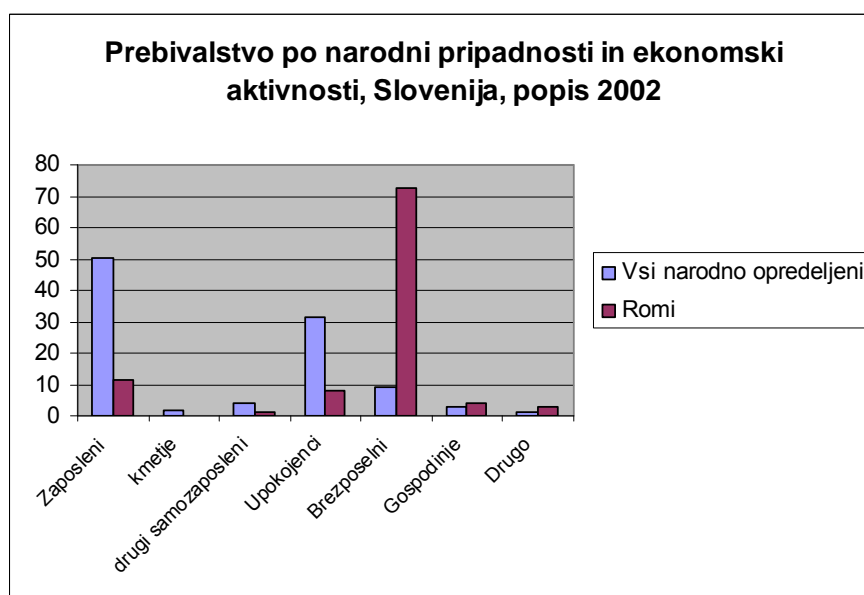
Po podatkih popisa prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj iz leta 2002 je število aktivnih prebivalcev med Romi, torej Romov, ki so stari 15 let in več, 2.075. Stopnja zaposlenosti Romov v Sloveniji izrazito odstopa od povprečja brezposelnih oseb v aktivnem prebivalstvu v Sloveniji. Podatki iz Popisa prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj za leto 2002 kažejo, da je v celotni populaciji od delovno aktivnega prebivalstva v Sloveniji zaposlenih oseb 86%, brezposelnih oseb pa je 14%. V tem popisu najdemo tudi podatke o zaposlenosti Romov. Podatki so zrcalni – zaposlenih Romov je 15%, 85% je brezposelnih (glej Sliko 4.4). (Klopčič 2004b, 25)

Slika 4.4: Romi, delež brezposelnih v aktivnem prebivalstvu

Vir: Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002 v Klopčič (2004b, 25).

Slika 4.5: Prebivalstvo po narodni pripadnosti in ekonomski aktivnosti

Vir: Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002 v Klopčič (2004b, 25).

Problematika zaposlovanja Romov oz. njihova vloga na trgu delovne sile v Sloveniji ima nekatere značilnosti:

- Veliko Romov je na zavodu za zaposlovanje prijavljenih le zaradi uveljavljanja socialnih pravic in ne zato, ker iščejo delo.

- Točnega števila, koliko Romov je brezposelnih, ni, saj se Romi ne vnašajo v evidenco kot pripadniki romske skupnosti. Do približne številke lahko pridemo s pomočjo tipičnih romskih priimkov ali osebnega poznavanja strank.
- Ker večina Romov živi v Prekmurju, na Dolenjskem in v Beli krajini, ni posluha za romska vprašanja na nacionalni ravni in je to prepuščeno predvsem lokalnim skupnostim, kjer Romi živijo.
- Razlike pa so tudi med samimi Romi. Nekaj jih je že zelo dobro prilagojenih in vključenih v okolje večinskega prebivalstva, večina pa jih živi ločeno v svojih skupnostih in se težje vključujejo v drugo okolje. Njihova nekonkurenčnost na trgu dela pa jih še bolj potiska na obrobje družbe. Tudi sami morajo poskušati sprejeti pravila življenja, ki veljajo v zunanjem okolju.
- Njihove zaposlitvene možnosti pa poslabšuje tudi njihova slaba izobrazbena struktura, saj predvsem na Dolenjskem le redki dokončajo osnovno šolo, kaj šele višjo stopnjo izobrazbe. (Smerdu in Giodani 2003, 2)

Ovire, ki vplivajo na zaposlitvene možnosti, so: nizka stopnja izobrazbe, ni zahtevanih delovnih navad, nerazumevanje med romskim in večinskim prebivalstvom, splošni stereotipi, po ocenah mnogih previsoka socialna pomoč države, visoka družbena toleranca do njihovega načina življenja, večja pričakovanja in zahteve Romov kot pripravljenost za doseganje le-teh, zaposlovanje na črno, siva ekonomija. (Smerdu in Giodani 2003, 7-8)

Brezposelnost Romov bo, če se zadeve ne bodo uredile, povzročala veliko težav pri vključevanju v javno življenje. Poglavitni razlog za večino težav, s katerimi se srečujemo pri vprašanju romske problematike, je ravno brezposelnost Romov. Delo in zaposlitev namreč nista pomembna samo zaradi pridobivanja dohodkov, pomembno ob tem je tudi vključevanje v družbo in osebna rast. Visoka stopnja brezposelnosti Romov pa povzroča tudi revščino. (Rudaš 2003, 109-110)

Brezposelnost pa negativno vpliva na splošen položaj cele družine, še posebej na kakovost starševstva. To ima za posledico slabšo učno uspešnost na vseh ravneh izobraževanja. Visoka stopnja revščine, brezposelnost, neizobraženost, socialna izključenost – vse to pri Romih povzroča izolacijo. (Rudaš 2003, 109-110)

4.5 Bivanjske razmere

V Sloveniji Romi živijo v 25 občinah v 90 romskih naseljih. Največje romsko naselje je KS Pušča v mestni občini Murska Sobota (približno 670 prebivalcev), najmanjše pa Pince v občini Lendava z dvema prebivalcema. (Urad Vlade RS za narodnosti)

Večina Romov še vedno živi v naseljih, ki so izolirana od ostalega prebivalstva ali na robu naseljenih območij, v razmerah pod minimalnimi bivalnimi standardi. 39 % Romov živi v zidanih stanovanjskih hišah, od katerih jih je polovica zgrajenih brez potrebnih dovoljenj, in samo 12 % jih živi v stanovanjih. Ostali živijo v zasilnih bivališčih – v barakah, kontejnerjih, prikolicah. Manjši del Romov, večinoma v Prekmurju, živi z večinskim prebivalstvom in so dosegli zadovoljivo stopnjo socializacije in se vključili v okolje in družbo. (Urad Vlade RS za narodnosti)

Največja problema bivalnih razmer Romov sta parcelizacija in urbanistični ureditveni načrt romskih naselij. V veliko romskih naseljih je problem lastništva zemlje, saj so si Romi uredili naselja na ozemlju drugih lastnikov. (Horvat 2003, 63)

Rome v Sloveniji lahko na podlagi njihovih bivalnih razmer razdelimo v tri skupine:

- V prvi skupini so tisti Romi, za katere je značilna visoka kultura bivanja. Živijo v stanovanjih v blokih, v lastnih zidanih hišah izven romskih naselij ali pa v razvitih romskih naseljih.
- Druga skupina Romov je tista, za katero je značilno, da živijo v strnjenih romskih naseljih v zidanih in lesenih eno- ali dvoprostornih hišah.
- Tretja skupina, skupina z najnižjo stopnjo kulture bivanja, živi v izoliranih naseljih, običajno na robu vasi. Njihovi bivalni prostori so temni, vlažni, higiensko zanemarjeni, brez urejenih sanitarij. (Horvat 2003, 63)

4.6 Organiziranje Romov v Sloveniji

Sodelovanje Romov v dejavnostih državnih programov in občin za izboljšanje njihovega položaja je ključnega pomena za uspešnost teh programov. Tudi Romi sami se zavedajo, da je njihovo sodelovanje in boljša lastna organiziranost ključnega pomena za izboljšanje njihovega položaja. Urad RS za narodnosti si zato prizadeva za organiziranje Romov in ustanavljanje

romskih društev. Ustanovljenih je že 23 romskih društev, ki delujejo v 19 občinah (Murska Sobota, Novo mesto, Velenje, Maribor, Krško, Puconci, Rogašovci, Tišina, Črnomelj, Kočevje, Semič, Metlika, Kuzma, Ljubljana, Črenšovci, Dobrovnik, Cankova, Lendava, Trebnje). (Urad Vlade RS za narodnosti)

Aktivnost teh društev je usmerjena predvsem v področje kulture in manj na področje sodelovanja pri razreševanju problemov v njihovih okoljih. Ustanavljanje društev tako še ne kaže zadovoljivih rezultatov, pomembno pa je, da so tako občine dobile sogovornika, ki predstavlja interese romske skupnosti v odnosu do občinske uprave in občinskih svetov. (Urad Vlade RS za narodnosti)

Pomembna mejnika v politični participaciji Romov v Sloveniji sta ustanovitev Zveze Romov leta 1996 ter sprememba Zakona o lokalni samoupravi leta 2002, ki določa, da mora imeti 20 občin v Sloveniji romskega svetnika. Zveza Romov Slovenije šteje 22 romskih društev, predsednik pa je Jožek Horvat-Muc. (Klopčič 2007, 105-106)

Zveza Romov vse bolj aktivno deluje kot usmerjevalec in koordinator aktivnosti romskih društev, vsako leto pripravlja romske tabore in kulturne prireditve. Leta 2007 je Zveza Romov dobila poslovne prostore v Novem mestu, ki bodo omogočili njeno nemoteno, vsekakor pa boljše delovanje, novomeška pisarna pa je pomembna tudi zaradi velikega števila Romov na tem območju. (Urad Vlade RS za narodnosti)

Po določbah Statuta Zveze Romov Slovenije je bil novembra 2002 na seji predsedstva Zveze Romov Slovenije in v prisotnosti večine izvoljenih romskih svetnikov ustanovljen »Forum romskih svetnikov«. Forum romskih svetnikov je delovno telo pri Zvezi Romov Slovenije in pomeni način in obliko povezovanja romskih svetnikov iz občin, kjer imajo Romi svoje svetnike. (Urad Vlade RS za narodnosti)

4.7 Informativna in kulturna dejavnost Romov

Vedno več pozornosti je namenjene informiranju Romov ter informiranju o Romih. Romom je na voljo vedno več informacij v romskem jeziku, vse več informacij je tudi v medijih. To pa pripomore k večji informiranosti tako romske skupnosti kot tudi večinskega prebivalstva o

življenju, položaju in težavah romske skupnosti. Urad RS za narodnosti od leta 2002 tudi sofinancira romske TV oddaje. (Vladni portal z informacijami o življenju v Evropski uniji)

Urad Vlade RS za narodnosti sofinancira redne tedenske romske radijske oddaje na radiu Murski val v Murski Soboti in radiu Studio D v Novem mestu. Romska radijska oddaja na radiu Murski val pokriva področje Prekmurja, oddaja na radiu Studio D pa Dolenjsko, Belo krajino in Posavje. Oddaje potekajo v slovenskem jeziku, deloma pa tudi v romščini. Teme oddaj so aktualne informacije iz dela in življenja Romov, poročajo o kulturnih, športnih in drugih aktualnih dogodkih, predstavljajo možnosti za izboljšanje položaja romske etnične skupnosti, gostijo Rome, predstavnike lokalnih skupnosti in države, strokovnjake, ki se ukvarjajo z romsko tematiko, itn. Romske oddaje poslušajo tako sami Romi kot tudi večinsko prebivalstvo, ki se na ta način seznanja z značilnostmi romske etnične skupnosti. (Urad Vlade RS za narodnosti)

Urad Vlade RS za narodnosti od leta 2002 sofinancira tudi romske TV oddaje. Na območju Prekmurja jih pripravlja kabelska TV-IDEA iz Murske Sobote, za območje Dolenjske, Bele krajine in Posavja pa Vaš Kanal iz Novega mesta. Tematika oddaj je podobna kot pri radijskih oddajah. Obe postaji svoji romski oddaji distribuirata tudi ostalim zainteresiranim TV postajam v Sloveniji. Zakon o Radioteleviziji Slovenija (ZRTVS-1), ki je začel veljati 12. 11. 2005 določa, da se postopno zagotovi romske radijske in televizijske oddaje tudi na javni RTV. (Urad Vlade RS za narodnosti)

Leta 2003 je bil ustanovljen Romski informacijski center – ROMIC, ki ga aktivno podpira Urad Vlade RS za narodnosti preko Zveze Romov Slovenije. Center se poleg knjižnične dejavnosti pretežno ukvarja z radijsko produkcijo. Urad Vlade RS za narodnosti je v letu 2003 prispeval tudi sredstva za zagotovitev prostorov za ROMIC. (Urad Vlade RS za narodnosti)

Izhajata tudi dve romski reviji. Zveza Romov Slovenije izdaja revijo ROMANO THEM – ROMSKI SVET. Romsko društvo Romani Union v Murski Soboti pa že vrsto let občasno izdaja časopis ROMSKE NOVICE – ROMANO NEVIJPE, ki prinaša novice o delovanju društva in druge zanimivosti iz življenja Romov. (Urad Vlade RS za narodnosti)

Od leta 2003 imamo v Sloveniji tudi romski muzej, in sicer v občini Črenšovci v romskem naselju Kamenci.

4.8 Ustavnopравни položaj Romov v Sloveniji

Začetki urejanja pravnega položaja Romov segajo v leto 1989, ko je bila z ustavnimi amandmaji sprejeta določba, naj se pravni položaj Romov uredi z zakonom. (Urad Vlade RS za narodnosti)

Rome v Sloveniji, ki so se že v preteklosti priselili v Slovenijo in so tu trajno zgodovinsko naseljeni, predpisi omenjajo kot avtohtone Rome in so tudi posebej obravnavani v Ustavi Republike Slovenije, kjer je zapisano, da »položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, ureja zakon«. (Ustava Republike Slovenije, 65. čl.) Pravice Romov pa so tudi posebej opredeljene v področnih zakonih. (Obreza 2003, 48)

Ta člen ustave omogoča zagotovitev t.i. »pozitivne diskriminacije« in pomeni, da pri urejanju posebnega položaja in posebnih pravic romske skupnosti zakonodajalec ni omejen z načelom enakosti, ki mu pri urejanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin prepoveduje vsako diskriminacijo, ki bi temeljila na narodnosti, rasi ali drugih okoliščinah.

Romska skupnost v Republiki Sloveniji nima položaja narodne manjšine, gre za posebno etnično skupnost ali manjšino, ki ima posebne etnične značilnosti (lastni jezik, kulturo, druge etnične posebnosti). (Urad Vlade RS za narodnosti)

V novejšem času so se v Slovenijo preselili tudi nekateri Romi predvsem iz republik nekdanje Jugoslavije. Za te Rome se uporablja izraz neavtohtoni Romi in njihove pravice niso posebej opredeljene. (Obreza 2003, 48)

Odbor Državnega zbora RS za notranjo politiko in zakonodajo je dne 12.10.1995 sprejel naslednji sklep: »Za ureditev vprašanj, ki so vitalnega pomena za ureditev položaja Romov v Republiki Sloveniji, zaenkrat ni potreben globalni zakon, temveč naj se uredi materija, ob upoštevanju enakopravnosti, v področni zakonodaji v skladu s predlogi Vlade Republike Slovenije z drugimi ukrepi«. (Urad Vlade RS za narodnosti)

Varuh človekovih pravic je v svojem stališču, izraženem v devetem rednem letnem poročilu za leto 2003, opozoril na potrebo po sprejetju posebnega romskega zakona, ki bi celostno

uredil položaj in posebne pravice romske skupnosti. Tudi v desetem rednem letnem poročilu za leto 2004 je Varuh človekovih pravic zapisal enako stališče. (Urad Vlade RS za narodnosti)

Leta 2007 pa je bil sprejet Zakon o romski skupnosti v Sloveniji (Ur.l. RS, št. 33/2007), ki ureja vprašanje organiziranosti Romov na državni in lokalni ravni, bivanjske razmere in financiranje posebnih pravic. (Klopčič 2007, 106-107)

Zakon državo zavezuje, da:

- Ustvarja pogoje za vključevanje pripadnikov romske skupnosti v sistem vzgoje in izobraževanja, zagotavlja pogoje za dvig izobrazbene ravni pripadnikov romske skupnosti in ustrezno štipendijsko politiko.
- Na področju trga dela in zaposlovanja Republika Slovenija namenja posebno skrb spodbujanju zaposlovanja, poklicnemu izobraževanju in usposabljanju pripadnikov romske skupnosti.
- Spodbuja ohranjanje in razvoj romskega jezika ter kulturno, informativno in založniško dejavnost romske skupnosti. (Vladni portal z informacijami o življenju v Evropski uniji)

Zakon je zelo splošno naravnano, posebne pravice pa so opredeljene po posameznih zakonih. (Klopčič 2007, 106-107)

Zakoni, ki urejajo posebne pravice romske skupnosti.

- Zakon lokalni samoupravi.
- Zakon o lokalnih volitvah.
- Zakon o evidenci volilne pravice.
- Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo.
- Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja.
- Zakon o vrtcih.
- Zakon o osnovni šoli.
- Zakon o medijih.
- Zakon o knjižničarstvu.
- Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja.
- Zakon o Radioteleviziji Slovenija.

- Zakon o financiranju občin. (Urad Vlade RS za narodnosti)

Zakon o romski skupnosti je v času sprejemanja doživel številne kritike, tako s strani večinskega prebivalstva, kot s strani romske skupnosti. Po mnenju večinskega prebivalstva imajo Romi že dovolj ugodnosti v okviru področnih zakonov, zato krovni zakon ni potreben. Mnenje romske skupnosti pa je bilo deljeno: Zveza Romov je zakon pozdravila, nekatera romska društva pa so mu nasprotovala. Bili so namreč mnenja, da ne želijo statusa, podobnega statusu narodne manjšine, vključno z uvedbo romskega jezika v osnovne šole, saj to Rome ponovno izpostavlja kot posebno skupino, namesto da bi jim le omogočili življenje, kot ga ima večinsko prebivalstvo. (Cigler in Bukovec 2007, 57-58)

Ob objavi predloga Zakona o romski skupnosti so se pojavili pravni in strokovni pomisleki, da ga bo morda parlament sprejel in da bo vlada z njim zadovoljna, vendar ni nujno, da bo sprejeti zakon resnično izboljšal položaj romske skupnosti. (Trampuš, 2006)

4.8.1 Mednarodna določila

Republika Slovenija je ratificirala številne pomembne mednarodne konvencije in dokumente, katerih določila upošteva, spoštuje in uresničuje pri urejanju romske tematike.

Slovenija se je s članstvom v Evropski uniji vključila v evropski pravni red, kjer velja načelo spoštovanja razlike med kulturami ter prepoved diskriminacije na podlagi rase. Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja določa enakost vsakega posameznika ne glede na njegovo narodnost, raso ali etnično poreklo, spol, zdravstveno stanje oziroma invalidnost, jezik, versko ali drugo prepričanje, starost, spolno usmerjenost, izobrazbo, gmotno stanje, družbeni položaj ali druge osebne okoliščine. (Klopčič 2007, 109)

Vlada Republike Slovenije je ob ratifikaciji Okvirne konvencije Sveta Evrope za varstvo narodnih manjšin podala izjavo, da se uporabljajo določbe Okvirne konvencije Sveta Evrope za varstvo narodnih manjšin tudi za romsko skupnost, ne glede na tradicionalno naseljenost. Vendar se v pravnem urejanju še vedno določajo razlike glede na avtohtone in neavtohtone Rome in to razlikovanje vsebuje tudi Zakon o romski skupnosti v Sloveniji. (Klopčič, 2007, 108)

Republika Slovenija je članica vseh pomembnejših mednarodnih instrumentov o varstvu človekovih pravic: Mednarodnega pakta OZN o državljanskih in političnih pravicah, Mednarodne konvencije za odpravo vseh oblik rasne diskriminacije, Okvirne konvencije Sveta Evrope za varstvo narodnih manjšin in Evropske listine regionalnih ali manjšinskih jezikov. (Klopčič 2007, 108) Republika Slovenija posebno zaščito romske skupnosti uresničuje tudi z izvajanjem Mednarodnega pakta OZN o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah, priporočil in resolucij Sveta Evrope o položaju Romov v Evropi, aktivno pa sodeluje tudi v Paktu stabilnosti JV Evrope, Srednjeevropski pobudi, itn. (Urad Vlade RS za narodnosti)

V letu 2000 je Slovenija ratificirala Evropsko listino o regionalnih ali manjšinskih jezikih in se obvezala, da se bodo določbe od 1. do 4. odstavka 7. člena (cilji in načela, na katerih temeljijo politika, zakonodaja, praksa pogodbenic v zvezi z regionalnimi ali manjšinskimi jeziki na ozemljih, na katerih se ti jeziki uporabljajo, in glede na položaj vsakega jezika) te listine smiselno uporabljale tudi za romski jezik. (Urad Vlade RS za narodnosti)

S sprejetjem Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o lokalni samoupravi, Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o lokalnih volitvah ter Zakona o evidenci volilne pravice je Republika Slovenija realizirala tudi Resolucijo stalne konference regionalnih in lokalnih skupnosti Sveta Evrope v delu, kjer priporoča hitrejšo vključevanje Romov v lokalne skupnosti. (Urad Vlade RS za narodnosti)

5 POLOŽAJ ROMOV V DOLENJSKI REGIJI

Romi v dolenski regiji se v primerjavi z ostalimi skupinami Romov v Sloveniji soočajo še s posebno težkimi življenjskimi razmerami. Za dolenske Rome je značilna izrazito mlada starostna struktura, zelo nizka izobraženost, veliko je tudi nepismenih, živijo v slabih bivanjskih razmerah, le malo jih je zaposlenih.

V nadaljevanju bom bolj podrobno opisala položaj Romov v dolenski regiji, demografske podatke, podatke o njihovi izobrazbi ter o zaposlenosti in poklicnih interesih Romov na Dolenjskem. Podatke sem črpala predvsem iz Popisa prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v RS v letu 2002 ter iz dveh obsežnejših raziskav, ki so bile narejene med dolenski Romi (v okviru projekta Poklicno informiranje in svetovanje za Rome ter v okviru raziskave Razvojnega partnerstva Romski zaposlitveni center).

Projekt Poklicno informiranje in svetovanje za Rome (v nadaljevanju PISR) je potekal v okviru nacionalnega projekta Phare 2003 – Vseživljenjsko učenje in v okviru tega projekta je bila narejena obsežna raziskava o izobraževalnih in poklicnih interesih Romov. Raziskava je potekala oktobra in novembra 2005, dodatni intervjuji strokovne javnosti pa februarja in marca 2006. (Babič Ivaniš in drugi 2006, 197)

V raziskavo je bilo vključenih 774 Romov med 15. in 45. letom starosti, kar pomeni 49% celotne populacije Romov na območju anketiranja v izbranem starostnem obdobju. Vzorec je bil reprezentativen, saj je bil obsežen in sestava vzorca se je ujemala s sestavo populacije glede deleža žensk, starostnih, izobrazbenih in geografskih kategorij. V raziskavi je sodelovalo 261 intervjuvancev z Dolenjske, 238 iz Bele krajine, 120 s Kočevskega, 64 iz Posavja, 54 s trebanjskega in 37 iz grosupeljskega območja. (Babič Ivaniš in drugi 2006,199)

Raziskava Razvojnega partnerstva Romski zaposlitveni center (v nadaljevanju RP RZC) je potekala na območju občin Črnomelj, Semič, Metlika, Kočevje, Ribnica, Krško, Novo mesto, Škocjan, Šentjernej in Trebnje med aprilom in septembrom 2006. V vzorcu je bilo zajetih 601 anketirancev med 15 in 45 letom. V nekaterih grafih so podatki geografsko razdeljeni na: Novo mesto, Krško, Črnomelj, Trebnje in Kočevje. (Softić in drugi 2007, 53)

5.1 Demografske značilnosti Romov v dolenski regiji

Od 3.246 oseb, ki so se na Popisu prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj leta 2002 opredelile za Rome, jih 1.074 (33%) živi na območju jugovzhodne Slovenije (glej Tabelo 5.1).

Tabela 5.1: Število Romov po regijah

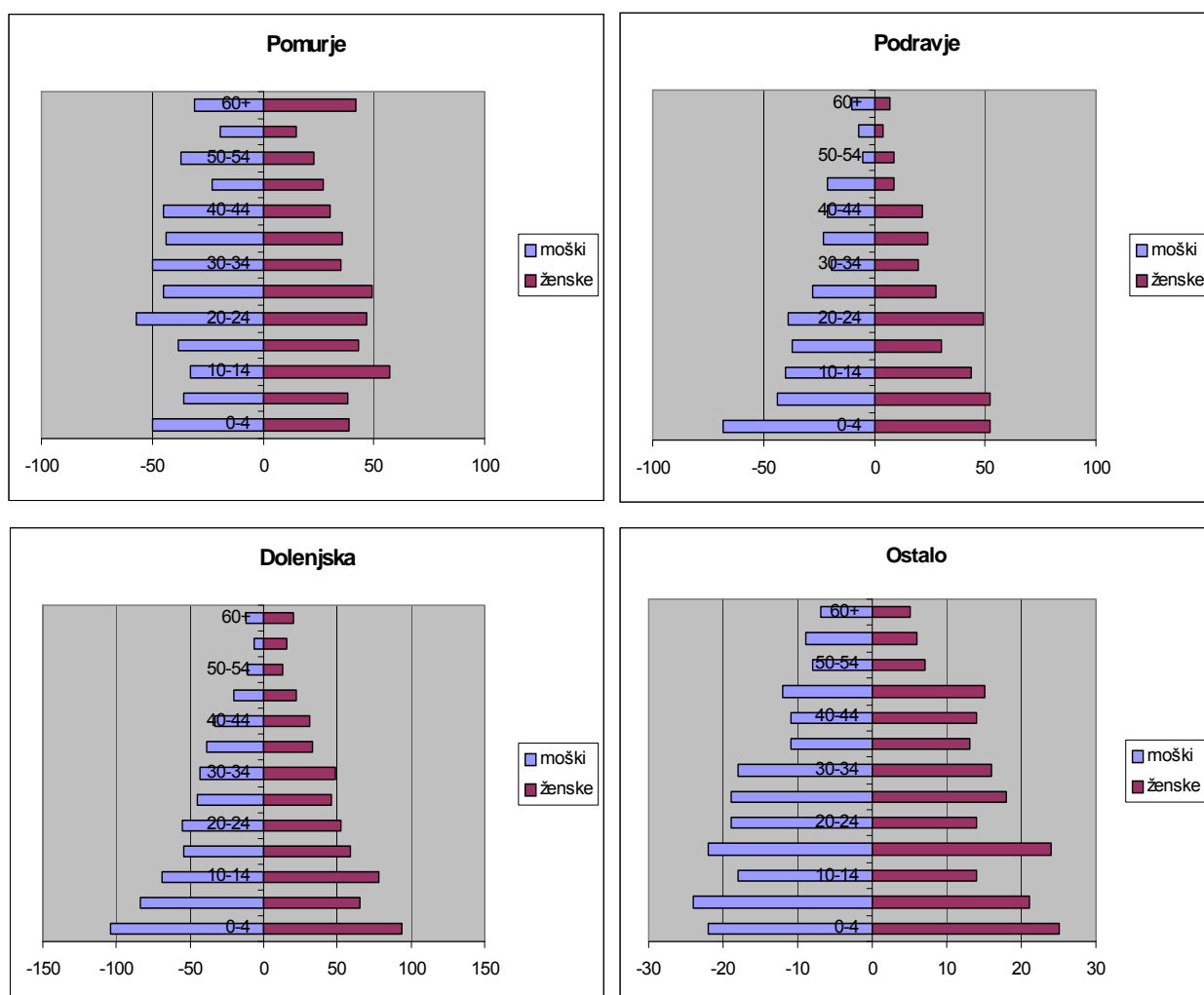
Statistična regija	Narodno opredeljeni za Rome
SLOVENIJA	3246
Pomurska	989
Podravska	712
Koroška	3
Savinjska	40
Zasavska	14
Spodnjeposavska	79
Jugovzhodna Slovenija	1074
Osrednjeslovenska	262
Gorenjska	49
Notranjsko-kraška	4
Goriška	14
Obalno-kraška	6

Vir: Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v RS v letu 2002.

5.1.1 Starostna struktura Romov v dolenski regiji

Na spodnjih piramidah lahko vidimo podatke iz popisa prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v RS v letu 2002 o starostni strukturi romskega prebivalstva po regijah. Če primerjamo starostne piramide po regijah, Dolenjska še posebej izstopa po mladi strukturi romskega prebivalstva. Največji delež otrok do 15. leta starosti je prav v dolenski regiji (glej Sliko 5.1).

Slika 5.1: Starostna struktura Romov po regijah

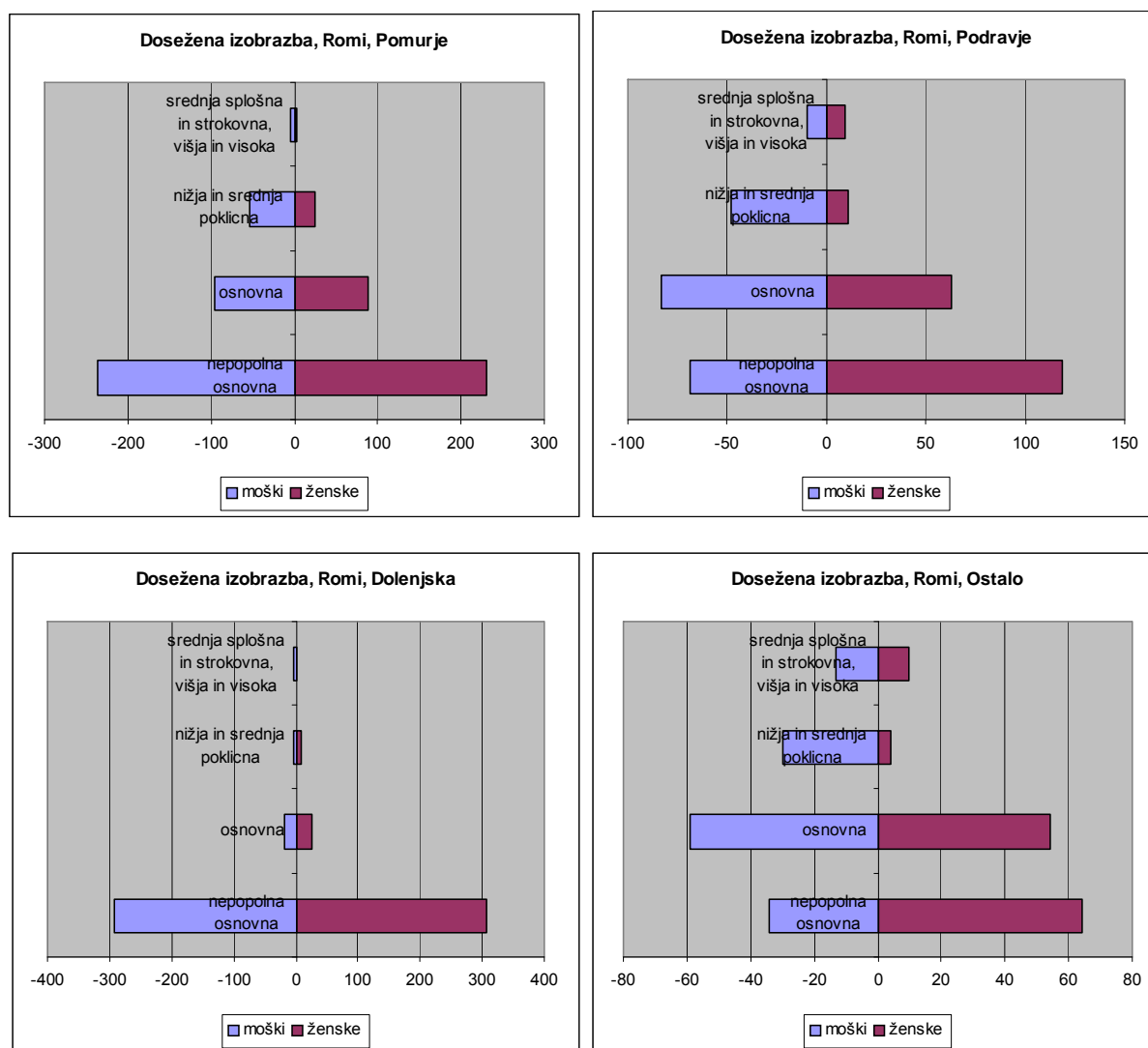
Vir: Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v RS v letu 2002 v Klopčič (2004b, 22).

5.2 Izobrazba

Po podatkih iz popisa prebivalstva iz leta 2002 po nizki izobrazbi romskega prebivalstva še posebej izstopa dolenjska regija, saj je tu najmanjši delež Romov z dokončano osnovno ter tudi najmanjši delež tistih, ki so končali srednjo šolo (glej Sliko 5.2).

Če pa primerjamo podatke med spoloma, lahko v vseh regijah opazimo manjšo zastopanost romskih žensk v vseh stopnjah dosežene izobrazbe, ki presega osnovno šolo. Na Dolenjskem bistvene razlike v doseženi stopnji izobrazbe med spoloma ni (glej Sliko 5.2).

Slika 5.2: Dosežena izobrazba Romov po regijah

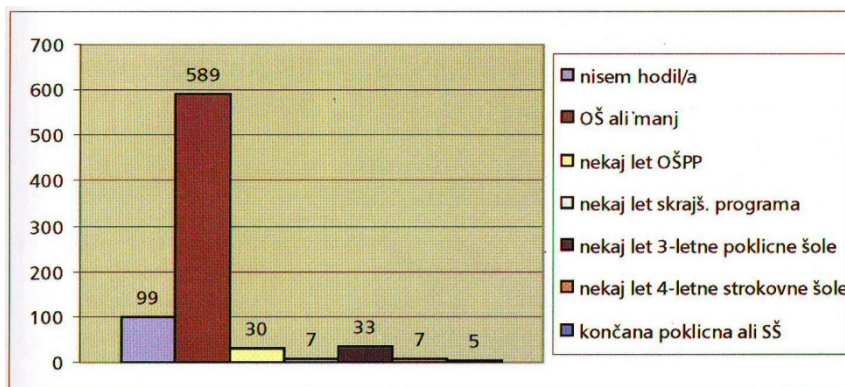
Vir: Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v RS v letu 2002 v Klopčič (2004b, 24).

Tudi podatki Zavoda za zaposlovanje, območna enota Novo mesto, kažejo na nizko izobrazbeno strukturo Romov. Konec avgusta 2002 je bilo pri Zavodu Republike Slovenije za zaposlovanje, Območna služba Novo mesto, registriranih 899 brezposelnih Romov, od tega jih ima I. stopnjo izobrazbe (nedokončana osnovna šola) 833 oziroma 98,2%, II. stopnjo (dokončana osnovna šola) 13 oz. 1,5% in IV. stopnjo izobrazbe (srednje poklicno izobraževanje) 3 oz. 0,3%. (Smerdu in Giodani 2003, 5)

Na vprašanja o izobrazbi ankete PISR je na vprašanje o izobrazbi odgovorilo 770 oseb. Največ anketirancev je hodilo v osnovno šolo, od teh približno tretjina ni zaključila nobenega

razreda osnovne šole, tretjina je zaključila 4 razrede osnovne šole, osnovno šolo je zaključilo 110 anketirancev. Nekaj zaključenih letnikov srednje šole ima 5 % intervjuvancev, končano poklicno ali strokovno šolo pa le 5 anketirancev (0,6%). (Babič Ivaniš in drugi 2006, 217)

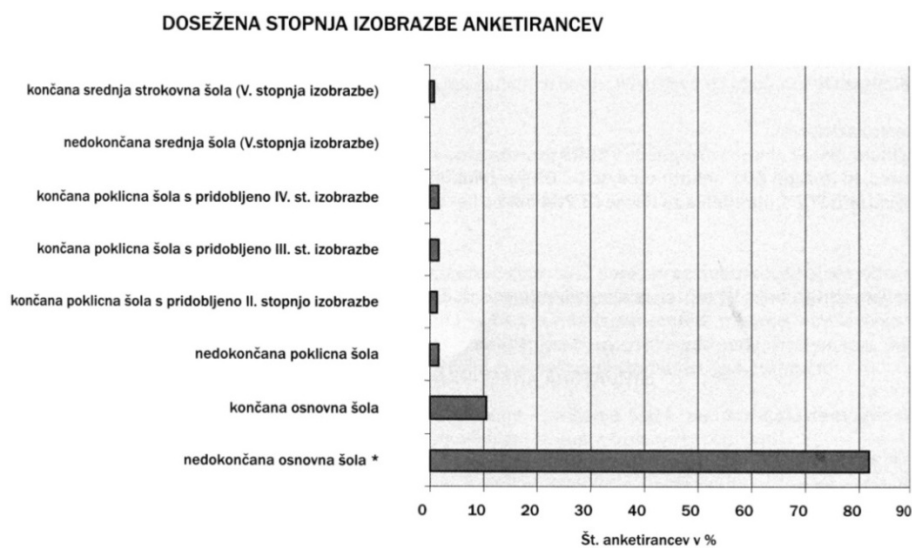
Slika 5.3: Izobrazba intervjuvancev

Vir: Babič Ivaniš in drugi (2006, 217).

Podobne podatke kaže tudi raziskava RP RZC. Rezultati kažejo, da velika večina nima dokončane osnovne šole, nekateri med njimi niti prvega razreda. Najvišja dokončana stopnja izobrazbe je srednja šola, ki so jo dokončali štirje vprašani. (Softić in drugi 2007, 54)

Slika 5.4: Dosežena stopnja izobrazbe anketirancev

Vir: Softić in drugi (2007, 54).

Tudi Romi sami se zavedajo, da je izobrazba velik dejavnik pri zaposlovanju. V anketi RP RZC se namreč več kot tri četrtine vprašanih strinja s trditvijo, da je »redna služba za Rome nemogoča, ker nimajo končane nobene šole«. (Softić in drugi 2007, 58)

5.2.1 Bralne in pisne sposobnosti Romov

V okviru raziskave PISR so raziskovali tudi pismenost romskega prebivalstva. Pismenost so intervjuvanci ocenjevali sami, pismenost Romov pa je ocenila tudi strokovna javnost (strokovni delavci, šolski svetovalni delavci). (Babič Ivaniš in drugi 2006, 214-215)

Anketiranci so lahko pri tem vprašanju izbirali med naslednjimi odgovori: nepismen, slabo, srednje dobro, dobro, odlično. Tretjina intervjuvancev je svoje bralne sposobnosti ocenila kot srednje dobre, bistvenih razlik med spoloma ni. Približno 20% anketirancev je svoje bralne sposobnosti označila za slabe, kar 70 (9%) pa jih je odgovorilo, da ne znajo brati in med temi je več žensk kot moških. Podobno je razmerje pri samooceni pisnih sposobnosti. (Babič Ivaniš in drugi 2006, 214)

Strokovna javnost, ki je bila vključena v to raziskavo, še posebej zaposleni na zavodih za zaposlovanje in centrih za socialno delo, je ocenila, da imajo Romi veliko težav s pismenostjo, kar je opazno predvsem pri izpolnjevanju vlog za pridobitev denarne socialne pomoči ter pri sestavljanju prošenj za delo. Več kot 40% (od 62 anketiranih) je ocenilo, da so pisne sposobnosti Romov slabe, 5% pa jih ocenjuje, da je veliko Romov popolnoma nepismenih in ne znajo napisati niti svojega imena (največ takih živi na območju Grosupljega, Semiča in Škocjana). Anketirana strokovna javnost pa ocenjuje, da nimajo težav pri komunikaciji z Romi, razen v primeru strokovnih besed in tujk, ki pa jim jih opisno razložijo. (Babič Ivaniš in drugi 2006, 215-216)

Raziskava PISR je pokazala, da je večina Romov nepismenih oziroma funkcionalno nepismenih in imajo zato omejen dostop do možnosti izobraževanja in zaposlovanja, kar še dodatno otežuje njihov položaj na trgu delovne sile.

5.3 Bivanjske razmere

Bivanjske razmere so sicer posreden, vendar pomemben dejavnik zaposljivosti in zaposlenosti romskega prebivalstva.

Standard bivanja dolenskih Romov je zelo nizek. Le redka naselja so opremljena z osnovno infrastrukturo, kot so trgovina, gostinski lokal, zdravstvena postaja, banka in druge podobne storitve. (Softić in drugi 2007, 60)

Romi na Dolenjskem živijo v razpršenih manjših naseljih, večja naselja so izjema. Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev, pa tudi zaradi težav z lastništvom in različnih predstav o kakovosti bivanja, so gradnje zelo različne, večinoma pa so slabše kvalitete. Večinoma se nahajajo na robnih in manj kakovostnih območjih. (Softić in drugi 2007, 60)

Mnoga od teh naseljih bi lahko označili za etnični in socialni geto. Po svoji strukturi in funkciji so izraziti »slumi«. Obe oznaki jih razvrščata med socialno ogrožene in marginalne družbene skupnosti, kar pa je tudi pogost vzrok konfliktov z ostalim prebivalstvom. (Zupančič 2006, 64)

5.4 Zaposlenost in poklicni interesi Romov v dolenski regiji

5.4.1 Poklici in dejavnost Romov na Dolenjskem v preteklosti

Zelo pomembna obrt Romov po celi Evropi je kovaštvo. Kovaška obrt je tudi precej razširjena pri sorodnih indijskih nomadih. Rodbini kovačev pripadajo Romi na Dolenjskem, ki izvirajo iz obmejnih hrvaških skupin. Družine, ki izvirajo od tu, so se najprej naselile v Beli krajini, kasneje pa še po ostali Dolenjski. Kovaštvo je bila poglobljena dejavnost Romov v Beli krajini in na Dolenjskem v 19. stoletju in v začetku 20. stoletja. Ta obrt je pri dolenskih Romih povezana s prekupčevanjem in zdravljenjem konj. Kovaška obrt pa danes pri Romih izumira. S to obrtjo se ukvarjajo ponekod le še starejši Romi. (Štrukelj 2004, 111-112)

Ročno drobljenje kamenja je bil v 19. in v prvih desetletjih 20. stoletja precej razširjen poklic pri dolenskih Romih. Delo v kamnolomih je bilo le začasno, zato so se morali zaradi dela

večkrat seliti. Kamen so tolkli tako moški kot ženske in tudi napol odrasli romski otroci. (Štrukelj 2004, 121-122)

Kot sem že omenila, so se dolenski Romi v 19. stoletju veliko ukvarjali s prekupčevanjem konj po semnjih. Nekateri prekupčevali so bili znani po celi Dolenjski. Od trgovine s konji so imeli Romi precej dobička. Po nizkih cenah so kupovali običajno šibke konje, ki so jih nato dobro hranili in jih čez čas prodali za več denarja. Danes na Dolenjskem ni več veliko Romov, ki se ukvarjajo s tem poslom. (Štrukelj 2004, 125-126)

Romkinje na Dolenjskem so se v 19. stoletju precej ukvarjale z vedeževanjem. Napovedovale so srečo in ljudje so jim pogosto verjeli. To dejavnost so po 2. svetovni vojni opustile, saj ni bila več tako dobičkonosna. Nekatero Romkinje v Beli krajini se ukvarjajo z ročnimi deli. Delajo izdelke iz papirja, brezove metle in to prodajajo ljudem v okolici. (Štrukelj 2004, 131-133)

V preteklosti so se Romi ukvarjali tudi z zdravilstvom. Poznali so zelišča in jih uporabljali za preprečevanje bolezni. (Brizani 2000, 20)

Zelo značilen vir preživljanja, še posebej med dolenskimimi Romi, je beračenje. To delajo romske ženske, s seboj imajo vedno otroka. (Štrukelj 2004, 131-133)

5.4.2 Zaposlenost Romov na Dolenjskem

O zaposlenih Romih na Dolenjskem je le malo podatkov, po nekaterih ocenah jih je zaposlenih nekje 30, in sicer predvsem v komunalnih dejavnostih, gradbeništvu in kovinskopredelovalni industriji. Nekaj Romov se je zaposlilo s pomočjo zavoda za zaposlovanje kot kategorizirana mladina v invalidskih podjetjih. (Smerdu in Giodani 2003, 4)

Konec avgusta 2002 je bilo pri Zavodu Republike Slovenije za zaposlovanje, Območna služba Novo mesto, registriranih 899 brezposelnih Romov, kar predstavlja 69% vseh aktivnih Romov (glej Tabelo 5.2). (Smerdu in Giodani 2003, 5)

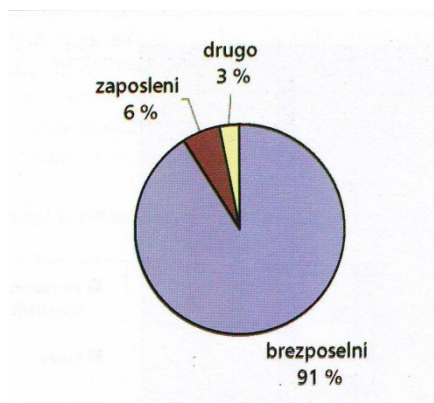
Tabela 5.2: Brezposelni Romi v dolenski regiji

SKUPAJ		15 – 18 let		18 – 26 let		26 – 35 let		nad 35 let	
vsi	ženske	vsi	ženske	vsi	ženske	vsi	ženske	vsi	ženske
899	456	65	35	266	120	227	120	341	181

Vir: Smerdu in Giodani (2003, 5).

Tudi podatki iz raziskave PISR, prikazani na spodnji sliki, kažejo na visoko brezposelnost Romov v dolenski regiji. 91% anketirancev je odgovorilo, da so brezposelni, 6% je odgovorilo, da jih je zaposlenih, pod »drugo« pa so vključeni učenci, dijaki in upokojenci (glej Sliko 5.5). (Babič Ivaniš in drugi 2006, 205-206)

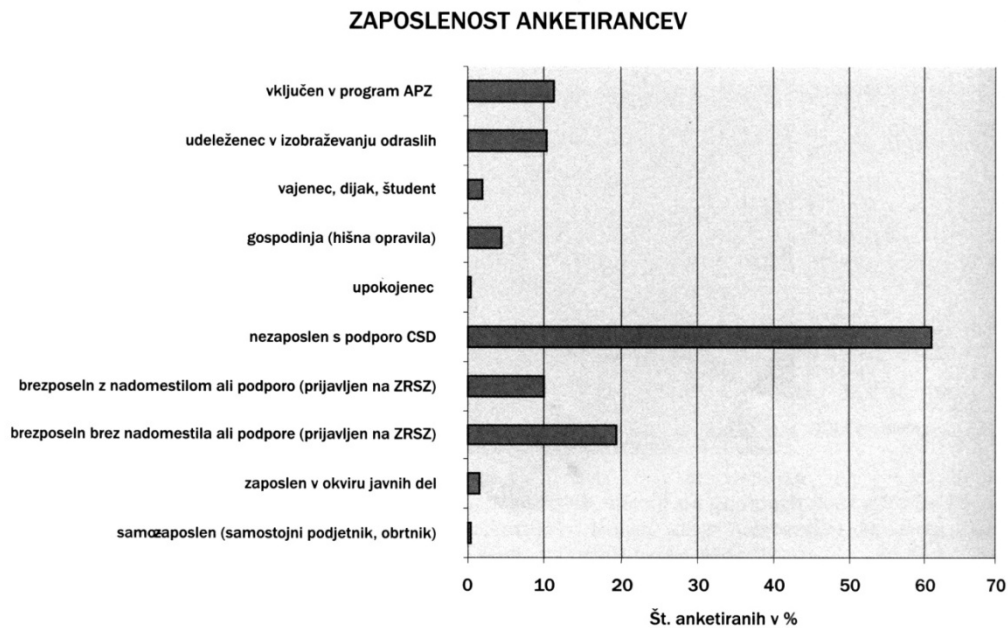
Slika 5.5: Intervjujanci po položaju

Vir: Babič Ivaniš in drugi (2006, 206).

Podobno kažejo tudi rezultati raziskave RP RZC. Večina Romov na Dolenjskem je nezaposlenih s podporo Centra za socialno delo in brezposelnih z nadomestilom ali brez. Velika večina se torej ne preživlja z redno zaposlitvijo, temveč njihove dohodke predstavljajo socialni transferji in drugi viri zaslužkov (glej Sliko 5.6).

Slika 5.6: Zaposlenost anketirancev

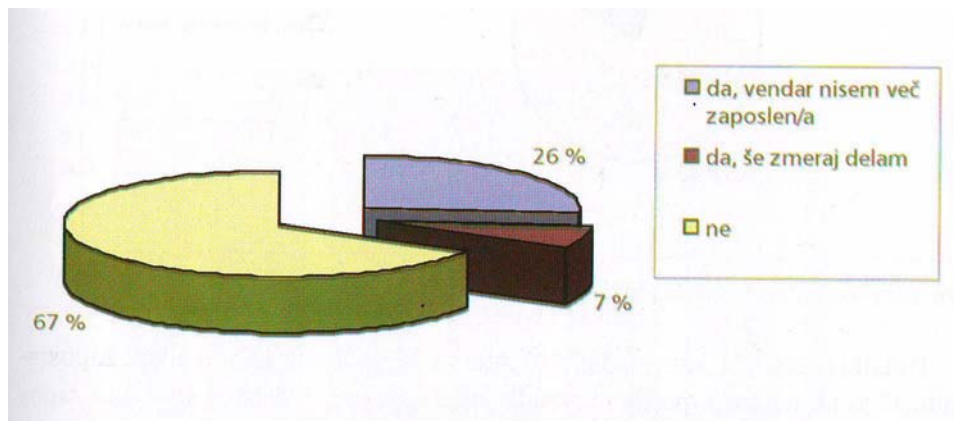
Vir: Softić in drugi (2007, 55).

Če primerjamo stopnjo brezposelnosti in izobrazbo Romov, lahko vidimo nekatere vzporednice. Brezposelnost anketirancev je 91%, le 16% anketirancev ima narejenih osnovno šolo in le 0,6% ima zaključeno poklicno ali srednjo šolo. Odstotek anketiranih, ki imajo zaključeno samo osnovno šolo ali manj (89%), pa se ujema z odstotkom brezposelnih (91%).

5.4.3 Dosedanje delovne izkušnje Romov

V raziskavi PISR so anketirance spraševali o sedanji ter o preteklih zaposlitvah. Kot kaže spodnja slika, je 67% anketirancev na vprašanje, ali so bili kdaj zaposleni, odgovorilo, da še niso bili nikoli zaposleni, 26% je že bilo zaposlenih, vendar sedaj niso, le 7% anketirancev pa je bilo zaposlenih v času izvajanja ankete (glej Sliko 5.7). (Babič Ivaniš in drugi 2006, 223)

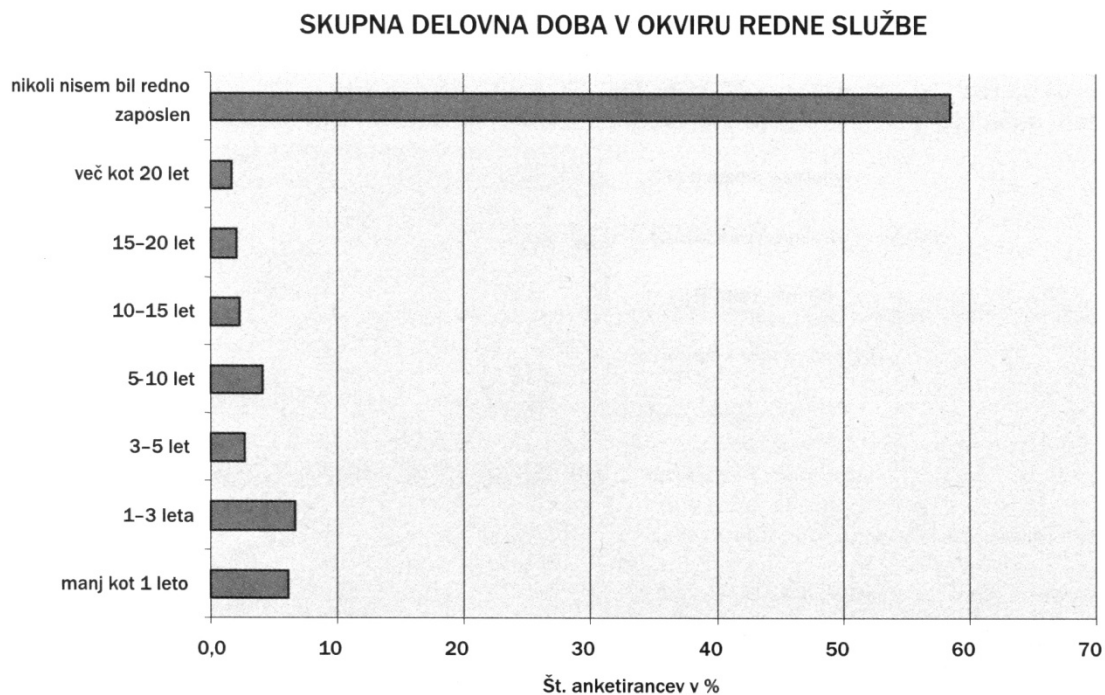
Slika 5.7: Prejšnja in zdajšnja zaposlitev intervjuvancev

Vir: Babič Ivaniš in drugi (2006, 223).

Podatki raziskave RP RZC kažejo, da 60% anketirancev še ni bilo zaposlenih. Največ tistih, ki imajo delovne izkušnje, so delali od enega do treh let, nekaj manj jih ima manj kot enoletne izkušnje (glej Sliko 5.8). (Softić in drugi 2007, 56)

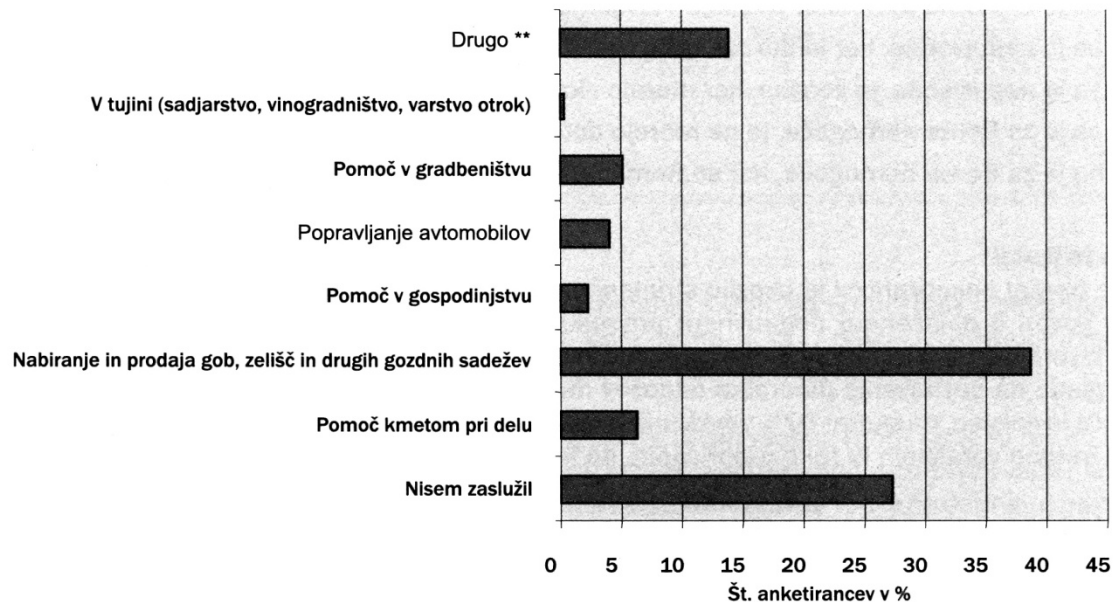
Slika 5.8: Skupna delovna doba v okviru redne službe

Vir: Softić in drugi (2007, 56).

Romi so v anketi RP RZC našli dela, ki so jim ali jim pomenijo dodaten vir zaslužka (glej Sliko 5.9).

Slika 5.9: Področja dodatnih virov zaslužka

Vir: Softić in drugi (2007, 56).

Nabiranje in prodaja gob, zelišč in drugih gozdnih sadežev je najbolj pogost dodaten vir zaslužka dolenskih Romov. Dobra četrtina anketirancev nima dodatnega vira zaslužka, dobrih 6% intervjuvancev pomaga na kmetijah, nekaj več kot 5% jih dela v gradbeništvu, 4% anketirancev pa se ukvarja s popraviljanjem avtomobilov. Izkušnje v gradbeništvu in v avtomehaniki imajo samo moški anketiranci. Pod rubriko druga področja se najpogosteje pojavljajo naslednja dela: zbiranje odpadnih surovin, zbiranje in sortiranje žlahtnih kovin, komunalno urejanje in čiščenje, pomoč v gozdu ter šivanje. Omenjena pa so še sledeča področja: prevoznništvo, izdelovanje izdelkov domače obrti, izobraževanje otrok in odraslih, pomoč pri delu z Romi, trgovina in turizem. (Softić in drugi 2007, 56)

Tisti intervjuvanci raziskave PISR, ki so odgovorili na vprašanje o vrsti dela, so opravljali predvsem enostavna dela: delo za tekočim trakom, v komunalni, fizična dela, čiščenje ipd. (Babič Ivaniš in drugi 2006, 226)

Od anketirancev, ki so odgovorili na vprašanje o trajanju zaposlitve, jih je največ bilo zaposlenih 1-5 let (41%), sledi skupina tistih s trajanjem zaposlitve več kot 10 let (21%), 13% pa jih je odgovorilo, da je njihova zaposlitev trajala 6-10 let. (Babič Ivaniš in drugi 2006, 226)

Razlogi anketirancev za prenehanje zaposlitve so naslednji: odpust, ker je bilo delo sezonsko oziroma pogodbeno, nepodaljšanje javnega dela, stečaj podjetja, varstvo otrok in skrb za moža, ker je bilo delo predaleč oz. zaradi selitve, slabo plačilo, slabi odnosi na delovnem mestu, odpoved (ker jim delo ni bilo všeč ali pa je bilo prenaporno), zaradi bolezni oziroma poškodb ter zaradi neustrezne izobrazbe. Največ anketirancev je bilo odpuščenih, ker so postali tehnološki višek (43%). Razlogi, ki sledijo temu so: delo za določen čas, zdravstvene težave, konflikti in neredno prihajanje na delo ter drugi razlogi. (Babič Ivaniš in drugi 2006, 228-229)

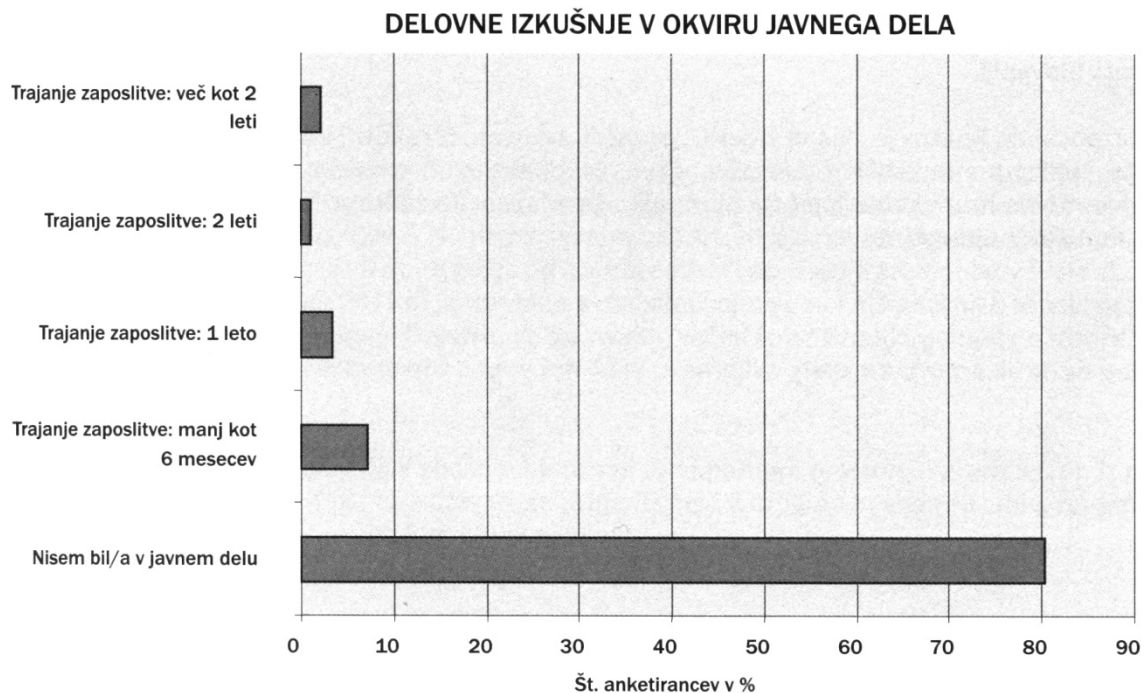
5.4.4 Javna dela

Program Javna dela je namenjen aktiviranju brezposelnih oseb, njihovi večji socialni vključenosti, ohranitvi ali razvoju delovnih sposobnosti ter je spodbuda razvoju novih delovnih mest. (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve Republike Slovenije 2008, 1)

V javna dela se vključujejo brezposelne osebe, predvsem dolgotrajno brezposelne osebe, brezposelni invalidi in brezposelni Romi. Prednost imajo tisti, ki prejemajo denarno nadomestilo ali denarno socialno pomoč. (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve Republike Slovenije 2008, 1)

V raziskavi RP RZC je bilo vprašanje o izkušnjah z javnimi deli ter o mnenju Romov o javnih delih. V javna dela je bilo vključenih manj kot petina vprašanih, več kot polovica anketirancev pa je odgovorila, da javnih del sploh ne poznajo (glej Sliko 5.10). (Softić in drugi 2007, 56)

Slika 5.10: Delovne izkušnje v okviru javnega dela

Vir: Softić in drugi (2007, 56).

V javnih delih anketirani vidijo priložnost za delo, vendar obenem menijo, da so le-ta slabo plačana. Anketirance moti, da ni možnosti izbire vrste dela in da s tem delom ne moreš računati na redno zaposlitev. (Softić in drugi 2007, 56)

Primer javnega dela, ki je bil namenjen romski skupnosti, je program »Romi za Rome«, ki se je izvajal v občinah Metlika in Trebnje. Romi so preko tega programa pod nadzorom mentorjev urejali svoja bivalna okolja (urejanje dovoznih poti, čiščenje odpadkov, gradnja stanovanjskih hiš) in širšo okolico občin. Program je bil namenjen socializaciji Romov in zagotavljanju boljših življenjskih pogojev. (Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje 2000, 4)

5.5 Zadovoljstvo s svojim položajem

Na vprašanje o zadovoljstvu s svojim položajem (raziskava PISR) jih je 59% od 448 anketirancev, ki so na to vprašanje odgovorili, odgovorilo pozitivno. Romske ženske so bolj zadovoljne s svojim položajem. Zadovoljnih s svojim položajem je namreč 63% žensk in 54% moških. (Babič Ivaniš in drugi 2006, 230)

Spodnja tabela (glej Tabelo 5.3) kaže, da od 305 intervjuvancev, ki s svojim položajem niso zadovoljni, jih je največ (54%) kot razlog nezadovoljstva navedlo, da nimajo službe in so brezposelni oziroma da bi bili raje zaposleni. Razlogi, ki so jih navedli, so še: slabe življenjske razmere, pomanjkanje denarja, premalo izobrazbe. (Babič Ivaniš in drugi 2006, 231)

Tabela 5.3: Razlogi za nezadovoljstvo s svojim položajem

	Število	Odstotek
Raje bi bil zaposlen	115	38%
Nimam službe, brezposeln(a)	49	16%
Slabe življenjske razmere	42	14%
Ničesar nimam/nimam denarja	37	12%
Imel bi svoj/več denarja	22	7%
Bolje bi živel(a)	17	6%
Nimam končane šole	8	2%
Nerazporejeno	15	5%
SKUPAJ	305	100%

Vir: Babič Ivaniš in drugi (2006, 231).

Iz spodnje tabele (glej Tabelo 5.4) je razvidno, da je najbolj zaželen poklic med Romi avtomehanik (99 anketirancev), sledijo mu poklici: kuhar, frizer/frizerka. Med tradicionalnimi ženskimi poklici izstopajo poklic šivilje in čistilke. Karkoli bi delalo 55 anketirancev, 71 jih je odgovorilo, da nočejo delati, oziroma jih ne zanima noben poklic, 67 intervjuvancev pa ne ve, kateri poklic bi radi opravljali. (Babič Ivaniš in drugi 2006, 233)

Tabela 5.4: Poklici, ki bi jih intervjuvanci radi opravljali

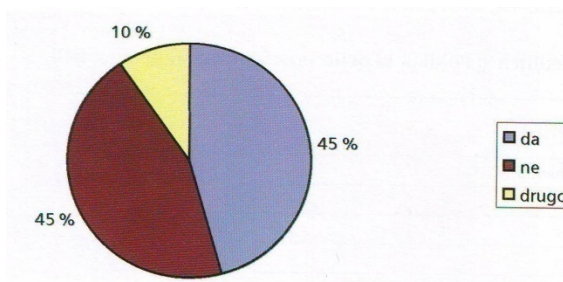
Želeni poklic	Število	Odstotek
Avtomehanik	99	13%
Kuhar	64	9%
Frizer	58	8%
Šivilja	39	5%
Poklicni voznik	38	5%
Čistilka	32	4%
Trgovec	30	4%

Učitelj/vzgojitelj	23	3%
Gozdi delavec	21	3%
Gradbeni delavec	22	3%
Karkoli	55	7%
Nočem delati/nič me ne zanima	71	10%
Ne vem	67	9%
Drugo	126	17%
SKUPAJ	745	100%

Vir: Babič Ivaniš in drugi (2006, 233).

Na vprašanje o pripravljenosti za šolanje je 45% anketirancev odgovorilo, da se želi šolati za poklic, 45% pa si tega ne želi (glej Sliko 5.11). (Babič Ivaniš in drugi 2006, 234)

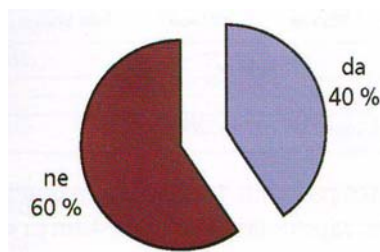
Slika 5.11: Pripravljenost za šolanje za želeni poklic

Vir: Babič Ivaniš in drugi (2006, 234).

Strokovni sodelavci so na podlagi lastnih izkušenj povedali, da se Romi v povprečju ne želijo učiti za poklic, saj jim denarni prihodki po njihovem mnenju zadoščajo za življenje in v poklicu ne vidijo priložnosti za izboljšanje svojega položaja. (Babič Ivaniš in drugi 2006, 235)

Slika 5.12: Iskanje zaposlitve

Vir: Babič Ivaniš in drugi (2006, 236).

Iz zgornje slike (glej Sliko 5.12) lahko vidimo, da 60% anketirancev zaposlitve ne išče, 40% pa jih išče zaposlitev. Če primerjamo ta odgovor z odgovorom o zadovoljstvu s svojim položajem, lahko vidimo, da se ujemata, saj je 59% anketiranih odgovorilo, da so s svojim položajem zadovoljni. (Babič Ivaniš in drugi 2006, 235)

V anketi RP RZC so intervjuvance pozvali, naj se opredelijo do trditve: »Redna služba je za Rome nemogoča, ker so Romi«. Skoraj 70 % anketiranih Romov se s to trditvijo strinja, tretjina pa se strinja s trditvijo, da je redna služba za Rome neprimerna, ker se ne razumejo s pripadniki večinskega prebivalstva. Te trditve kažejo na to, da se Romi na področju zaposlovanja čutijo zapostavljene, neenakopravne, ter da je romska identiteta velik dejavnik pri iskanju zaposlitve. V okviru te raziskave so se Romi opredelili tudi do trditve »V službo bi šel, če bi se razumel s sodelavci« in velika večina (84%) se jih strinja s to trditvijo. (Softić in drugi 2007, 58-59)

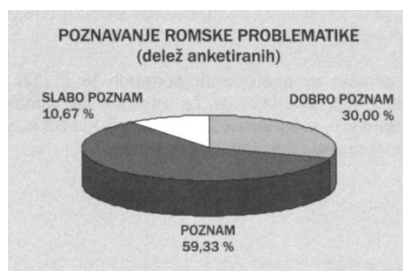
Odgovori anketirancev kažejo na to, da Romi že vnaprej predvidevajo, da bodo imeli na delovnem mestu težave v odnosu z ostalimi in ponovno kažejo na to, da se Romi ne počutijo enaki ostalim.

5.6 Stališča delodajalcev do zaposlovanja Romov

Raziskava RP RZC vsebuje tudi opis stališč delodajalcev do zaposlovanja Romov.

Najprej raziskava oriše seznanjenost delodajalcev z romsko problematiko. Na vprašanje »Ali poznate romsko problematiko?« je pritrdilno odgovorilo skupaj 89% vprašanih, 11% pa je z romsko problematiko slabo seznanjenih (glej Sliko 5.13). (Softić in drugi 2007, 65)

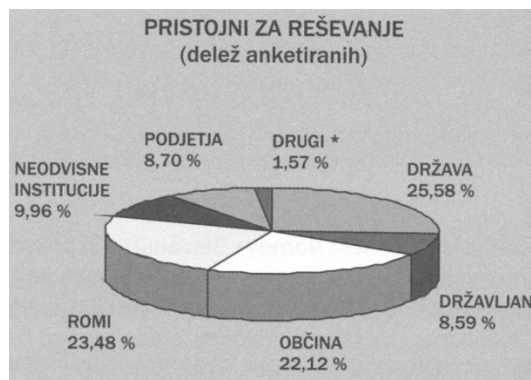
Slika 5.13: Poznavanje romske problematike

Vir: Softić in drugi (2007, 65).

Anketirani delodajalci menijo, da so pristojni za reševanje romske problematike država, Romi sami, občine, neodvisne institucije, podjetja ter vsi državljani (glej Sliko 5.14). (Softić in drugi 2007, 65)

Slika 5.14: Pristojni za reševanje romske problematike

Vir: Softić in drugi (2007, 65).

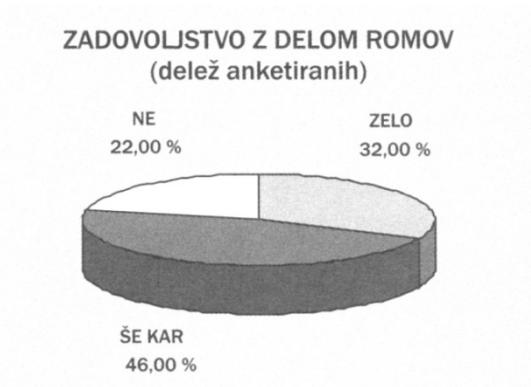
Slaba tretjina delodajalcev z Romi nima stikov, polovica jih ima stike z njimi občasno, petina pa pogosto. (Softić in drugi 2007, 65)

Le 17% vprašanih je že zaposlovalo Rome, velika večina anketiranih delodajalcev (83%) pa nima izkušenj z romsko delovno silo. (Softić in drugi 2007, 66)

Romi so pri delodajalcih opravljali različna dela. Največ jih je delalo v proizvodnji (25%). Področja zaposlitve Romov so še naslednja: delo v strežbi, romski pomočnik v vrtcu, bolničar, komunalna dela, receptor, saldakonist, urejanje zelenic, enostavna pomožna dela, kleparska dela, občasna sezonska dela, razna fizična dela, zdravstveni tehnik ter viličarist. (Softić in drugi 2007, 67)

Tisti, ki so že zaposlovali Rome, so opredelili tudi svoje zadovoljstvo z njihovim delom, 46% je z romsko delovno silo zelo zadovoljnih, 46% je z njimi še kar zadovoljnih, 22% pa z njihovim delom niso bili zadovoljni (glej Sliko 5.15). (Softić in drugi 2007, 68)

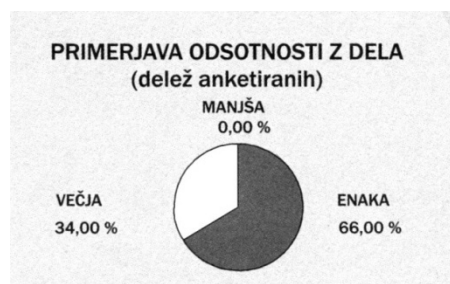
Slika 5.15: Zadovoljstvo z delom Romov

Vir: Softić in drugi (2007, 68).

O primerjavi odsotnosti z dela romskih delavcev z ostalimi, je večina delodajalcev odgovorila, da razlik ni (66%), 34% pa jih je odgovorilo, da so pri Romih opazili večjo odsotnost z dela (glej Sliko 5.16). (Softić in drugi 2007, 68)

Slika 5.16: Primerjava odsotnosti z dela

Vir: Softić in drugi (2007, 68).

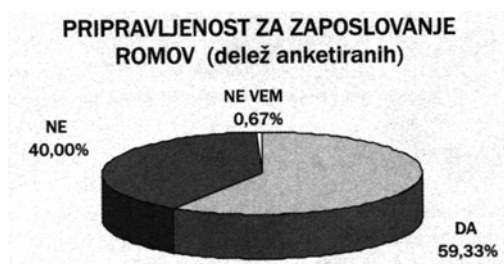
21 delodajalcev, ki je že zaposlovalo Rome, je odgovorilo na vprašanje o vzrokih za prenehanje delovnega razmerja. Kot najpogostejši vzrok navajajo nedisciplino in neresnost (24%) in prenehanje zaposlitve za določen čas (24%). Ostali vzroki so še: neprihajanje na delo, samovoljna prekinitev delovnega razmerja, pogosta odsotnost od dela, alkoholizem. (Softić in drugi 2007, 69)

Po mnenju delodajalcev so vzroki za nizko zaposlenost Romov: nizka izobrazba, osebna neurejenost, strah pred pogosto odsotnostjo z dela, neustrezne bivalne razmere, neuspešnost pri delu ter dejavniki, ki pa so različni od posameznika do posameznika: nezaupanje, nezainteresiranost za delo, slabe delovne navade, neustrezne vedenjske navade, neprimeren

odnos do dela, nezaupanje delodajalcev ter izoliranost in ne vključevanje v družbo. (Softić in drugi 2007, 69)

Rezultati ankete kažejo na to, da veliko delodajalcev ne želi zaposlovati Romov. Kar 40% jih je na vprašanje »Ali bi bili pripravljene zaposliti romsko delovno silo?« odgovorilo negativno, 59% jih je odgovorilo pritrdilno (glej Sliko 5.17).

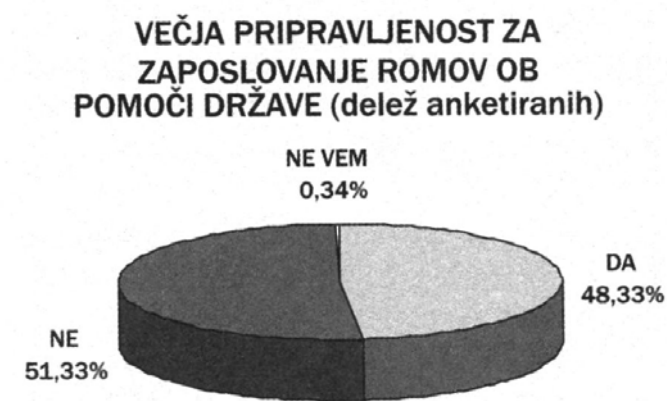
Slika 5.17: Pripravljenost za zaposlovanje

Vir: Softić in drugi (2007, 69).

Kar polovica anketiranih delodajalcev pa ne bi zaposlovala Rome, četudi bi za to dobili ustrezno pomoč države. (Softić in drugi 2007, 69)

Slika 5.18: Večja pripravljenost za zaposlovanje Romov ob pomoči države

Vir: Softić in drugi (2007, 69).

6 ROMSKE ŽENSKE

6.1 Položaj romskih žensk v Evropi

Podatki o položaju Romov so precej skopi, še posebej pa je opazno pomanjkanje podatkov o položaju romskih žensk. Podatki, ki pa obstajajo, kažejo, da se romske ženske soočajo s še več ovirami pri dostopu do izobrazbe, zaposlitve, zdravja in drugih storitev, ki so nujne za socialno vključenost. Večina romskih žensk je nezaposlenih, še posebej so ranljive skupine, kot so matere samohranilke, vdove in žrtve družinskega nasilja. Zaradi pomanjkanja zaposlitvenih priložnosti se veliko romskih žensk v več državah Evropske unije ukvarja s prostitucijo. (European Commission 2004, 33)

Pogosto so romske ženske tiste, ki skrbijo za dohodek in preživetje svoje družine. Opravljajo različna dela, kot so prodaja na domu, gospodinjska opravila, dela na vrtu in ročna dela. Ker dela, ki jih delajo, spadajo v sfero sive ekonomije, pogosto niso upravičene do določenih prihodkov, kot so razne oblike porodniškega nadomestila, pokojnine, zdravstvena zavarovanja in so tako še bolj izpostavljene izkoriščanju. (European Commission 2004, 33)

Podatki iz raziskav zdravstvenega stanja romskih žensk v Franciji, Španiji in Grčiji v letih 1998-2000 kažejo na veliko število splavov med romskimi ženskami, le malo jih uporablja kontracepcijo, velika je stopnja umrljivosti dojenčkov in otrok. Romi so v zdravstvu pogosto deležni negativnega obravnavanja in zato pogosto pridejo k zdravniku, ko je njihovo zdravstveno stanje že zelo slabo. To še posebej velja za romske ženske. (European Commission 2004, 34)

6.2 Romske ženske v Sloveniji

Položaj romskih žensk v Sloveniji je težaven: romske ženske so večinoma neizobražene, odvisne od socialne pomoči in ujete v okvire romske kulture. Podobno kot ženske večinskega naroda jih zanimajo predvsem družina, otroci, dom ter teme s področja zdravja in sociale. (Lokar in Žagar 2003, 266-267)

Romske ženske so izpostavljene dvojni diskriminaciji: rasizmu, ki so ga deležne tako kot romski moški, in še podrejenosti žensk v romski družini, ki je značilno zaprta, osamljena, socialno izrinjena, tradicionalna in patriarhalna. (Lokar in drugi 2003, 7)

6.3 Socialni položaj romskih žensk

V romski družini je moški še vedno glava družine in odloča o vseh pomembnejših družinskih odločitvah in tudi o socialnih stikih in osebni svobodi svoje partnerke. Romske ženske se običajno poročijo in rojevajo otroke pri nizki starosti, kar je pogosto vzrok za zdravstvene težave romskih žensk in njihovih otrok. Partnerja pogosto začneta s skupnim življenjem ne da bi se prej dobro spoznala in tako je v nekaterih romskih družinah prisotno nasilje in alkoholizem. Žena ima v romskih družinah pomembno vlogo, saj običajno skrbi za proračun družine in komunicira z okoljem. Za otroke v romski družini skrbijo žene. Njihova navezanost na otroke je zelo velika. V družini ima pomembnejši položaj moški potomec. (Lokar in Žagar 2003, 264)

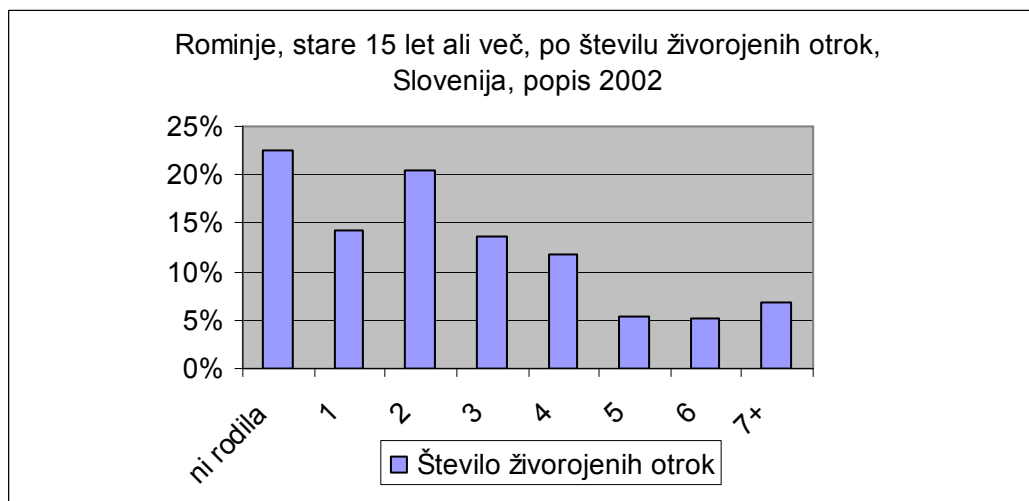
Pri uveljavljanju v javnem in političnem življenju jih ovirajo njihovi moški partnerji, saj so mnenja, da je njihova vloga biti žena, mati in gospodinja. V tistih družinah, kjer so romske ženske zaposlene in ekonomsko neodvisne, je njihov položaj boljši. (Lokar in Žagar 2003, 266-267)

Še posebej je zaskrbljujoče stanje na področju zdravja romskih žensk. Romske ženske se pri dostopu do zdravstva in ostalih javnih in socialnih služb soočajo z ovirami, kot so pomanjkanje informacij in finančnih sredstev, ki so posledica kompleksnih in medsebojno povezanih učinkov revščine, diskriminacije in nepoznavanja vladnih institucij na splošno, še posebej pa zdravstvenih storitev. Nezadostna skrb za reproduktivno zdravje je pogosto posledica tradicije, ki je povezana z verskim prepričanjem, čistostjo praks in ohranjanjem družinske časti preko stalnega nadzora nad nedolžnostjo njihovih hčerk. (Petrović 2005, 117)

Tradicionalna romska pravila se odražajo tudi na drugih področjih. Večina romskih deklet preneha z izobraževanjem pri enajstih ali dvanajstih letih, kar sovпада s starostjo, pri kateri se poročijo. (Petrović 2005, 117)

Podatki iz popisa prebivalstva iz leta 2002 o številu rojenih otrok izkazujejo, da je povprečno število živorojenih otrok 2,59 otrok na žensko. (Klopčič 2004b, 27)

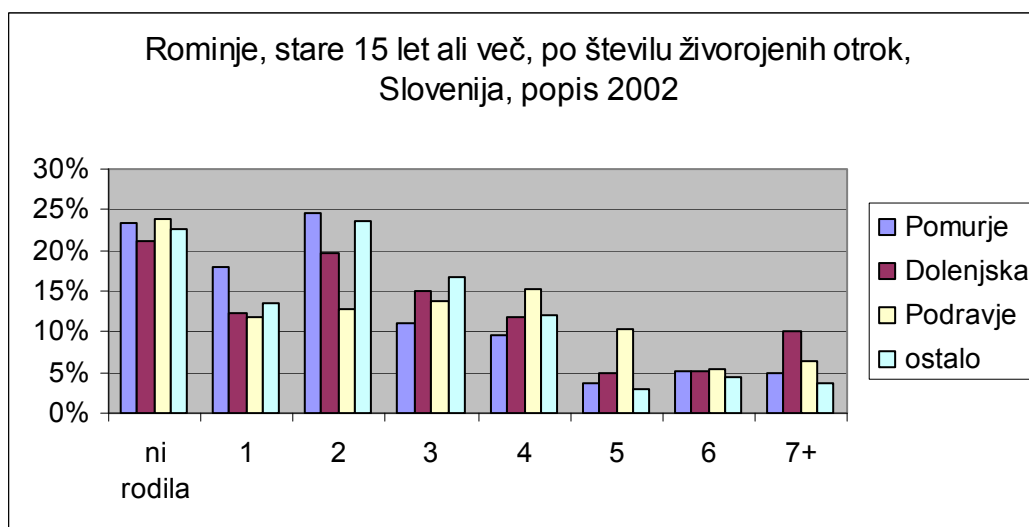
Slika 6.1: Romkinje, stare 15 let ali več, po številu živorojenih otrok

Vir: Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002 v Klopčič (2004b, 27).

Na Dolenjskem je večje število Romkinj, ki so rodile 7 ali več otrok (glej Sliko 6.2). (Klopčič 2004b, 27)

Slika 6.2: Romkinje, stare 15 let ali več, po številu živorojenih otrok po regijah

Vir: Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002 v Klopčič (2004b, 27).

6.4 Zaposlovanje Romkinj

Velik problem romskih žensk je gotovo iskanje zaposlitve. Tiste romske ženske, ki so zaposlene, običajno delajo v slabih delovnih pogojih, za slabo plačilo in so izpostavljene različnim načinom nadlegovanja. Druga možnost za zaslužek pa je v področju sive ekonomije. Romkinje se ukvarjajo s čiščenjem hiš, prodajo na tržnicah, zbirajo papir in ostale materiale, nekatere pa se celo ukvarjajo z napovedovanjem prihodnosti. Številne ženske iz obmejnih predelov z Avstrijo, Italijo in Madžarsko se tja odpravljajo na delo. (Petrović 2005, 119)

Visoka stopnja nezaposlenosti romski žensk ima več razlogov:

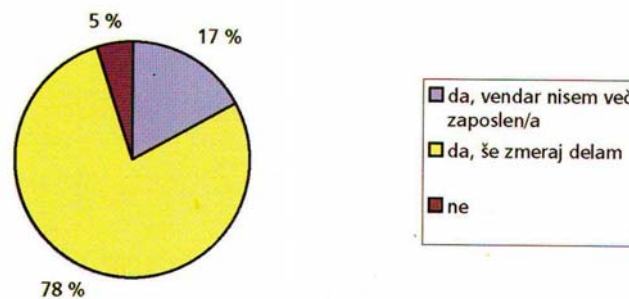
- Neskladje med ponudbo del in znanjem in spretnostmi romskih žensk – na trgu dela ni povpraševanja po tradicionalnih romskih poklicih.
- Predsodki delodajalcev: podatki kažejo, da nezaposlena oseba, ki ne pripada romski skupnosti in ki zaključi enak program za iskanje zaposlitve, hitreje najde zaposlitev kot Rom.
- Nizka raven izobrazbe in pomanjkanje poklicnega usposabljanja, še posebej med romskimi ženskami (tako kažejo tudi podatki popisa prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002, glej Sliko 4.3).
- Kratkoročne zaposlitve, sezonsko delo in neorganizirane vrste zaposlitve.
- Slabo znanje jezika, še posebej med romskimi ženskami, ki so se naselile v Slovenijo v poznih sedemdesetih letih prejšnjega stoletja.
- Problemi z državljanstvom – problem izbrisanih. (Petrović 2005, 119)

Položaj romskih žensk na trgu dela še ni posebej proučen, statistični podatki o zaposlenosti Romkinj niso znani. Problemi v zvezi z zaposlovanjem romskih žensk so običajno del skupnih programov za Rome in del programov za ogrožene ali marginalne skupine. (Petrović 2005, 119)

6.5 Razlike v spolu pri zaposlenosti Romov

Pri ugotavljanju prejšnje in sedanje zaposlenosti je anketa PISR pokazala na razlike med spoloma (glej Sliko 6.3 in Sliko 6.4).

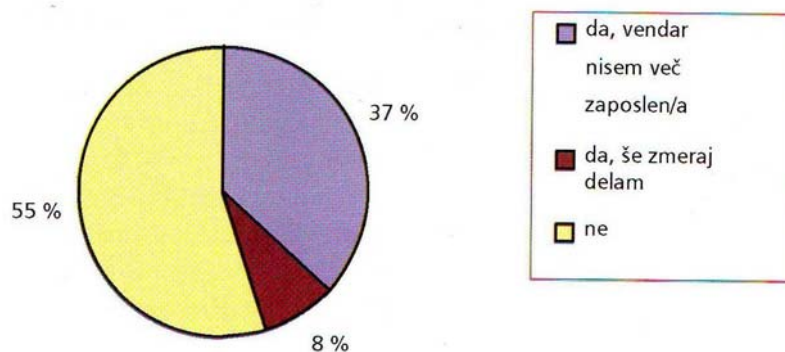
Slika 6.3: Prejšnja in zdajšnja zaposlitev intervjuvancev – ženske

Vir: Babič Ivaniš in drugi (2006, 224).

Kot kažejo zgornji podatki, 78% anketiranih Romkinj ni bilo nikoli zaposlenih, 17% jih je bilo zaposlenih, vendar ne delajo več, 5% pa jih je bilo zaposlenih v času izvajanja ankete. (Babič Ivaniš in drugi 2006, 224)

Slika 6.4: Prejšnja in zdajšnja zaposlitev intervjuvancev – moški

Vir: Babič Ivaniš in drugi (2006, 224).

Odgovori kažejo, da 55% Romov še nikoli ni bilo zaposlenih, 37% je že bilo zaposlenih, vendar sedaj ne delajo, 8% pa jih je bilo v času izvajanja ankete še vedno zaposlenih. (Babič Ivaniš in drugi 2006, 224)

Če primerjamo podatke za ženske in moške, lahko vidimo, da so Romkinje v slabšem položaju pri zaposlovanju. Anketa je pokazala, da je odstotek Romkinj, ki niso nikoli delale, bistveno večji od odstotka Romov, ki niso bili nikoli zaposleni. (Babič Ivaniš in drugi 2006, 225)

6.6 Projekt Romske ženske to zmoremo v Sloveniji

Pod okriljem Delovne skupine za enakost spolov pri Paktu stabilnosti se je v letu 2003 izvajal projekt Romske ženske to zmoremo. Ta projekt je edini do sedaj v Sloveniji, ki se osredotoča na romske ženske in na njihove težave.

V okviru tega projekta so izvedli 6 seminarjev, ki se jih je udeležilo 85 romskih žensk. Seminarji so potekali na Dolenjskem, v Beli krajini, Trebnjem, Kočevju in v Prekmurju. (Lokar in drugi 2003, 20)

Na teh seminarjih so obravnavali položaj romskih žensk v njihovih družinah, probleme, s katerimi se srečujejo romske ženske, kakšna je njihova vloga v naseljih, zaposlenost Romkinj, odnos z romskim svetniki, njihovo delo v nevladnih organizacijah ter odnose z večinskim prebivalstvom. Tema seminarjev je bila tudi komunikacija in sodelovanje med romskimi ženskami, sodelovanje z neromskimi ženskami in z zaposlenimi v javnih inštitucijah. (Lokar in drugi 2003, 20)

Udeleženke tega seminarja so mnenja, da so na seminarjih spoznale, kaj pomeni enakost med spoloma in da so tudi drugi, ki so v takem položaju kot so one, in da tudi one nekaj pomenijo. Po njihovem mnenju so se naučile tudi nekaj novega o družinskem življenju in partnerskih odnosih tako Romkinj kot tudi Neromkinj, spoznale so pomen sodelovanja, in da so zmožne doseči zastavljene cilje. (Lokar in drugi 2003, 21)

7 MOŽNOSTI RAZREŠEVANJA TEŽKEGA SOCIALNEGA POLOŽAJA ROMOV

Načini izobraževanja in usposabljanja Romov v Sloveniji omogočajo vključevanje Romov v družbo in prispevajo k zmanjšanju njihove odvisnosti od socialnih pomoči, pripomorejo k ohranjanju in razvoju identitete romske skupnosti in k večji participaciji Romov v družbi. Programe, ki so namenjeni izobraževanju in usposabljanju Romov, lahko razdelimo na tri modele, ki se medsebojno dopolnjujejo:

- Integrativni model. V to skupino spadajo programi javnih del in drugi programi aktivne politike zaposlovanja.
- Socializacijski model. Sem spadajo programi za odpravo vzrokov brezposelnosti in konfliktov. Primera programov, ki spadajo v to skupino, sta izobraževanje in usposabljanje brezposelnih Romov kot priprava na zaposlitev ter podpora in pomoč nevladnih organizacij za pospeševanje medkulturnega dialoga.
- Eksperimentalni/inovativni pristopi. Sem spadajo npr. programi za uvajanje novih delovnih možnosti in zaposlitev, programi za spodbujanje ustvarjalnosti. (Klopčič 2004b, 43-44)

7.1 Programi države za izboljšanje položaja življenjskih pogojev Romov

Z namenom izboljšanja položaja romske skupnosti je vlada do sedaj sprejela več ukrepov.

Novembra 1995 je Vlada RS sprejela še vedno aktualen Program ukrepov za pomoč Romom, ki kaže na zavedanje razmer in potreb po urejanju romske problematike predvsem na področjih bivanja, izobraževanja in zaposlovanja. (Vladni portal z informacijami o življenju v Evropski uniji)

Julija 1999 je Vlada RS na seji ponovno ocenila uresničevanje vladnega programa za pomoč Romom iz leta 1995 in ugotovila, da je ta še vedno aktualen in zadalžila državne organe za nadaljnje aktivnosti v okviru njihovih pristojnosti:

- Usklajeno ravnanje občin in državnih organov glede romskih vprašanj.
- Vsa ministrstva in vladne službe so dolžne romskim vprašanjem nameniti posebno skrb in jih vključiti v nacionalne programe na svojem delovnem področju.

- Zadolži se Ministrstvo za okolje in prostor ter Ministrstvo za finance, da preučita možnosti zagotovitve ustreznih sredstev za pomoč občinam pri urejanju bivalnih razmer.
- Ministrstva, ki razpolagajo s proračunskimi sredstvi za spodbujanje razvoja v lokalnih skupnostih, se zadolži, da se pri dodeljevanju sredstev občinam upošteva potreba po urejanju bivalnih razmer za Rome kot tudi za tiste prebivalce (Nerome), katerih bivalne razmere so zaradi neurejenih romskih naselij poslabšane. Prebivalci neromskih naselij naj bi tako zaradi poslabšanih razmer dobivali neke vrste »rento«.
- Predstavniki države v upravah ustreznih skladov (npr. Javni sklad Republike Slovenije za regionalni razvoj in ohranjanje poseljenosti slovenskega podeželja, Stanovanjski sklad Republike Slovenije) naj predlagajo ustrezno ravnanje. (Urad Vlade RS za narodnosti)

Ministrstvo za delo, družine in socialne zadeve je leta 2000 sprejelo program boja proti revščini in socialni izključenosti, ki je pomemben tudi za izboljšanje položaja romske skupnosti. Poleg določil, ki veljajo za vse, so v programu zapisana nekatera določila, ki se nanašajo na romsko prebivalstvo. Program določa nekatere normative za oblikovanje oddelkov v osnovnih šolah, v katerih so prisotni romski otroci, določa subvencioniranje malic, učbenikov in šolskih potrebščin za romske učence. Program določa tudi, da bo ministrstvo financiralo razvoj in delovanje projektov za večjo delovno integracijo Romov. (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve Republike Slovenije 2000, 63-64)

Urad Vlade RS za narodnosti je v letu 2004 izdal Poročilo o položaju Romov v Republiki Sloveniji, ki ga je vlada RS obravnavala oktobra 2004 in sprejela sklepe za hitrejše reševanje romske problematike. (Vladni portal z informacijami o življenju v Evropski uniji) Ti sklepi med drugim določajo tudi:

- Da je potrebno nadaljevati s prizadevanji za izboljšanje položaja pripadnikov romske etnične skupnosti in za boljše sodelovanje državnih organov, organov lokalnih skupnosti ter pripadnikov romske skupnosti.
- Ustvarjati je treba pogoje, ki omogočajo Romom spoštovanje vrednot večinskega prebivalstva in pripomorejo k strpnosti večinskega prebivalstva do drugačnosti in kulturne raznolikosti Romov.

- Doslednost pri izvajanju veljavnih predpisov (zakonski in podzakonski akti, mednarodni predpisi, ki so del pravnega reda RS) in navodil (Program ukrepov iz leta 1995, Sklepi iz leta 1999, itn.), ki se nanašajo na avtohtono romsko skupnost v RS.
- Reševanje romske problematike naj se vključi v programe ministrstev in vladnih služb.
- Posebno pozornost je treba nameniti področjem bivalnih razmer, izobraževanju in zaposlovanju Romov.
- Realizira naj se sklep Državnega zbora z dne 30.5.2002, ki določa zagotovitev dodatnih sredstev pristojnim ministrstvom in vladnim službam za občine z avtohtonim romskim prebivalstvom za reševanje romske tematike.
- Večje izkoriščanje sredstev za romsko problematiko iz evropskih sredstev. (Urad Vlade RS za narodnosti)

7.1.1 Programi, namenjeni urejanju bivanjskih razmer Romov

Urejene stanovanjske razmere so temelj za družbeno življenje, zato je temu področju posvečenih več aktivnosti, med drugim tudi sofinanciranje urejanja romskih naselij:

- V letu 2002 je Ministrstvo za gospodarstvo objavilo javni razpis za financiranje urejanja osnovne komunalne infrastrukture v romskih naseljih, na katerega so se lahko prijavile občine z romskim prebivalstvom. Na podlagi tega razpisa so devetim občinam z romskim prebivalstvom (Dobrovnik, Kuzma, Tišina, Murska Sobota, Lendava, Turnišče, Črenšovci, Semič in Črnomelj) razdelili 593.390,09 EUR.
- Septembra 2004 je Javni sklad RS za regionalni razvoj in ohranjanje poseljenosti slovenskega podeželja objavil javni razpis za sofinanciranje projektov osnovne komunalne infrastrukture v romskih naseljih, v višini 417.292,61 EUR.
- Vlada RS je sprejela Izvedbeni program pomoči občinam pri urejanju najnujnejše komunalne infrastrukture v romskih naseljih, ki se izvaja vsako leto. Občine, v katerih so Romi že zgodovinsko naseljeni, lahko na podlagi tega programa z državnimi sredstvi postopno uredijo razmere v romskih naseljih in tako pripomorejo k izboljšanju življenjskih pogojev, ki so osnova za izboljšanje položaja na vseh ostalih področjih (izobraževanje, zaposlovanje, itd.). V letu 2006 je bilo za izvedbeni program namenjenih 1.310.298,78 EUR, v letu 2007 1.431.313,64 EUR ter v letu 2008 1.460.524,12 EUR.

- Stanovanjski sklad RS je leta 2004 objavil razpis Program spodbujanja zagotavljanja neprofitnih najemnih stanovanj v občinah za leto 2005, s pomočjo katerega je občina lahko pridobila do 75 % sredstev za zagotovitev neprofitnih najemnih stanovanj. Tudi ta razpis je ponujal možnost reševanja stanovanjskega problema Romov. (Vladni portal z informacijami o življenju v Evropski uniji)

7.1.2 Programi, namenjeni izobraževanju in zaposlovanju Romov

Pravne podlage za posebne pogoje glede izobraževanja romskih otrok so bile v novo šolsko zakonodajo prvič vnesene leta 1996, leta 2000 in 2001 pa so bile vnesene dodatne spremembe v Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja, Zakon o vrtcih in Zakon o osnovni šoli.

Leta 2000 je Vlada RS sprejela program za zaposlovanje Romov »Enakost možnosti«. Program ugotavlja, da imajo Romi zelo nizko izobrazbo, kar je poleg sociokulturnih značilnosti glavni razlog za slab položaj na trgu dela. Pri Romih se pojavlja začaran krog: nizek standard → slabša usposobljenost → brezposelnost → nizek standard. Program je potekal leta 2003, ukrepi pa se izvajajo v okviru aktivne politike zaposlovanja. (Klopčič 2004b, 18)

Leta 2004 je bila sprejeta strategija vključevanja Romov v vzgojo in izobraževanje. Strategija predvideva pomoč Romom pri njihovi integraciji, s poudarkom na ohranjanju in spoštovanju romskega jezika in kulture. Najpomembnejše rešitve, ki jih navaja dokument, so:

- Vključevanje romskih otrok v vzgojno-izobraževalni sistem vsaj dve leti pred pričetkom osnovne šole z namenom učenja jezika (romskega in slovenskega).
- Uvedba romskih pomočnikov, ki bodo otrokom pomagali prebroditi čustveno in jezikovno oviro.
- Vsebinsko prilagajanje programov: v osnovni šoli uvedba pouka romskega jezika na fakultativni ravni, učenje slovenskega jezika, identifikacija standardov znanja v učnih načrtih, ki se dosežejo z vsebinami romske kulture, zgodovine in identitete.
- Stalno strokovno izpopolnjevanje in doizobraževalni programi za strokovne delavce.
- Nesegregacija, praviloma nehomogeni oddelki.
- Različne oblike učne pomoči.

- Vzpostavljajte zaupanja v šolo in odpravljanje predsodkov.
- Šolska neuspešnost romskih otrok, ki izvira iz neznanja jezika ali specifičnosti romske kulture, ne more biti podlaga za usmerjanje otrok v programe z nižjim izobrazbenim standardom.
- Izobraževanje odraslih: v Nacionalnem programu izobraževanja odraslih v Republiki Sloveniji do leta 2010 so zapisani cilji, ki so izhodišča za določanje ciljev izobraževanja odraslih Romov: zviševati splošno izobraževalno raven odraslih, dvigniti izobrazbeno raven, pri čemer je 4-letna srednja izobrazba temeljni izobrazbeni standard, povečati zaposljivost in povečati udeležbo odraslih v vseživljenjskem učenju. Posebna pozornost pri izobraževanju odraslih Romov bo namenjena za dvig izobrazbene ravni in razvoj delovne sile, institutu romskega koordinatorja, posebnim standardom za programe, v katere so vključeni odrasli Romi, ter zagotavljanju sredstev za možnost brezplačne udeležbe v programih in brezplačne učne pomoči. (Delovna skupina za pripravo strategije vključevanja Romov v vzgojo in izobraževanje 2004, 5-6)

Za izboljšanje izobrazbe Romov deluje tudi Romski izobraževalno-informativni center. S tem programom se je vzpostavil poklic romskega pomočnika/-ice ter romskega koordinatorja/-ice, ki ga je 18. decembra 2006 potrdil Strokovni svet za poklicno in strokovno izobraževanje. (Vladni portal z informacijami o življenju v Evropski uniji)

V skupini projektov »izobraževanja kot priprave na zaposlitev« so projekti za izobraževanje odraslih, ki vključujejo posebne programe izobraževanja za premostitev pomanjkanja izobrazbe in posledično nizke zaposlenosti. V Novem mestu se v okviru projekta Razvojno izobraževalnega centra RIC organizirajo posebni izobraževalni programi za Rome kot priprava na zaposlitev. V program so vključeni Romi, ki prejemajo socialno pomoč ter potrebujejo dodatno izobrazbo ter poklicno usposabljanje. Vključitev v izobraževanje je tudi pogoj za prejemanje socialne pomoči. Leta 2003 so s sodelovanjem z območnim zavodom za zaposlovanje uspešno posredovali pri zaposlitvi v podjetju Revoz petih pripadnikov romske skupnosti, ki so dokončali osnovnošolsko izobraževanje. (Klopčič 2004b, 32)

7.2 Nekateri mednarodni in regionalni projekti Evropske unije

V zadnjih letih je prišlo do izoblikovanja mednarodnih povezav za izmenjavo izkušenj in rezultatov mednarodnih programov, veliko je bilo tudi finančnih sredstev namenjenih za izboljšanje položaja romske skupnosti predvsem v državah Srednje in Vzhodne Evrope. (Klopčič 2004b, 12)

Projekt E Romane Džuvlja Šaj/Romske ženske to zmoremo/Roma Women Can Do it je potekal v letu 2003 v dvanajstih državah v okviru dejavnosti Pakta za Stabilnost Jugovzhodne Evrope, ki so bili namenjeni izboljšanju položaja Romov na različnih področjih, predvsem na področjih zaposlovanja, izobraževanja in preprečevanja diskriminacije romskih žensk. Projekt je bil namenjen ozaveščanju romskih žensk v regiji, izobraževanju, usposabljanju in pripravi romskih žensk za aktivno nastopanje v javnem življenju. (Klopčič 2004b, 12)

V okviru dejavnosti Pakta za Stabilnost Jugovzhodne Evrope ob podpori avstrijske vlade se je odvijal projekt za povečanje zaposlitvenih možnosti za Rome v državah Srednje in Vzhodne Evrope. Prve delavnice v okviru tega projekta so potekale v Novem mestu oktobra 2001, potem pa še v Čakovcu, Bukarešti in Sofiji. (Klopčič 2004b, 12)

V okviru Pakta za Stabilnost v JV Evropi je potekal projekt »Romi v procesih evropske integracije«. Pri projektu so sodelovale ustanove iz Avstrije, Hrvaške in Slovenije. Cilj projekta je bil seznanjanje z izkušnjami sosednjih držav in z mednarodnimi standardi na področju oblikovanja modelov izobraževanja in usposabljanja Romov za zaposlovanje, krepitev sodelovanja ter navezovanje stikov. (Klopčič 2004b, 13)

Leta 2001 je potekala mednarodna delavnica za usposabljanje in ozaveščanje javnih uslužbencev v lokalnih zavodih za zaposlovanje za izboljšanje delovanja na področju stikov s pripadniki romske skupnosti, ki je pripomogla k novi kvaliteti v sodelovanju med predstavniki romske skupnosti in uslužbenci lokalnih zavodov. Tovrstna sodelovanja so tudi dobra priložnost za izmenjavo izkušenj med uslužbenci iz različnih delov Slovenije. (Klopčič 2004b, 31-32)

Glavni projekti, financirani s strani Evropske komisije, z namenom spodbujanja integracije in enakih možnosti romske skupnosti v Sloveniji:

- Projekt Osnovno izobraževanje odraslih kot pot nazaj v družbo, ki se je izvajal leta 1996.
- Leta 1996 je potekal tudi projekt Družinski odnosi v romski skupnosti. Cilj projekta je bil izboljšanje integracije romskih družin v lokalno skupnost. Potekal je na območju Novega mesta.
- Istega leta se je odvijal tudi projekt Izobraževanje romskih staršev, in sicer na področju Maribora in Murske Sobote. Cilji projekta so bili spodbuditi romske starše k dvojezični vzgoji otrok.
- V letu 2002 je bil financiran projekt Izobraževanje o človekovih pravicah o enakopravni obravnavi oseb ne glede na rasno ali etnično poreklo, ki ga je izvajala organizacija Amnesty International Slovenija. (Fouéré 2003, 20-21)

Evropska unija je v času od 2000 do 2006 za iskanje skupnih rešitev za posebne probleme, ki prizadenejo vso Unijo, ustvarila tako imenovane pobude skupnosti. Ena izmed štirih takšnih pobud, ki se financirajo iz različnih strukturnih skladov, je pobuda Skupnosti EQUAL. (Pobuda EQUAL)

Pobuda Skupnosti EQUAL, financirana iz sredstev evropskega socialnega sklada (ESS) in nacionalnih sredstev, je del strategije EU za vzpostavljanje številnejših in boljših delovnih mest ter za zagotavljanje, da nikomur ni zavrnen dostop do njih. Prek transnacionalnega sodelovanja spodbuja nove načine spopadanja z diskriminacijo in neenakostjo na trgu dela, tako pri zaposlenih, kot pri tistih, ki iščejo delo. (Pobuda EQUAL)

V okviru pobude EQUAL sta se v Slovenji sofinancirala dva projekta, ki sta bila osredotočena na reševanje romske problematike.

Prvi projekt je Razvojno partnerstvo Romski zaposlitveni center. Namen projekta je prispevek k izboljšanju socialnega položaja Romov v Sloveniji preko oblikovanja in uresničevanja predlogov za izboljšanje zaposlitvenih možnosti Romov. Koordinator razvojnega partnerstva je občina Škocjan. V partnerstvo je vključenih še 25 institucij, ki imajo izkušnje z različnih področij dela z Romi. Razvojno partnerstvo je zbralo izkušnje vključenih partnerjev pri dosedanjem delu z Romi in iskalo nove možnosti za njihovo vključitev na trg delovne sile. (Vrečer 2007,10)

V okviru projekta so pripravili analizo ukrepov za motiviranje Romov za vključevanje v izobraževalne programe, analizo izobrazbene strukture romskega prebivalstva in analizo zaposlitvenih interesov Romov, ter analizo potreb delodajalcev po romski delovni sili. Pripravili so programe za delo z Romi in izobrazili strokovne delavce za delo z njimi, programe za motiviranje odraslih Romov za vključevanje v izobraževanje in usposabljanje ter strategijo izobraževanja odraslih Romov v lokalnem in regionalnem okolju. Naredili so bazo podatkov kvalificiranih in usposobljenih romskih iskalcev zaposlitve in delodajalcev, ki bi bili pripravljeni zaposlovati Rome. Pripravili so tudi predlog programa nacionalne poklicne kvalifikacije in ga pilotno izvedli. Na koncu so izdelali predloge za spremembe delovne in socialne zakonodaje. (Vrečer 2007,11)

Drugi projekt, ki se je odvijal pod okriljem pobude EQUAL je Romski izobraževalno informativni center. Razvojno partnerstvo je izhajalo predvsem iz ugotovitev »Strategije vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji«, ki kaže, da romski otroci v osnovnih šolah in v vrtcih potrebujejo pomoč. (Vrečer 2007,16)

Cilj tega partnerstva je vzpostavitev »romskih mentorjev« kot strokovnih sodelavcev v izobraževalnem procesu, ki bodo romskim otrokom zmožni pomagati pri učenju, obvladovanju jezika večinskega prebivalstva ter premagovanju socialnih ovir in ki bodo pomagali pri komunikaciji s starši romskih otrok. (Vrečer 2007,16)

S pomočjo Pedagoške fakultete Univerze v Banski Bystrici (Slovaška) so izdelali učni načrt za izobraževanje romskih mentorjev. S sodelovanjem z Zavodom za zaposlovanje, območno enoto Murska Sobota in romskimi svetniki je bilo izbranih 15 oseb, ki imajo srednjo izobrazbo, živijo v romskih naseljih in obvladajo romski jezik. Te osebe so vključili v izobraževanje po že izdelanem učnem načrtu. (Vrečer 2007,16-17)

Na Center Republike Slovenije za poklicno izobraževanje je bila podana pobuda za vzpostavitev poklicnega standarda »romski mentor«. Vzpostavila sta se dva poklicna standarda, in sicer »romski koordinator«, z nižjo stopnjo zahtevnosti, in »romski pomočnik«, ki je izenačen z zahtevnostjo pomočnika vzgojitelja. Poklicni standard je vpisan v katalog standardov strokovnih znanj in spretnosti december 2006. (Vrečer 2007,17)

8 ZAKLJUČEK

Romi v Sloveniji, še posebej pa Romi na Dolenjskem, še vedno živijo v neugodnih socialnih razmerah, nimajo zagotovljenih osnovnih pogojev bivanja, njihova izobrazba je v povprečju zelo nizka, večinoma so nezaposleni in vse to vodi v njihovo socialno izključenost. Eden izmed najpomembnejših dejavnikov za izboljšanje položaja Romov in spodbujanje socialne vključenosti je gotovo zaposlitev, ki zagotavlja boljše finančno stanje posameznikov in družin, neodvisnost in hkrati tudi večjo socialno povezanost z ostalimi ljudmi.

Romi so težko zaposljiva skupina prebivalstva, kar pa je predvsem posledica njihove slabe izobrazbene strukture. Vsi podatki, ki sem jih predstavila v diplomski nalogi, kažejo na slabo izobrazbeno strukturo romske skupnosti, večina Romov v dolenjski regiji nima končane niti osnovne šole. Anketa RP RZC pa je pokazala, da se tudi Romi sami zavedajo, da je izobrazba pomemben dejavnik zaposlovanja ter da je njihova slaba izobrazba velika ovira na njihovi poti do zaposlitve. Tako sem potrdila prvo hipotezo: Izobrazbena struktura Romov vpliva na njihovo zaposlovanje, in sicer sem prišla do ugotovitve, da je njihova nizka izobrazbena struktura bistveni dejavnik njihove brezposelnosti.

Romi se na vseh področjih družbenega življenja soočajo z diskriminacijo, na predsodke, stereotipe in neenako obravnavanje pa Romi naletijo tudi na področju zaposlovanja. Analize virov ter podatki anket PISR ter RP RZC, ki sem jih prikazala tudi v diplomski nalogi, kažejo, da je v dolenjski regiji zaposlenih le malo Romov, večina Romov nima še nobenih delovnih izkušenj. Tisti, ki pa delovne izkušnje imajo, so večinoma opravljali enostavna ter slabo plačana dela. Anketa RP RZC je pokazala, da Romi menijo, da je to, da pripadajo romski etnični skupnosti, velik dejavnik pri zaposlovanju. Romi so v anketi izrazili tudi strah pred slabimi odnosi na delovnem mestu, kar kaže na to, da predpostavljajo, da so bili na delovnem mestu tarča predsodkov in stereotipov. Anketa RP RZC je tudi pokazala, da večina delodajalcev še ni imela izkušenj z romsko delovno silo, kar 40% delodajalcev pa ne bi zaposlilo romske delovne sile. Vsi ti podatki kažejo, da se Romi na trgu delovne sile soočajo s predsodki in stereotipi. Vendar je nepripravljenost delodajalcev na zaposlovanje Romov lahko tudi odraz negativnih izkušenj pri zaposlovanju Romov. Na to kažejo tudi odgovori delodajalcev v anketi RP RZC. Kar nekaj delodajalcev, ki so Rome že zaposlovali, je opazilo njihovo večjo odsotnost z delovnega mesta. Kot vzrok za prenehanje delovnega razmerja pa je največ delodajalcev navedlo nedisciplino in neresnost.

Odgovornost za reševanje romske problematike na področju zaposlovanja leži tako na državi, lokalnih skupnostih ter na Romih samih. Raziskava PISR je pokazala, da veliko Romov ni zadovoljnih s svojim položajem in največ jih je za razlog navedlo, da nimajo službe oz. da bi radi bili zaposleni. Obenem pa je skoraj polovica anketirancev odgovorila, da se niso pripravljene šolati za poklic, ki bi ga radi opravljali. Tudi strokovni delavci, ki jih je zajela ta anketa, so iz izkušenj povedali, da se Romi v povprečju ne želijo učiti za opravljanje poklica. Anketa je tudi pokazala, da 60% anketiranih Romov ne išče zaposlitve. Rezultati anket PISR in RP RZC tako delno potrjujejo mojo tretjo hipotezo: Romi ne kažejo interesa za iskanje zaposlitve. Romi namreč imajo željo po zaposlitvi, kar nekaj jih je pripravljenih za šolanje za poklic in tudi iščejo zaposlitev. Še vedno pa večina Romov ne išče zaposlitve in se niso pripravljene izobraževati za poklic.

Še posebej težaven pa je položaj romskih žensk, ki so večinoma neizobražene, nezaposlene ter podrejeni člen v družini. Podatkov o romskih ženskah na trgu delovne sile je zelo malo, nekaj podatkov nam ponuja popis prebivalstva 2002, o razlikah pri zaposlovanju med spoloma pa piše tudi anketa PISR. Podatki iz popisa 2002 kažejo, da ima manj Romkinj kot Romov zaključeno osnovno šolo, razlika v zaključeni izobrazbi je še bolj očitna, če gledamo zaključeno srednjo šolo. Izobrazba je pomemben dejavnik zaposlovanja in podatki kažejo, da je izobrazbena struktura romskih ženk slabša od izobrazbene strukture moških. Anketa PISR je pokazala, da je odstotek Romkinj, ki niso nikoli delale, bistveno večji od odstotka Romov, ki niso bili nikoli zaposleni. Na podlagi sicer skopih podatkov lahko potrdim še četrto hipotezo: Romske ženske so v slabšem položaju na trgu delovne sile kot romski moški.

Problem zaposlovanja Romov v dolenski regiji se je počasi začel reševati, vendar bo na tem področju potrebno še veliko narediti. Za uspešno reševanje tega vprašanja pa bo potrebna skupna aktivnost tako državnih organov, lokalnih skupnosti, kot tudi Romov. Kar nekaj časa in tudi truda bo potrebnega, da bo večinsko prebivalstvo začelo sprejemati Rome in njihovo kulturno drugačnost, da bodo živeli z Romi v sožitju in da ne bo prihajalo do konfliktov. Hkrati pa bodo morali tudi Romi spoznati, da brez njihovega aktivnega sodelovanja ne more priti do izboljšanja njihovega položaja, za kar pa je zelo pomembna njihova aktivnost na področju zaposlovanja, saj je zaposlitev tista, ki bi jim prinesla boljše finančno stanje ter večjo družbeno vključenost.

9 LITERATURA

1. Babič Ivaniš, Nada, Špela Urh, Vera Klopčič in Margita Adamič. 2006. Raziskava izobraževalnih in poklicnih interesov Romov. V *Poklicno informiranje in svetovanje za Rome - PISR: Zbornik projekta*, ur. Nada Žagar in Vera Klopčič, 197-276. Črnomelj: Zavod za izobraževanje in kulturo.
2. Brezigar, Sara. 2005. Etnična diskriminacija na trgu delovne sile: Dileme in izzivi pri ugotavljanju obstoja etnične diskriminacije na notranjem trgu delovne sile. *Razprave in gradivo: Revija za narodnostna vprašanja* (47): 168-189.
3. Brizani, Imer. 2000. *Le ostanite Romi gredo*. Celovec: Mohorjeva.
4. Cigler, Tina in Branka Bukovec, ur. 2007. *Romi med pozitivno in negativno diskriminacijo: Zapisnik okrogle mize in razprave*. Novo mesto: Društvo za razvijanje prostovoljnega dela Novo mesto.
5. Delovna skupina za pripravo strategije vključevanja Romov v vzgojo in izobraževanje. 2004. *Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije. Dostopno prek: http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/razvoj_solstva/projekti/enake_moznosti/0721_strategija_Romi.doc (25. januar 2009).
6. Devetak, Silvo, ur. 2006. *Ali vas obravnavajo enakopravno, ne glede na vašo narodnost ali vero?* Maribor: ISCOMET – Inštitut za etnične in regionalne študije. Dostopno prek: www.iscomet.org/download.php?6f0b5cfbb6c536050691ac7323ea1bef (21. marec 2009).
7. Erjavec, Karmen, Sandra B. Hrvatin in Barbara Kelbl. 2000. *Mi o Romih: Diskriminatorški diskurz v medijih v Sloveniji*. Ljubljana: Open Society Institute-Slovenia. Dostopno prek: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/edicija/seznam/05/mediawatch05.pdf> (21. julij 2008).

8. European Commission. Directorate-General for Employment and Social Affairs. Unit D3. 2004. *The situation of Roma in an enlarged European Union*. Luksemburg: Office for Official Publications of the European Communities. Dostopno prek: <http://www.errc.org/db/00/E0/m000000E0.pdf> (30. julij 2009).

9. European Roma Rights Centre. 2007. *The glass Box: Exclusion of Roma from Employment*. Budapest: European Roma Rights Centre. Dostopno prek: <http://www.errc.org/db/02/14/m00000214.pdf> (20. julij 2009).

10. Fouéré, Erwan. 2003. Uvod k publikaciji Evropa, Slovenija in Romi. V *Evropa, Slovenija in Romi*, ur. Vera Klopčič in Miroslav Polzer, 19-22. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

11. Haralambos, Michael in Martin Holborn. 1999. *Sociologija: Teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.

12. Horvat, Jožek. 2003. Romi na Slovenskem. V *Evropa, Slovenija in Romi*, ur. Vera Klopčič in Miroslav Polzer, 59-62. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

13. Klopčič, Vera. 2004a. *Evropa, Slovenija in Romi*. Dostopno prek: http://www.ds-rs.si/dejavnost/posveti/posvet_01072004/VeraKlopacic.pdf (24. februar 2009).

14. --- 2004b. *Projekt CRP »Romi v procesih evropske integracije/razvoj modelov izobraževanja in usposabljanja Romov za povečanje rednega zaposlovanja«: Vsebinsko poročilo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. Dostopno prek: http://www.inv.si/mp_vk.htm (11. december 2008).

15. --- 2005. Posebne pravice romske skupnosti – privilegij manjšine ali mednarodna obveznost večine. *Razprave in gradivo: Revija za narodnostna vprašanja* (47): 122-132. Dostopno prek: <http://www2.arnes.si/~ljinv16/RIG/RIG%2047/RIG47.htm> (21. marec 2009).

16. --- 2006. Zgodovinski viri o Romih v Sloveniji. *Razprave in gradivo: Revija za narodnostna vprašanja* (48-49): 38-53. Dostopno prek:

http://www2.arnes.si/~ljin16/RIG/RIG%2048_49/KLOPCIC.pdf (10. februar.2008).

17. --- 2007. *Položaj Romov v Sloveniji: Romi in Gadže*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
18. Lokar, Sonja in Nada Žagar. 2003. Projekt Romske ženske to zmoremo/E Romane džuvlja šaj/Roma Women can do it. V *Evropa, Slovenija in Romi*, ur. Vera Klopčič in Miroslav Polzer, 257-267. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
19. Lokar, Sonja, Nada Žagar, Jana S. Javornik, Vera Klopčič, Alenka Pavlovec in Elena Del Fabro. 2003. *E Romane džuvlja šaj = Romske ženske to zmoremo: Regionalni projekt Delovne skupine Pakta stabilnosti za enakost spolov v Sloveniji = Roma women can do it: Regional project of Stability Pact Gender Task Force*. Slovenija: Pakt stabilnosti za enakost spolov v Sloveniji = Stability Pact Gender Task Force.
20. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve Republike Slovenije. 2000. *Program boja proti revščini in socialni izključenosti*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/soc_prgprotirevscini.pdf (25. januar 2009).
21. --- 2008. *Program Javna dela za leti 2009 in 2010*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/prog_j_dela_09_10.pdf (28. marec 2009).
22. Mirovni inštitut. 2003. *Prepoznavanje rasne diskriminacije in borba proti njej: Kratek vodič*. Dostopno prek: http://www2.mirovni-institut.si/slo_html/publikacije/pdf/MI_rasna_diskriminacija.pdf (26. februar 2009).
23. Obreza, Janez. 2003. Romi v slovenskem pravnem redu in njihova politična participacija na lokalni ravni v luči predvidenih zakonskih sprememb. V *Evropa, Slovenija in Romi*, ur. Vera Klopčič in Miroslav Polzer, 45-57. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

24. *Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE)*. Dostopno prek: <http://nato.gov.si/slo/slovenija-nato/nacionalna-varnost/mednarodne-organizacije/ovse/> (21. marec 2009).
25. Petrović, Jelena. 2005. Country Study Slovenia. V *Report – Economic aspects of the condition of Roma Women*, ur. Jochen Blaschke, 113-122. Berliner Institut für Vergleichende Sozialforschung (BIVS). Dostopno prek: www.ceeol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=4c63baf4-2697-419a-8406-9a51e60046f8 (21. marec 2009).
26. *Pobuda EQUAL*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/trg_dela_in_zaposlovanje/pobuda_equal/ (9. maj 2009).
27. *Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v RS v letu 2002*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek: <http://www.stat.si/popis2002/si/> (5. maj 2008).
28. Rošer, Janja in Nataša Rajh. 2005. Predsodki in stališča do Romov. V *Romano Kedijpe VI = Romski zbornik VI*, ur. Jožek Horvat, 39-49. Murska Sobota: Romani Union Murska Sobota.
29. *Romani nationalism, flag and anthem*. Dostopno prek: <http://www.romani.org/rishi/romanthm.html> (22. januar 2009).
30. Rudaš, Darko. 2003. Večno vprašanje: So Romi res tako slabi, kot nekateri trdijo? V *Evropa, Slovenija in Romi*, ur. Vera Klopčič in Miroslav Polzer, 107-112. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
31. Smerdu, Franc in Jože Giodani. 2003. *Romi na območju ZRSZ Območna služba Novo mesto in ukrepi za razreševanje njihovega težavnega položaja na trgu dela*. Novo mesto: Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje.

32. Softić, Mateja, Urška Zelič in Polona Šturm, ur. 2007. *Zbornik projekta s priporočili partnerjev za spremembe pristopov do izobraževanja in zaposlovanja Romov: EU program pobude Skupnosti EQUAL 2004-2006 za Republiko Slovenijo*. Škocjan, Ljubljana: Razvojno partnerstvo Romski zaposlitveni center.
33. Šircelj, Milivoja. 2003. *Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije: Popisi 1921-2002*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek: http://www.stat.si/publikacije/pub_osebne.asp (7. julij 2009).
34. Štrukelj, Pavla. 2004. *Tisočletne podobe nemirnih nomadov: Zgodovina in kultura Romov v Sloveniji*. Ljubljana: Družina.
35. Tancer, Mladen. 2003. Izobraževanje Romov v Sloveniji. V *Evropa, Slovenija in Romi*, ur. Vera Klopčič in Miroslav Polzer, 65-73. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
36. Toš, Niko, Brina Malnar, Mitja Hafner-Fink, Samo Uhan, Slavko Kurdija, Vlado Miheljak, Janez Štebe, Ivan Bernik in drugi. 2004. *Vrednote v prehodu III. Slovensko javno mnenje 1999-2004*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
37. Trampuš, Jure. 2006. Porodni krči zakona o romski skupnosti. *Mladina* (46), (10. november). Dostopno prek: http://www.mladina.si/teodnik/200646/clanek/slo---jure_trampus/ (22. februar 2009).
38. Ule, Mirjana. 2004. *Socialna psihologija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
39. Urad Vlade RS za narodnosti. *Romska etnična skupnost*. Dostopno prek: http://www.uvn.gov.si/si/manjsine_oziroma_narodne_skupnosti/romska_etnicna_skupnost/ (23. februar 2009).
40. Urh, Špela in Simona Žnidarec Demšar. 2005. Izključujoči mehanizmi vključevanja Romov. V *Če ne boš priden, te bomo dali Slovencem: Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 04*, ur. Sabina Autor in Roman Kuhar, 36-51. Ljubljana:

- Mirovni inštitut. Dostopno prek: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/nestrpnost/porocilo/04/nestrpnost.pdf> (31. avgust 2009).
41. *Ustava Republike Slovenije*. Ur. l. RS 33/91. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/?id=150&docid=27&showdoc=1> (20. januar 2009).
42. Vladni portal z informacijami o življenju v Evropski uniji. *Varstvo pravic manjšin*. Dostopno prek: <http://evropa.gov.si/evropomocnik/?id=35&r=1016> (21. januar 2009).
43. Vrečer, Klavdija, ur. 2007. *Program Pobude Skupnosti EQUAL 2004-2006 za Republiko Slovenijo: Zbornik sofinanciranih projektov*. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve Republike Slovenije. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/equal_zbornik07.pdf (9. maj 2009).
44. *Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja (ZUNEO-UPB1)*, Ur. l. RS 93/2007. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200450&stevilka=2295> (5. maj 2008).
45. Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje. 2000. 33. *Mednarodni obrtni sejem: Program nastopa Zavoda Republike Slovenije za zaposlovanje z izvajalci v sodelovanju z Ministrstvom za delo, družino in socialne zadeve*. Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje. Dostopno prek: <http://www.ess.gov.si/SLO/Predstavitev/Dogodki/mos33.pdf> (22. februar 2009).
46. Zavratnik Zimic, Simona. 2000. Koncept 'družbene izključenosti' v analizi marginalnih etničnih skupin: Primer začasnih beguncev in avtohtonih Romov. *Teorija in Praksa* 37 (5): 832-848. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/tip/tip20005zavratnik-zimic.PDF> (23. februar 2009).
47. Združeni narodi. Generalna Skupščina. 1970. *Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije*, sprejeta 21. decembra 1965. Dostopno prek: http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zunanja_politika/CP/Zbornik/I._CER

D_-_Mednarodna_konvencija_o_odopravi_vseh_oblik_rasne_diskriminacije.pdf
(26. februar 2009).

48. Zupančič, Jernej. 2006. Funkcije in problemi romskih naselij v luči boljše družbene integracije Romov. V *Poklicno informiranje in svetovanje za Rome - PISR: Zbornik projekta*, ur. Nada Žagar in Vera Klopčič, 56-74. Črnomelj: Zavod za izobraževanje in kulturo.